

Taras Shevchenko National University of Kyiv

Ukrainian Association of Educational
and Developmental Psychology

INTERNATIONAL JOURNAL OF EDUCATION & DEVELOPMENT

2017 / 3
PSYCHOLOGY

Ukraine, Canada

International Journal of Education & Development

*Psychology
2017/3*

Ukraine-Canada

Co-publisher
Accent graphics communications
Hamilton, ON, 2016

International Journal of Education & Development. Volume 3. Psychology / Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukrainian Association of Educational and Developmental Psychology. – Co-publ. : Publishing office: Accent Graphics Communications – Hamilton, ON, 2017.

The journal was launched in accordance with the founding agreement of Taras Shevchenko National University of Kyiv and the Public Organization "Ukrainian Association of Educational and Developmental Psychology" (agreement dated January 18, 2016).

Related entities – M. P. Dragomanov National Pedagogical University, University of Modern Knowledge of the "Knowledge" Society of Ukraine, Scientific Institution "The Institute of Vocational Education and Training" of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Scientific Institution "Institute of Pedagogical Education and Education of Adults" of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine.

*Registered as a periodical in the system of identification of scientific publishing products
SCIREG C CORPORATION, EIN 33-1219486, San Jose, California, USA*

Editorial Council

Academician of National Academy of Sciences of Ukraine **Leonid V. Hubersky**; Academician of National Academy of Sciences and National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine **Vasyl G. Kremen**; Academician of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine **Serhii D. Maksymenko**; Academician of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine **Nelia G. Nychkalo**; Academician of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine **Viktor P. Andrushchenko**; Academician of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine **Leonid F. Burlachuk**; Professor **Ivan V. Danyliuk**; Professor **Yaroslav V. Tsekhmister**.

Editorial Board

Editor-in-Chief – Professor, Doctor of Psychology **Olena I. Vlasova**; **Responsible Editor** – PhD, Assoc. Prof. **Vitaliy E. Luniov**; **Issuing Editor** – Honorary Doctor **Oleksandr Mints**; **Editor of the scientific papers in English** – PhD, Assoc. Prof. **Svitlana Paschenko**.

Editorial Board of the Series "Psychology"

James E. Maddux – PhD, Professor of Psychology in the Center for the Advancement of Well-Being at George Mason University, USA; **Rita Bandzevičienė** – Doctor of Psychology, Professor, Head of the Institute of Psychology at Mykolas Romeris University in Vilnius, Lithuania; **Kilian Wawoe** – PhD, Professor of Psychology and Humanitarians at VU University Amsterdam, the Netherlands; **Iryna V. Vashchenko** – Doctor of Psychology, Professor at the Department of General Psychology of the Faculty of Psychology at Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine; **Nataliia V. Chepeleva** – Academician of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Doctor of Psychology, Professor, Vice Head of G. S. Kostyuk Institute of Psychology.

Reviewers:

Nelia G. Nychkalo – Doctor of Pedagogy, Professor, Academician of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine
Lubov V. Pomytkina – Doctor of Psychology, Professor at National Aviation University, Kyiv, Ukraine
Kilian Wawoe – PhD, Professor of Psychology and Humanitarians at VU University Amsterdam, the Netherlands

Recommended for publication by the Academic Council of the Faculty of Psychology at Taras Shevchenko National University of Kyiv (protocol №11 from 23.06.2017)

ISBN 978-1-77192-276-0
Publisher: Accent Graphics Communications
1807-150 Charlton av. East,
Hamilton, ON, L8N 3X3, CA
<http://www.collectionscanada.gc.ca>

The publishers and editors do not accept responsibility for the expression of the authors in their writings which resulted from their research and personal beliefs.

© Authors of Scientific Papers, 2017
© Ukrainian Association of Educational and Developmental Psychology, 2017

© Editors: Olena I. Vlasova, Vitaliy E. Luniov,
2017

CONTENT

FUNDAMENTAL SCIENTIFIC RESEARCH

Radkevych V. O., Glushchenko O. V.	5
ENERGY EFFICIENT COMPETENCE AS A COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF SKILLFUL WORKERS FOR THE MACHINE BUILDING INDUSTRY	
Romanova A., Melnyk O.	16
COMPARATIVE OVERVIEW OF VOCATIONAL TEACHER TRAINING IN UKRAINE AND GERMANY	
Naidyonov M. I., Naidyonova L. A., Grygorovska L. V.	25
CONSCIOUS AND SYSTEMATIC SELF-REGULATION OF THE SUBJECTS OF SOCIALIZATION: GROUP-REFLEXIVE APPROACH	
Orlov V.	38
DEVELOPMENT OF DESIGNER CAREER ORIENTATIONS IN THE SYSTEM OF ART EDUCATION	
Kalensky A. A., Prohorchuk O. M.	43
LEVEL OF RESEARCH COMPETENCE DEVELOPMENT IN FUTURE BACHELORS OF SOCIAL PEDAGOGY	
Androshchuk I. V., Androshchuk I. P.	50
FACTORS OF FUTURE HANDICRAFT AND TECHNOLOGY TEACHERS' TRAINING FOR PEDAGOGICAL INTERACTION IN PROFESSIONAL ACTIVITY	
Korotkova L. I.	58
CONCEPTUAL ISSUES FOR TRAINING OF THE FUTURE PROFESSIONALS IN SERVICE SPHERE IN THE CONTEXT OF REGIONAL EDUCATIONAL AND INDUSTRIAL CLUSTER	
Hrabovska I.L.	72
CROSS-CULTURAL PROFESSIONAL TRAINING OF THE FUTURE SPECIALISTS IN THE ARTISTIC PROFILE AS A PEDAGOGICAL PROBLEM	
Myliutina K. L.	80
READINESS OF ADULT PERSONALITY TO INFORMAL SOCIALIZATION	
Semychenko V. A.	86
RELATIONS BETWEEN THE BASIC ATTRACTIVE MODEL OF STATE STRUCTURE AND STUDENTS' LIFE ORIENTATIONS	
Pogorilska N. I., Stolyar A. O.	96
PSYCHOLOGICAL DEFENSIVE MECHANISMS OF SCHOOL BULLING SUBJECTS IN ADOLESCENCE	
Radzymovska O. V.	101
EMPIRICAL STUDY OF PROFESSIONAL IDENTITY OF STUDENTS IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS	
Leu S.	109
QUALIFICATION FRAMEWORKS: LESSONS FROM THE UNITED KINGDOM FOR UKRAINE	
Melko M. V.	123
DIFFICULTIES IN THE DEVELOPING THE CREATIVE POTENTIAL OF THE FUTURE CHEFS-CONFECTIONERS IN VOCATIONAL SCHOOLS IN CURRENT CONDITIONS: THE RESULTS OF THE QUALIFYING PHASE OF THE RESEARCH	

ФУНДАМЕНТАЛЬНІ НАУКОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ**ENERGY EFFICIENT COMPETENCE – THE NECESSARY COMPONENT OF PROFESSIONAL TRAINING OF SKILLED WORKERS FOR THE MACHINE BUILDING INDUSTRY****Radkevych V. O.**

Doctor of pedagogical sciences, Professor, academician of National academy of pedagogical sciences of Ukraine Director of Institute of vocational training of National academy of pedagogical sciences of Ukraine, Kyiv

Glushchenko O. V.

Graduate student, 3 years of training, Institute of vocational training of National academy of pedagogical sciences of Ukraine, Ukraine, Kyiv

Highlights

- The essence of energy efficient competence of future skilled workers for the machine-building industry is defined.
- Possibilities of energy efficient competence development of future skilled workers of VET schools are revealed.
- Criteria, indicators, levels of energy efficient competence development of future skilled workers for the machine-building industry are defined.
- Tools which comprise set of methods, methods, acceptances of future skilled workers training with the high level of energy efficient competence of VET schools are developed.
- Results of a research of energy efficient competence development of future workers for the machine-building industry are represented.

Abstract. In this research the possibilities of energy efficient competence development of future skilled workers for the machine-building industry of VET schools are considered. The research took place based on 8 VET schools. 674 respondents were interviewed and tested, scientific and methodical, normative and legal literature is analyzed, and the data received in the empirical way is generalized and systematized. On the basis of the obtained data the technique of forming of energy efficient competence of future skilled workers of VET schools is developed.

Keywords: energy, efficient, competence, energy efficient competence, professional training, skilled worker.

Introduction

The growing demand in modern society for energy resources defines the relevance of a problem of their effective use. Modern industrial enterprises are oriented on reduction of power consumption for production processes: high-tech methods of production are implemented, modernization of the equipment is carried out, and renewable sources of energy are used. With respect there is a need for skilled workers training oriented on effective use of energy resources in the professional activity, having appropriate theoretical knowledge, practical abilities, skills that are specialists with the high level of energy efficient competence. This training is performed in VET system.

The leading role of VET for skilled workers with the high level of energy efficient competence is emphasized in the Strategy of education for sustainable development of the Economic United Nations Commission for UNECE Strategy for Education for Sustainable Development (2005) [1]. In the Bruges (The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011-2020) (2010) the importance is attached to essentially new approaches of skilled workers professional training. In these papers the development of energy efficient skills is considered as a necessary condition of their demand in modern labor market [2, p. 3].

The focus of future skilled workers training on environmentally friendly professional activity is based on accounting of provisions of Strategy of the green growth (Towards Green Growth) (2011) which was offered by the Organization for Economic Cooperation and Development (Organization for Economic Cooperation and Development – OECD) [3]. In the Strategy Europe 2020 (2010) “assistance to more effective use of resources” and to implementation of “environmentally friendly productions” is proclaimed one of three priorities of reasonable, strong and comprehensive growth complementing each other [4, p. 8].

Formation of skilled workers’ energy efficient competence has the priority directions defined in the Concept of VET development in Ukraine (2004), namely: “intellectualization, implementation in industrial practice process of scientific and technical achievements and the latest technologies, the personal oriented approach in VET, modernization of information, scientific and methodical and logistics of VET” [5, p. 3]. The professional training of skilled workers with high level of energy efficient competence is considered as an important component of the country’s state policy strategy on the issues of efficient use of energy resources, in particular relatively: “training, wide promoting and promoting of economic, ecological and social benefits of energy saving” (The law of Ukraine “About energy saving”, 1994) [6]; use of alternative energy sources (The law of Ukraine “About alternative energy sources”, 2003) [7]; creation of mechanisms of encouragement when using the electric energy made from alternative energy sources (The law of Ukraine “About introduction of amendments to some laws of Ukraine concerning establishment of a “green” rate”, 2008) [8]. Importance of forming of energy efficient competence of skilled workers is confirmed by the Program for energy efficient – one of 62 reforms declared in the Sustainability strategy Ukraine 2020 (2015). In these papers the attention to the need of domestic economy development via “ecologically sparing method”, integration of a power supply system of Ukraine with a continental European power supply system of ENTSO-E [9] is focused.

In the Energy strategy of Ukraine there is a number of urgent problems is allocated for the period till 2030 (2006). They are the increasing of the state energy security; diversification of sources of fuel and energy resources; implementation of energy efficient technologies which reduce influence on the environment [10, p. 28].

In an economic complex, in particular the machine-building industry, a way of decrease the indicators of power consumption is designated in the Industry program of energy efficient and energy saving for the period till 2017 (2009). The main directions of energy efficient and energy saving of the machine-building industry are treated. They are the implementation of new and improvement of the existing energy-saving technologies and the equipment; reduction of energy resources losses; improvement the products quality, improvement and reduction of raw materials and materials losses; substitution and choice of the most effective energy carriers” [11].

Methods and materials

Researchers came to a conclusion that formation of future skilled workers’ energy efficient competence goes along the idea of creation the knowledge-based society [12, page 4]. In the society of this kind the efficient use of energy resources as V. Kremen notes, will become “a basis, behavior methodology, life and activity of the person” [13, page 10]. We support the statement that it is expedient to consider process of training of skilled workers with the high level of energy efficient competence through a prism of social and educational values which, by N. Nychkalo’s determination, are “the main criterion of modernization of educational and training process and contain the professional, pedagogical and social resource of transformations aimed at providing its efficiency” [14, page 26-27]. The relevance of a question of “improvement of professional education and training taking into account requirements of the European and national sustainability strategy of society” is noted by V. Radkevych [15]. According to this approaches to skilled workers professional training its distinctive feature is the change of their “energy efficient style of professional behavior” [15].

The completed concept of energy efficiency is created by data on risks while using energy resources. The result opposite to the expected is defined by the term “effect of a ricochet” (Dzhevons’s paradox, 1865). The paradox is that

effective use of energy resources in any production process leads to products cost reduction (services, energy), and the product demand (services, energy) increases in this connection, their consumption increases. Thus, energy is used more than before carrying out energy efficient measures as the saved resources are spent for more power-intensive products, invest in other production processes, etc. Respectively, the performance improvement leads to economic growth, but energy costs – to their increase [16]. This data is important for future skilled workers with the high level of energy efficient competence as their competence provides knowledge of mechanisms to minimize possible negative effects from energy efficiency.

The difficult essence of energy efficient competence development process, with its internal contradictions, as much as possible is explained by one of fundamental laws of dialectics formulated by G. V. F. Hegel – the law of opposites' unity and conflict according to which the knowledge on continuous use energy resources efficient is replenished with new achievements of science and technology that assumes permanent increase of competence level. Knowledge of formal logic laws allows comprehending the need of this process by future skilled worker: consistency, identity, exceptions of the third and law of good cause. Ability to analyze information, to prove their points of view, to build the reasoned conclusions is based on laws of dialectic logic.

The founder of noosphere cosmism S. Podolinsky worked in the field of future skilled workers' energy efficient competence development on the issues of energy preserving and accumulation. Developing S. Podolinsky's ideas, the academician V. Vernadsky built the model of surrounding environments' material and power structure. In the scientific works the scientist repeatedly drew public attention to problems of natural resources fast exhaustion (which accumulate in the millennia, gradual reduction of total quantity of energy on the Earth's surface received from its subsoil and from the Sun). All this predetermines the need to change the form of energy consumption available to people, and appropriate training of specialists on energy efficiency issues. Besides, V. Vernadsky emphasized that there are those stocks of inexhaustible energy which are at the disposal of human mind as force of a sea wave inflow, energy of atom and radioactive energy and heat of the Sun can give the necessary power in any quantity. The level of human consciousness and education will define the speed society's use of these forms of energy and learn to use them efficiently.

The continuation of V. Vernadsky's idea in modern context was stated in the idea of the balanced development of society via ecological, economic and ethical approach to the solution of "the vital problems of planetary and local character" from which, one of first-priority G. Filipchuk names the prevention of accidents in the result of environment pollution and providing mankind with resources [17, page 317].

In the conditions of an aggravation of environmental problems there is a need to orient skilled workers on thoughtful accomplishment of the professional duties. This thought has continuation in views of the scientist-ecologist B. Commoner about global ecosystem. In four laws of ecology he stated that everything communicates with everything, anything does not disappear completely and there is no nature from anywhere, wiser, than the person, and to it is necessary to listen attentively, and also to remember inevitable effects of each action.

Energy efficient competence development of future skilled workers for the machine-building industry is inseparably linked taking into account perspectives of modernization of this industrial sector. Therefore, importance acquires knowledge of "green technologies" (EGT – Emerging Green Technologies) that was implemented by V. Eychkhammer's determination, reduces the negative impact of the industry on the surrounding habitat, and also promotes economic development of the country in general [18].

Technology processes with use of nanomaterials are widely lit in scientific literature of nanotechnology. Potential of nanotechnologies is being researched by specialists of the International Electrotechnical Commission and the German Fraunhofersky Institute of systems and innovations. According to B. Meller's determination the use of nanotechnologies is true break in the field of mass production of energy conservation systems [19].

It is also important to consider the factors specified by R. Stevins which slow down implementation of energy efficient technologies ("a power paradox"). The scientist sees the reasons of "a rupture of power efficient" in unsatisfactory ownership of necessary information, or in its total absence, inefficient incentive actions, limited rationality, short-sightedness at acquisition of power-intensive products, etc. Mistaken beliefs concerning the underestimated costs or the overestimated advantage of the measures directed to effective use of energy resources [20] harm energy efficient development.

The research was conducted in 8 VET schools where 674 persons were involved. Among them there were: 8 teachers of electrical equipment which based of industrial electronics; 16 masters; 600 students (300 students in control group, 300 – experimental). There were 50 people in the expert group: 3 doctors of pedagogical sciences; 3 candidates of pedagogical sciences; 20 representatives of the industry who take part in the state qualification certification of graduates of VET schools; 8 methodologists of scientific – methodical centers (offices) of VET; 8 deputy directors on methodical work of VET schools; 8 general foremen of VET schools with the worker category are not lower than the seventh.

The experiment was planned for 4 years and took place in four stages (preparation, stating, creating, and generalizing). The work on an experiment was started in 2013.

On a preparatory stage (2013 – 2014) the requirement of skilled workers training with the high level of energy efficient competence is comprehended; contradictions that limit implementation of mentioned requirement are revealed. In the context of the delivered problem an object, a subject, research problems are certain; the purposes and hypothesis are formulated. The expected results are predicted. The general plan, the program and a technique of carrying out an experiment are developed. Reasonable pedagogical conditions, the model of forming of future skilled workers' energy efficient competence for the occupation of "An electrical fitter on a repair of electric equipment" are defined and designed.

Criteria and indicators of formation of energy efficient competence of future skilled workers of a machine-building profile are developed; organizational and methodical tools of an empirical research (methods of collecting, the analysis and processing of the received empirical material). The experimental base of a research is defined.

At the stating stage of an experiment (2014 – 2015) the number of students is revealed, quantity for forming, control and experimental groups of students is calculated. The actual level of energy efficient competence development of future skilled workers of a machine-building profile of VET schools according to the developed criteria is determined. The received results were statistically processed.

At the creating stage of an experiment (2015 – 2016) the effectiveness of the revealed and reasonable pedagogical conditions and model of forming of energy efficient competence of future skilled workers of a machine-building profile of VET schools is checked; the technique of forming of energy efficient competence of future mechanics – electricians on repair of electric equipment is developed.

At the generalizing stage of an experiment (2016 – 2017) conclusions are formulated; methodical recommendations for pedagogical staff of VET schools on forming of energy efficient competence of future skilled workers of a machine-building profile of professional educational institutions are developed. Perspectives of further development of experimental work are defined.

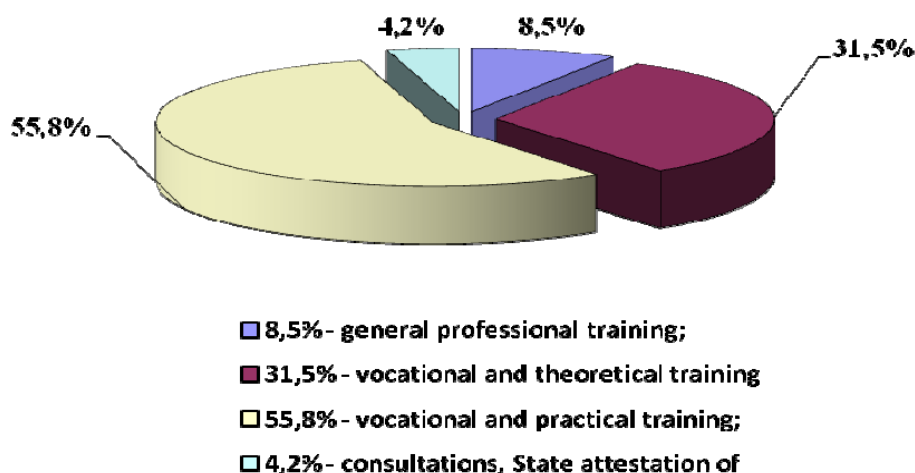
Results

We consider the energy efficient competence of skilled workers as their integrative capability to use smaller quantity of energy resources for production indicators improvement in comparison with the existing regulations. This determination is formulated by us on the basis of the content analysis of the concepts "energy", "efficient", "competence" stated in normative legal documents and scientific and methodical literature.

The State standard of vocational training is taken as a basis of energy efficient competence of electrical fitters on repair of electric equipment of 2-5 qualification categories (GSPTO 7241. Page 33.14 – 2015). The contents of Standard training programs in objects which make professional training of future skilled workers, and also contents of the educational and qualification characteristic of the graduate of professional educational institution are studied.

For identification of opportunities of forming of energy efficient competence of future skilled workers of professional educational institutions, the number of the class periods allocated for general professional training, vocational and theoretical training, vocational and practical training, consultations (fig. 1) is considered in a percentage ratio.

It is established that the most part of school hours is made by professional and practical preparation (55,8%). Comparing professional training of electrical fitters on repair of electric equipment of 2-5 qualification categories, increase in a percentage ratio of school time which are allowed on consultation (tab. 1) is observed.

Drawing 1. Professional training of electrical fitters on repair of electric equipment of the 2nd category in VET schools

Table 1

Professional training of electrical fitters on repair of electric equipment of 2-5 qualification categories in professional educational institutions

Professional training	The quantity of teaching hours							
	2 digit		3 digit		4 digit		5 digit	
	quantity	%	quantity	%	quantity	%	quantity	%
General professional training	74	8,5	41	8,4	41	8,6	34	9,4
Vocational and theoretical training	285	31,5	143	29,1	143	29,8	105	29,2
Vocational and practical training	481	55,8	270	55	258	53,9	184	51,1
Consultations, State attestation of	37	4,2	37	7,2	37	7,7	37	10,3
Total training hours	874	100	491	100	479	100	360	100

It demonstrates strengthening of individual work with students, providing great opportunities to them for manifestation of an initiative, independence at the solution of educational tasks. Consultations are considered by us as one of forms of providing the additional information of energy efficiency.

In our understanding energy efficient competence of future workers is based on theoretical knowledge and practical skills. Knowledge of fundamental laws of nature, a clear idea of a physical picture of the world allows to future skilled workers to perceive power processes completely, systemically. Such understanding is necessary for implementation of the specific practical actions directed to prevention of electric energy loss. Knowledge of the fundamental physical laws, in particular conservation laws of energy, Ohm, Ampere, Faraday, difficult causes and effect relationships, for example, to provide allow to understand what happens to a magnetic flux, a charge, an impulse, energy at certain electromechanical processes in specific system.

Practical skills are effective to use energy resources make a basis of readiness of future skilled workers to provide energy efficient of production processes in the enterprise, abilities to reveal and remove the existing causes of inefficient operation of electric equipment, and also to prevent emergency of possible threats of energy security.

It is necessary to create movement, cognitive and touch (perceptual) skills. For example, the stereotype of actions brought to automatism, in particular instant shutdown (de-energization) of a source of danger at an emergency, shows the availability of movement skills of the specialist. The ability to define extent of an electric motor heating, presence of external sounds, vibrations at its disoperation, availability of uncharacteristic smells at an isolation carbonization (wires, conducting parts) indicates availability of touch (perceptual) skills. Cognitive skills provide fast (without any additional considering) assessment of the situation for adoption of optimum correct decision; exact forecasting of results of actions.

An important role in forming of energy efficient competence of future skilled workers is played by their professionally meaningful qualities. For example, such quality as initiative is shown in capability to work actively, generate the new ideas. Active physical and cerebration is defined by own installations and beliefs of the personality and consequently such activity is characterized by constancy, independence, duration in time, firmness (psychological, physical). At accomplishment of production operations for skilled worker's ability to be guided quickly in unusual situations, to treat consciously and responsibly, making independent decisions is important as well.

Having analyzed qualification requirements to professional activity of the electrical fitter on repair of electric equipment, and also considering results of expert evaluation of professionally meaningful qualities of the personality for its professional development, it is revealed such professionally meaningful personal qualities of future skilled workers: auditory acuity, sight (firmness of visual sensitivity in time, capability to distinguish shades of flowers), sensitivity of temperature analyzers, fast reaction; the developed linear, angular, volume eye estimation; capability to identification behind visual signs of insignificant deviations in parameters of technology processes from preset values; the developed mobility (speed and accuracy of movements, lack of a tremor of hands); capability to concentration and distribution of attention, its noise stability, selectivity, distribution, switching; observation; evident and figurative and subject and efficient thinking; long, kinetic, random access memory (for the images, symbols), durability of saving of information, reproduction speed; space imagination; physical endurance (preserving of working capacity in non-standard conditions, resistance to overloads, to external negative impacts), ability to adapt.

Energy efficient competence of skilled workers assumes:

- accounting of factors which influence the size of the consumed energy;
- knowledge of technical characteristics of electric materials (conductivity, class of thermal stability of insulating materials, temperature coefficient of electric resistance of materials, cross-section of conductors etc.);

- determination of optimum effective operating mode of sources of the electric power, in particular on the basis of mathematical calculations, use of the regulating documentation for calculations;
- increase in the efficient (E) of sources of the electric power, consumers and electric networks;
- reveal the origin of the possible and existing types of electric equipment power losses in the conditions of its operation, identification of opportunities of the maximum reduction of these losses, and also determination of economic feasibility of repair of the damaged details and nodes of electric equipment;
- observance of requirements of national standards of energy efficient;
- accomplishment of environmentally friendly work types.

Forming the energy efficient competence of future skilled workers is considered by us as continuous process. Achievement of skilled workers of the high level of competence at a certain stage of the labor activity does not mean that their professional development is completed – the demand of the specialist in modern labor market provides continuous development of new knowledge and production technologies.

Level of energy efficient competence of future skilled workers was determined by us by such criteria as: motivational, cognitive, behavioral and reflexive. Each criterion has its indicators. These indicators are ranged by the group of experts involved in research work on their importance. In table 2 they are located in decreasing order of their importance.

The group of experts consisted of 10 people: 2 doctors of pedagogical sciences; 2 methodologists of scientific – methodical centers (offices) of VET; 2 teachers of electrical equipment based on of industrial electronics; 2 practical teachers; 2 representatives of the industry who take part in the state qualification certification of graduate's VET schools.

Table 2

Ranging of indicators of energy efficient competence

Rank	Indicators of energy efficient competence
1	Interest in the professional activity directed to effective use of energy resources
2	Initiative in increase in level of energy efficient in work
3	Responsibility for effective use of energy resources
4	Use of the theoretical knowledge concerning effective use of energy resources in the professional activity
5	Understanding of mechanisms of prevention of losses of the electric power
6	Determination of effective operating modes of sources and consumers of the electric power
7	Awareness on techniques and the modes of work directed to reduction of power consumption of production technologies
8	Ability to reveal and remove the existing causes of inefficient operation of electric equipment
9	Ability to prevent possible losses of power of electric equipment in the conditions of its operation
10	The aspiration to influence process of improvement of energy efficient technologies

11	Introspection of the actions directed to effective energy consumption
12	Self-assessment of capability and potential readiness for energy resources efficient use in professional activity

Coordination of opinions of experts at determination of the importance of energy efficient competence indicators is revealed by means of coefficient of a multiple rank concordation of Kendall. In our calculations it is equated to 0,86. Such indicator testifies to high coordination of opinions of experts who consider one of the most important indicators of formation of energy efficient competence of future skilled worker's manifestation of interest in the professional activity oriented on effective use of energy resources. Manifestation of interest in energy efficient motivates them to mastering theoretical knowledge, practical skills. The gained experience allows estimating and analyzing results of the professional activity objectively.

The technique of forming future skilled workers energy efficient competence we chose is directed to the solution of such questions as: forming of resistant positive motivation to effective use of energy resources in professional activity; providing with profound theoretical knowledge and practical skills concerning energy efficient; capability of forming objectively to estimate and analyze the professional actions.

Some conceptual provisions of informative and procedural theories of motivation allow to motivate future skilled workers to effective use of energy resources. For example, according to the two-factor theory of F. Herzberg, and also the theory of needs of K. Alderfer (ERG – Existence, Relatedness, Growth) interest in this activity, awareness of importance of energy efficient actions for society, for production and for workers in particular, and also the high level of responsibility for the charged business motivates students to effective use of energy resources.

According to the theory of "enrichment" of work by F. Herzberg from the factors providing attractiveness of energy efficient activity we distinguished the following: possibility of achievement of success by future skilled workers; a possibility of obtaining new knowledge, information on results of the work done; possibility of increase in level of professional qualification. The fact that creative, versatile according to contents, useful work strengthens motivation to its accomplishment is taken in attention.

Important condition for emergence, strengthening of motivation is expansion of information borders and obtaining versatile information. It creates energy efficient motivated behavior of students, gives them the chance to consider energy efficient in the course of the labor activity not as a synonym of asceticism and restrictions of comfort, and as a necessary condition of progressive changes of society.

For filling in gaps of professional training of future skilled workers' energy efficiency we developed the set of tasks in the subject "Electrical Equipment with Bases of Industrial Electronics". The set includes the control questions, tests, technical dictations, multi-level tasks concerning effective use of the electric power. The structure of the set also includes the dictionary of technical terms, the list of symbols of sizes and their units of measure that considerably facilitates work with the collection.

Considering a tendency to integration of some work types, "enlargement" of groups of working professions and specialties, it is possible to assume that in the future professional activity of the electrical fitter on repair of electric equipment will include characteristics of other professions. Knowledge of a lighting esthetics, lighting design etc. will urgently become necessary. With respect thereto we developed a training course "Energy efficient lighting of rooms". The training course is aimed at acquaintance of pupils with modern energy-saving technologies in system of lighting, strengthening of motivation to effective operation of electric lighting devices. On the termination of a course pupils should

know: properties of the electric power; physical bases of light; types of systems of lighting; the terms, the basic concepts connected with electric lighting questions; contents of normative legal documents of Ukraine concerning lighting standardization; lighting characteristics of lighting devices; methods of reduction of costs of energy for lighting; lighting esthetics bases. Should be able: use electric lighting devices depending on their appointment; define benefits and shortcomings of modern electric lighting devices; reveal and remove the existing causes of inefficient operation of electric lighting devices; own skills of creation esthetically attractive light environment. As the course is optional, its passing is possible after hours.

The capabilities to estimate and analyze objectively own professional actions are important for skilled workers with the high level of energy efficient competence. Designation of capabilities form at the decision and discussion of situational tasks, and also at implementation of project activity.

Level of formation of future skilled workers' energy efficient competence is assessed with the help of tests, by results of their educational achievements estimation (control cuts, certification), questionnaires for teachers, training officers, representatives of the industry who take part in the state qualification certification of graduate's professional educational institutions.

As a result of comparison the levels of students' energy efficient competence from control and experimental groups it was revealed that use of the technique developed by us positively influences process of energy efficient competence development (fig. 2).

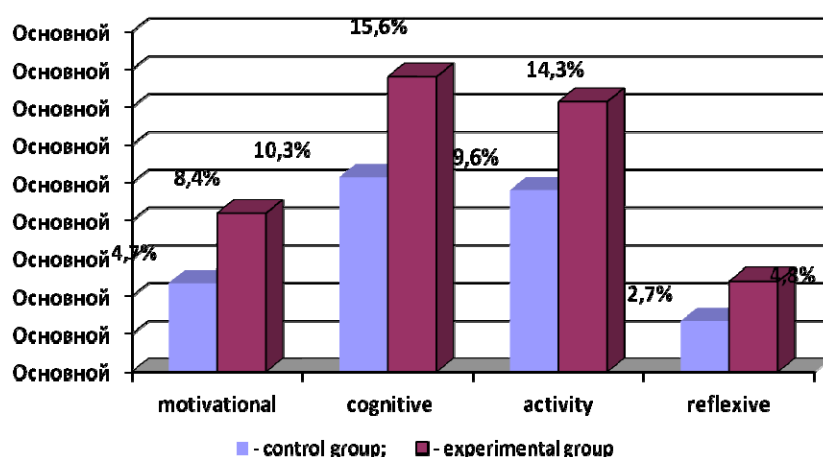

Fig. 2. The number of students with the high level of energy efficient competence (in %)

Level of future skilled workers' energy efficient competence by motivational criteria increased by 3,7%, by cognitive criteria – for 5,3%, by behavioral criteria – for 4,7%, for reflexive criteria– for 2,1%.

Conclusions and prospects for the further research

We express gratitude to the management of Kyiv VET lyceum “Aviant” (Kyiv), the State VET institution “Kamyranets-Podilsky Highest VET School” (Khmelnitsky region), the State educational institution “The Highest VET School No. 11 of the City of Khmelnytsky” (Khmelnitsky region), the Khmelnytsky VET lyceum of electronics (Khmelnitsky region), the State educational institution “Kyiv VET Electromechanical Lyceum” (city of Kyiv), separate structural unit of M. P. Dragomanov National pedagogical university “Highest VET school” (Kyiv), the State educational institution “Melitopol VET Lyceum of Railway Transport” (Zaporizhzhia region), Izyumsky VET lyceum (Kharkiv region) for the given opportunity to carry out the research in the mentioned-above VET schools.

References

1. The UNECE Strategy for Education for Sustainable Development [електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/798ece5.pdf>. – Загол. з екрану. – Мова _octo.
2. The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011-2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:
http://www.eutrio.be/files/bveu/Brugge_communique_EN.pdf. – Загол. з екрану. – Мова _octo.
3. Towards Green Growth, OECD [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:
<http://www.oecd.org/greengrowth/48224539.pdf>. – Загол. з екрану. – Мова _octo.
4. Europe 2020. A European strategy for smart, sustainable and inclusive growth [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:
<http://issuu.com/partyofeuropeansocialists/docs/europe2020>. – Загол. з екрану. – Мова _octo.
5. Концепція розвитку професійно-технічної (професійної) освіти в Україні // Проф.-техн. Освіта. – 2004. – № 3. – С. 2–5.
6. Закон України «Про енергозбереження» : Постанова ВР № 75/94 – ВР від 01. 07. 94, ВВР, 1994, № 30 // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 1994. – № 30. – С. 283 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://avante.com.ua/rus/library/zakon_pro_energozberegennja.html. – Загол. з екрану. – Мова _oct.
7. Закон України №555-IV от 20.02.2003г. «Про альтернативні джерела енергії» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.patriot-nrg.ua/uploadedfiles/documents/Z50.doc>. – Загол. з екрану. – Мова _oct.
8. Закон України №601-VI від 25.09.2008г. «Про внесення змін до деяких законів України щодо встановлення «зеленого» тарифу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.patriot-nrg.ua/uploadedfiles/documents/Z80.doc>. – Загол. з екрану. – Мова _oct.
9. Стратегія сталого розвитку «Україна 2020» / Схвалена Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа:
<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>. – Загол. з екрану. – Мова _oct.
10. Стратегія енергозбереження в Україні: Аналітично-довідкові матеріали / Колективна монографія в 2-х томах / За _oct. Жовтянського В. А., Кулика М. М., Стогнія Б. С. – Т. 1: Загальні засади енергозбереження. – К.: Академперіодика, 2006. – 510 с.
11. Галузева програма енергоефективності та енергозбереження на період до 2017 року: наказ Міністра промислової політики України № 152 від 25.02.2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<http://www.ugenergogaz.com/zakonodatelstvo/335-2017-.html>. – Загол. з екрану. – Мова _oct.
12. Кремень В. Г. Постулати філософсько-освітньої діяльності / В. Кремень // Рідна _ос. – 2013. – № ½. – С. 3–7.
13. Кремень В. Г. Консолідація України на основі платформи толерантності / Науковий вісник МДУ імені В. О. Сухомлинського, 2014, Вип. 1, 46 (108). – С. 7–11.
14. Ничкало Н. Г. Ідея суспільства знань і праці у наукових пошуках / Ничкало Н. Г. Научные журналы НТУ «ХПИ»: Теория и практика управления социальными системами №3 – НТУ «ХПИ», 2010. – С. 22-28.
15. Радкевич В. О. Професійна освіта і навчання для сталого розвитку суспільства Професійно-технічна освіта, 4 (69). С. 7-11.
16. Harry D. Saunders. “Why Energy Efficient May Not Decrease Energy Consumption” 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа :

http://thebreakthrough.org/archive/why_energy_efficient_does_not . – Загол. з екрану. – Мова _оcho.

17. Філіпчук Г. Г. Філософія екологічної освіти сталого розвитку [Текст]: монографія / Георгій Георгійович Філіпчук; Нац. _оcho. _оcho. Наук України, Ін-т _оcho. Освіти і освіти дорослих. – Чернівці : Зелена Буковина, 2012. – 460 с.

18. Emerging Green Technologies for the Manufacturing Sector [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа :

<http://institute.unido.org/wp-content/uploads/2014/07/EmergingGreenTechnologies.pdf> . – Загол. з екрану. – Мова _оcho.

19. Nanotechnology in the sectors of solar energy and energy storage [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа :

http://www.iec.ch/about/brochures/pdf/technology/IEC_TR_Nanotechnology_LR.pdf. – Загол. з екрану.

Stavins Robert N. Thinking About the Energy-Efficient Gap [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документа :

[http://www. Robertstavinsblog.org/2013/06/19/thinking-about-the-energy-efficient-gap/](http://www.Robertstavinsblog.org/2013/06/19/thinking-about-the-energy-efficient-gap/) . – Загол. з екрану. – Мова англ.

COMPARATIVE OVERVIEW OF VOCATIONAL TEACHER TRAINING IN UKRAINE AND GERMANY

Romanova Anna

Deputy Director for science IVET NAES
of Ukraine Doctor of Pedagogical Sciences, Professor

Melnyk Oksana

Post graduate student Kyiv National Economic University

Abstract: The reason for the study has served the precarious and crisis like state of the vocational education in Ukraine, as it was reported during the Parliament Hearings on the 1st June 2016 [8]. The significant element of the vocational education is teaching personnel. The goal of the study is to find out and analyze the problems in the current state of vocational teacher training and teaching personnel in the system of vocational education of Ukraine. For comparison the German system of vocational teacher training has been chosen with the further perspective of development of guidelines for the implementation of the positive foreign experience.

In the course of study weak points of the Ukrainian vocational education and vocational teacher training have been found out. The German system, regardless of the federalism of Germany has proved to be effective and may serve as an example of the successful organization of vocational education and vocational teacher education.

However, to transfer the positive German experience is impossible without deliberate study of problems, advantages, historical peculiarities and national contexts of both systems.

Keywords: vocational teacher training, vocational teaching personnel, standards, regulations, vocational teacher, master, instructor.

Introduction. Since the Independence of Ukraine in 1991 significant transformations in its system of vocational education have taken place, in particular: the switch to the multi stage system of learning and informatization of the learning process in vocational schools, the introduction of new organizational and pedagogical forms of vocational training in integrated professions, update of the vocational education content and curriculum with the regard to the dynamic changes in the production branches, the heightened attention to experimental practices in vocational schools, implementation independent certification of future specialists, extension of cooperation with employers, development of International cooperation, etc [7, p.90]. However, the situation in the vocational system is critical [8]. The reasons for it are numerous and complex, they have a lot of space for research and investigation. The teaching personnel being an indispensable part of the system is also experiencing a challenging situation. Today, the system of vocational education in Ukraine consists of 40 000 workers, representing 5% of the total educational and scientific teaching personnel. Despite the decline of the network of vocational education during 25 years from 1246 to 798 (or 36%) of institutions, problems with provision of their teaching staff have not been solved. Overall in 2015 there were 12.9% vacant staff positions in vocational schools. Thus, the average availability of teaching staff is 87%. The other problem is that the critical state of vocational education is indirectly influenced by the quality of vocational teacher training at higher educational establishments (universities, institutions, academies). These observations have brought to the idea of the investigation and comparison of the vocational teacher training and teacher personnel at vocational schools in Ukraine and Germany. The German system has been chosen for comparison for the reason that the German economy is one of the leading in the world, in which vocational education is a significant element for providing it with highly qualified labour force, the qualification of which is granted by successful training at vocational school systems provided by competent vocational teachers and instructors.

Methods. The main methods undertaken to conduct the study are the analysis of available statistical data from the State Statistics Service of Ukraine and Germany, comparative analysis of the legal norms, regulations and laws that relate, determine and regulate the systems of the vocational education in Ukraine and Germany, including the professional

training of the teaching personnel of it, theoretical generalizing of the scientific findings in the field of vocational education research.

Material.

Legal contradictions.

The quality of a training course is fundamentally determined by the specialized knowledge and teaching skills of the teaching and training personnel. For this reason, this aspect should not be subsumed under the codification of quality standards, but should instead be recognized as a separate point [2, p.53].

Vocational teacher training is regulated by: the Constitution of Ukraine, "National Doctrine of education development in Ukraine", Laws of Ukraine On Education, On Higher Education (adopted as amended), On Vocational Education, On Scientific and Technical Activities, the Concept of teacher education, the Concept of vocational education, conceptual principles of teacher education and the integration of Ukraine into the European educational space, regulations on the educational and skill level (level education), state education standards and regulatory legal acts of Ukraine on education.

Since 2010, the vocational teacher training is provided according to the following qualification levels: code 5.010104 trains young specialists training (at the educational institutions of the I-II levels of accreditation); code 6.010104 corresponds to Bachelor's Degree; code 8.010104 is for Master's Degree (at the universities III-IV accreditation). The exact acquired qualifications for each level at national documents have not been clearly described and they differ in different universities.

The current Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 29 April 2015. №266 "On approving the list of disciplines and specialties, according to which higher education is provided" has approved speciality "Professional education" with code 015, which belongs to the field of "Education" with code 01. This resolution abolished other regulations on vocational teacher training.

The Resolution of the Ministry of Education and Science of Ukraine of 21.03.2016 number 292 approved the list of training specialties of higher education in the field 015 "Professional education (with specializations)," according to which the formation and placement of state financing is carried out, however, this list does not have the specialization "Economics".

Thus, the system of vocational teacher training in Ukraine does not have clear regulation in the Ukrainian legislation. The development of the state standards of the higher education, including vocational teacher education, is going on. Recently a scientific advisory board and scientific-methodical commission (MES), which will develop new standards for higher education based on competence approach, have been formed. The general framework for these standards is defined by the Law of Ukraine "On Higher Education".

The education personnel involved in the German VET system can be broadly _огор_ся as 'teachers' and 'trainers'. Teachers are employed in the various vocational schools, while trainers are skilled workers in enterprises, who provide trainees above all with the practical vocational knowledge and practical skills of a training occupation. In addition to teachers and trainers, the staff of VET workshops for the disabled also include psychologists, doctors and social education workers. Vocational teachers belong to the fifth type of teachers (Lehramtstyp 5).

In Germany, the Land Ministries of Education are responsible for teacher training. The relevant legal standards include the laws and regulations on teacher training, the study directives on study programmes for the teaching profession, the training directives on teaching practice and the examination directives for the first and second state examinations. The examinations are the responsibility of state examination offices or Land examination commissions [3, p.41].

Vocational teacher education is different in Germany from one province (Land) to another. In order to make it possible to complete the preparatory service in another federal state after compulsory studies, or to be admitted to the vocational school system of another federal state after the preparatory service, the federal states have agreed on guidelines which must be fulfilled by the provinces (Länder) to ensure the mobility of teachers. However, country-specific

requirements (specific study elements) can limit this mobility [5]. The solution which is aimed to solve this problem is a set of documents which serve as recommendations for all provinces and may have the binding character. These are

- Common for all provinces content requirements for the subject-specific sciences and specialist disciplines in teacher education [16.10.2008 in edition of 10.09.2015] (Ländergemeinsame inhaltliche Anforderungen für die Fachwissenschaften und die Fachdidaktiken in der Lehrerbildung [16.10.2008 i.d.F. 10.09.2015]);
- Standards for Teacher Training: Educational Science [6.12.2004 in edition of 12.06.2014] (Standards für die Lehrerbildung: Bildungswissenschaften [6.12.2004 i. d. F. vom 12.06.2014]);
- Framework agreement on the training and examination for teachers of the upper secondary level (occupational subjects) or for the vocational schools (teacher type 5) [21.05.1995 in edition of 07.03.2013] (Rahmenvereinbarung über die Ausbildung und Prüfung für ein Lehramt der Sekundarstufe II (berufliche Fächer) oder für die beruflichen Schulen (Lehramtstyp 5) [21.05.1995 i.d.F. vom 07.03.2013]);
- Mutual recognition of examinations and vocational abilities. Information on the regulations of the KMK decision of 22.10.1999 (Gegenseitige Anerkennung von Lehramtsprüfungen und Lehramtsbefähigungen. Informationsschrift über die Regelungen des KMK-Beschlusses vom 22.10.1999).

The lesson which may be learnt from the German experience is that having the federal structure of the state the German system struggles to unite the peculiarities of each province through clear recommendations and regulations which have binding character.

Qualification requirements.

In Ukraine there are the following qualification forms of vocational education teaching personnel:

A teacher of professional training of the highest category: completed higher relevant education (Master's Degree, Specialist Diploma) and psycho-pedagogical training or completed higher engineering pedagogical education (Master's Degree, Specialist Diploma). Eligibility: a teacher of professional theoretical training of the highest category, a master (Instructor) of practical training of the highest category. The work experience in teaching is at least two years.

A teacher of professional training of the first category: completed / basic relevant higher education (Master's, Bachelor's Degree, specialist diploma) and psycho-pedagogical training or completed / basic higher engineering pedagogical education (Master's, Bachelor's Degree, specialist diploma). Eligibility: a teacher of professional theoretical training of the first category, master (Instructor) of professional practical training of the first category. The work experience in teaching is not less than 3 years.

A teacher of professional training of the second category: completed / basic higher education (Master's, Bachelor's Degree, specialist, junior specialist diploma) and psycho-pedagogical training or completed / basic higher engineering pedagogical education (Master's, Bachelor's Degree, specialist, junior specialist diploma). Eligibility: a teacher of professional theoretical training of the second category, a master (Instructor) of practical training of the second category. The work experience in teaching for those who have Bachelor's Degree or junior specialist diploma is at least 2 years, for those, who have Master's Degree, specialist diploma is at least 1 year.

A teacher of professional training: completed / basic higher education (Master's, Bachelor's Degree, specialist, junior specialist diploma) and psycho-pedagogical training or completed / basic higher engineering pedagogical education (Master's, Bachelor's Degree, specialist, junior specialist diploma). Eligibility: a teacher of professional theoretical training without category, a master (Instructor) of professional practical training without category [10, p.72-73].

The German vocational training system places specific skill requirements on teachers in schools and on training personnel in companies. In order to teach at a vocational school, teachers must usually hold a relevant university degree, while trainers in companies must hold a certificate of suitability. From a formal point of view, Germany's Vocational Training Act includes specific rules concerning the personal and professional suitability of training personnel (Sections 28–30 BbIG).

At a higher level, the Ordinance on Trainer Aptitude (AEVO) sets out details on the vocational and teaching requirements that training personnel must meet in order to provide training in recognized skilled occupations.

There are thus codified standards in place that seek to ensure that vocational training is provided at a high pedagogical level. A significant gap in the system with regard to vocational training is that the majority of those who actually guide and supervise the trainees in the company – tradesmen and women, or the staff working in the company departments – are not covered by the legal provisions [2, p.53].

Higher educational establishments of vocational teacher training.

Vocational teacher training at higher educational institutions of Ukraine is provided by:

- specialized engineering and educational institutions (Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy in Kharkiv., Crimean Engineering and Pedagogical University);
- polytechnic university (Vinnitsa Polytechnic University);
- pedagogical universities (Berdyansk State Pedagogical University, Vinnytsia State Pedagogical University, Pereyaslav-Khmelnytsky Hrihoriy Skovoroda State Pedagogical University, Ternopil Gnatyuk National Pedagogical University, Uman Pavlo Tychina State Pedagogical University);
- classic universities (University of Luhansk, Khmelnytsky National University, Kherson State University);
- relevant institutions (Kyiv National Economic University, Kyiv National University of Technology and Design, Poltava Agrarian University, Uman State Agrarian University).

The leading engineering and pedagogical university is the Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy in Kharkiv, which is a training center of the vocational teacher training in Ukraine. It conducts its activity in compliance with the international standards in the field of vocational education. On the 12 September 2000 the Council of International Engineering Education (IGIP) accredited this university as an educational institution that meets European model of training vocational teachers (ING-PAED IGIP).

Under current law the vocational teacher training is carried out in such educational qualification levels:

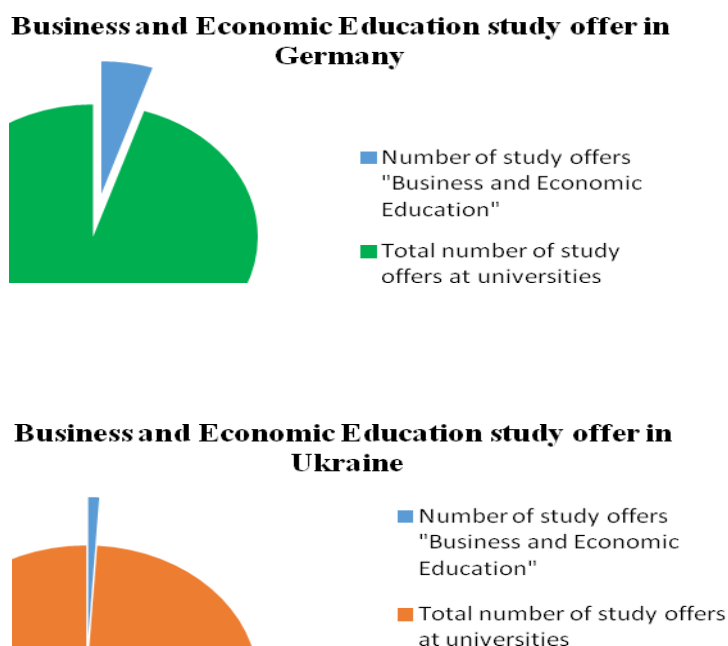
- Junior Specialist (180-240 ECTS credits) corresponds level 5 of the National Qualifications Framework (NQF), the European Qualifications Framework for lifelong learning ("EQF for LLL"), Framework of Qualifications of the European Higher Education Area;
- Bachelor (180-240 ECTS credits) corresponds to level 6 of the National Qualifications Framework (NQF), the European Qualifications Framework for lifelong learning (EQF for LLL), Framework of Qualifications of the European Higher education Area ("QF for the EHEA");
- Master (90-120 ECTS credits) meets the 7 levels of the National Qualifications Framework (NQF), the European Qualifications Framework for lifelong learning (EQF for LLL), Framework of Qualifications of the European Higher education Area ("QF for the EHEA").

During the formation of the curriculum requirements the standards of higher education in terms of educational qualification characteristics for the respective specialty and educational qualification level must be taken into account. A curriculum to a specific profession has to define a list of compulsory subjects (maximum – 75% of the total ECTS credits). The total amount of elective subjects must be at least 25% of the total ECTS credits. Elective subjects are usually professionally oriented and are aimed to enlarge content knowledge or to develop pedagogical skills.

In order to become a vocational teacher in Germany a student has to finish the study at the classical, pedagogical universities or universities of applied sciences, which specializes in vocational education. German vocational teacher education in its basic form is divided into two stages. The first training stage, which takes place at the universities, is structured into three parts. It consists of a major subject (e.g. electrical engineering, mechanical engineering, civil engineering, computer science, business science), a compulsory optional subject (e.g. German, English Studies, politics, sport, physics, chemistry, mathematics, religion) and vocational education. Subjectspecific didactical studies, varying in scope depending on the region, as well as work placements at schools and businesses round off the 9-semester course. The 18 to 24 months of the second stage, the so-called Vorbereitungsdienst (preparatory service), takes place at the aforementioned Studienseminaren where theory and practical application are combined in order to advance the teaching

competencies of the future teachers. Seminars, as well as individual guidance and training, support them in acquiring the skills necessary to teach independently at the high level required [4, p.5].

At the beginning of the summer semester 2017 there were 427 German universities. 44 universities offer vocational teacher training and obtaining Bachelor's degree in vocational education in all specialities, which is approximately 10 percent from the total number of the study offers. 23 study offers are Business and Economic Education, which makes up 5 percent from the total number of the offers [1]. In our opinion, this is quite a high percentage, which indicates a sufficient request from the community and the need for qualified vocational teachers. For comparison, in Ukraine, according to the data of the State Statistics Service as of the beginning of the 2016 academic year in Ukraine there were 371 higher educational institutions I-II levels of accreditation and 288 higher educational institutions III-IV accreditation level [6]. The data how many institutions provide vocational teacher training in all specialities is not available in the open access, however, it is possible to obtain the information about speciality "Business and Economic Education". The following six universities (Berdyansk State Pedagogical University, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Mukachevo State University, Perejaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University, Ukrainian Engineering and Pedagogical Academy, Kyiv National Economic University) have the study program in the speciality: 6.010104 "Business and Economic Education" according to the open data placed on the Internet. In percentage it is just over one percent of the total number of higher educational institutions of III-IV level of accreditation providing educational services. Thus, the number of higher educational establishments with vocational teacher training study offers in Germany is higher than in Ukraine (Picture 1).

Initial training.

Vocational teacher training in Germany is divided into three stages:

The first stage comprises a course of study at a university or university equivalent. Depending on the Land concerned, the course normally lasts eight to ten semesters. It includes:

- an academic component involving at least two subjects – a main vocational subject (with a choice of 16 options, e.g.

Picture 1. Percentage of universities which have the study offer "Business and Economic Education" in Germany and Ukraine

design, nutrition and home economics, social education) and a second subject from general education (e.g. German, English, mathematics, politics, physics, sport);

- the relevant teaching methods which, as we understand it today, should be integrated into the subjects, although as yet this is still the exception;
- an educational science component, with obligatory study of pedagogy and psychology;
- supporting periods of teaching practice, in some cases for several weeks.

The first state examination or diploma examination is followed by the second stage of teacher training, namely teaching practice (Referendariat). It consists of sitting in on classes, teaching with guidance and independent teaching in designated training schools, and a pedagogic and educational science component in practical seminars (study seminars), in which the experience acquired through practice is reappraised and consolidated. Teaching practice normally lasts two years and ends with the second state examination. Some provinces (Länder) currently shorten the teaching practice to 18 months, and in some cases to 12 months, partly by crediting semesters of practical experience, other practical studies, etc.

The third stage is lifelong 'on-the-job learning'. It covers the whole of the career, from the initial stage (the first two to four years) to the end of working life. It provides for further development, maintenance, updating and extension of teachers' vocational competence. [3, p. 42-43]

Vocational teacher training in Ukraine is divided into two stages. The first stage is predominantly theoretical study at the university which consists of such elements:

- fundamental disciplines which equip future vocational teachers with general competencies;
- subject-specific disciplines which provide students with the knowledge in their major specific area;
- didactics and pedagogic disciplines which are aimed to equip students with pedagogic skills and enrich their theoretical knowledge in pedagogy and psychology;
- practices at school and at an enterprise according to the major speciality which totally cover up 3 months in total for both Bachelor's and Master's degree.

The second stage is lifelong on-the-job learning. It includes the whole career, from obtaining the master's degree and successful start at schools to the retirement.

Further teacher training.

State further teacher training serves to maintain and extend teachers' vocational competence. In Germany its organisation is divided into central, regional and local levels. All the provinces (Länder) have created state institutes of further teacher training subordinate to the Ministries of Education to organise central further teacher training. Depending on the province (Land), regional-level further teacher training is conducted variously by the Land institutes and their branches and by the education authorities. Local education authorities are normally responsible for local-level further teacher training. In addition, the schools organise internal further training events on their own account for (elements of) their teaching staff. Further teacher training serves to maintain and extend teachers' vocational competence. The content of further training may relate to school subjects (e.g. introduction to new curricula), types of school, education and teaching objectives or certain key current topics (e.g. intercultural learning or new technologies). Further teacher training events usually take place in the form of seminars. There are also study groups, meetings, study trips and colloquia, as well as distance learning provision [3, p. 44].

Professional development of teachers in Ukraine is provided by the system of further continuing education (PPO) which is coordinated by the State Higher Educational Establishment "University of Education Management" of the National Academy of Pedagogical Sciences in Ukraine. This institution is regarded as the leading one. There are also 27 regional further vocational training institutions which are in municipal property, as well as further education institutions and other relevant university departments.

In the system of further continuing education such forms of vocational teachers training are introduced:

- full-time training of the first cycle for newly appointed teachers;

- full-time training of the second cycle for teachers with the teaching experience up to 15 years and the third cycle is for teachers with the teaching experience of over 15 years;

- study according to the modular system;

- part-time form of training;

- individual;

- individual (remote) system of further qualification training of teachers;

-specialized, problematic courses which aim to encourage teachers to master new technologies of training at vocational schools.

Basic principles of further continuing education of vocational teachers are based on modular competence approach and combine traditional and innovative aspects.

The principles include:

- principle of focused on state standards formation of the content of further education;

- principle of systemic and sequenced formation of the content of further education;

- principle of structural unity of the content and procedures of the further education;

- principle of the discreet structure;

- principle of the modularization;

- principle of structure and content flexibility;

- principle of situation flexibility;

- principle of adaptability;

- principle of the relevant complexity [9, p.17].

Results. In the course of the analysis the following problems have been found in the system of vocational teacher training and vocational teaching personnel in Ukraine:

- the lack of clear description of vocational teacher training structure;

- the superficiality of existing state standards of vocational teacher training;

- badly mechanism and technologies of work experience internship and pedagogical internship of future vocational teachers;

- the weak prestige of vocational teacher profession in the society.

- the insufficient university preparation, the small number of ECTS for free choice, weakly relevant content of the study to the real needs of vocational schools;

- excessive theorization of further education of vocational teachers.

The comparative analysis of the Ukrainian and German systems has shown the following advantages of the German system:

-the federalism has brought diversity in the system of educational system of vocational teacher training, but clear recommendations and regulations at the federal level solve the discrepancy between Länder and create favourable conditions for the mobility of the vocational teaching staff;

-sufficient number of study offers of vocational education at the German universities;

-the three stage vocational teacher training system;

-federal responsibility for vocational teacher education which makes the education more relevant to the needs of vocational schools and regional economies;

-further education which is based on competence approach and has high practical value.

Discussions. The study of foreign experiences or the best world practices is one of the solution how to improve the national system of education. The German pattern of organization of vocational education including vocational teacher training has a big potential for implementation at the national level. However, regardless of the advantages and strengths of the German system the risks of failure of the implementation in Ukraine may be very high if the national peculiarities of the

educational tradition, economic instability and national mentality are neglected. In this respect the development of the adaptation mechanism may be a subject for scientific study.

Література

1. Berufspädagogik. Master-Studiengänge [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.studieren-studium.com/master/Berufspaedagogik>.
2. Euler D. Germany's dual vocational training system: a model for other countries? A study commissioned by the Bertelsmann Stiftung / Euler., 2013. – 78 с.
3. Hippach-Schneider U. Vocational education and training in Germany Short description / U. Hippach-Schneider, M. Krause, C. Woll. – Luxembourg:: Office for Official Publications of the European Communities., 2007. – 98 с. – (138).
4. Nickolaus R. Teacher training for vocational schools in Germany – Structures, Problems, Perspectives [Електронний ресурс] / R. Nickolaus, S. Abele – Режим доступу до ресурсу: http://www.uni-stuttgart.de/bwt/forschung/projekte/projektgalerie/davinci/2_paper_vocational_teacher_training_de.pdf
5. Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bzl.uni-bonn.de/dokumente/rechtliche-bestimmungen>.
6. Державна Служба статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://ukrstat.org>
7. Національна доповідь про стан і перспективи розвитку освіти в Україні – Київ: Знання, 2016. – 448 с.
8. Рекомендації парламентських слухань на тему: «Професійна освіта як складова забезпечення кваліфікованого кадрового потенціалу України: проблеми та шляхи вирішення» [Електронний ресурс]. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1493-19>
9. Сілаєва І. Теоретичні засади організації підвищення кваліфікації на підставі модульно-компетентнісного підходу / Ірина Сілаєва. // Післядипломна освіта. – 2011. – С. 16–18. – Режим доступу до ресурсу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/isp/2011_2/31Silae.pdf
10. Шевчук Л.І. Методологічні основи підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних працівників професійної школи: пос. для керівників Ю пед. Працівників професійної школи / Л.І. Шевчук. – Хмельницький: друкарня А.Цюпака, 2006 р. – 178 с.

References

1. Berufspädagogik. Master-Studiengänge [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.studieren-studium.com/master/Berufspaedagogik>.
2. Euler D. Germany's dual vocational training system: a model for other countries? A study commissioned by the Bertelsmann Stiftung / Euler., 2013. – 78 с.
3. Hippach-Schneider U. Vocational education and training in Germany Short description / U. Hippach-Schneider, M. Krause, C. Woll. – Luxembourg:: Office for Official Publications of the European Communities., 2007. – 98 с. – (138).
4. Nickolaus R. Teacher training for vocational schools in Germany – Structures, Problems, Perspectives [Електронний ресурс] / R. Nickolaus, S. Abele – Режим доступу до ресурсу: http://www.uni-stuttgart.de/bwt/forschung/projekte/projektgalerie/davinci/2_paper_vocational_teacher_training_de.pdf
5. Rheinische Friedrich-Wilhelms-Universität Bonn [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bzl.uni-bonn.de/dokumente/rechtliche-bestimmungen>
6. [State Statistics Service of Ukraine](http://ukrstat.org). – Retrieved from: <http://ukrstat.org>
7. National Report On The State and the perspectives of development of education in Ukraine. – Kyiv: Znannya, 2016. – 448 p.
8. Recommendations of the parliament hearing on the topic “Vocational education as a element of provision with qualified labour potential of Ukraine: problems and solutions. – 2016 – Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1493-19>

9. Silayeva I. Theoretical basics of organization of further teacher training on modular competence approach / Iryna Silayeva. // Further Educaiton. – 2011. – P.16-18. – Retrieved from: http://www.nbuu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/isp/2011_2/31Silae.pdf
10. Shevchuk L.I. Methodic basics of further education of vocational teaching personnel / L.I. Shevchuk. – Khmelnytskyi, 2006. – 178 p. c.

Компаративний огляд підготовки викладачів професійно-технічних закладів освіти в Україні та Німеччині

Анотація: Причиною дослідження став нестабільний і кризовий стан професійної освіти в Україні, як повідомлялося в ході парламентських слухань 1 червня 2016 року [8]. Важливим елементом професійної освіти є підготовка педагогічного персоналу. Мета дослідження полягає в тому, щоб виявити і проаналізувати проблеми в системі підготовки викладачів ПТО і в поточному стані педагогічних кадрів професійної освіти України. Для порівняння обрана німецька система професійної підготовки вчителів з подальшою перспективою розробки принципів для впровадження позитивного зарубіжного досвіду.

В ході дослідження були виявлені проблемні аспекти українського професійної освіти і професійної підготовки вчителів ПТО. Німецька система, незважаючи на федеративний устрій держави, довела свою ефективність і може слугувати прикладом успішної організації професійної освіти і професійної підготовки вчителів.

Однак, впровадити позитивний досвід Німеччини неможливо без планомірного і ретельного вивчення проблем, переваг, історичних особливостей і національних контекстів обох систем.

Ключові слова: професійна підготовка вчителів, професійно-педагогічні кадри, стандарт, регламент, викладач ПТО, майстер, інструктор.

Компаративный обзор подготовки преподавателей профессионально-технического образования в Украине и Германии

Аннотация: Причиной исследования стало нестабильное и кризисное состояние профессионального образования в Украине, как сообщалось в ходе парламентских слушаний 1 июня 2016 года [8]. Важным элементом профессионального образования является подготовка педагогического персонала. Цель исследования состоит в том, чтобы выявить и проанализировать проблемы в системе подготовки преподавателей ПТО и в текущем состоянии педагогических кадров профессионального образования Украины. Для сравнения была выбрана немецкая система профессиональной подготовки учителей с дальнейшей перспективой разработки принципов для внедрения позитивного зарубежного опыта.

В ходе исследования были обнаружены проблемные аспекты украинского профессионального образования и профессиональной подготовки учителей. Немецкая система, несмотря на федеральный строй государства, доказала свою эффективность и может служить примером успешной организации профессионального образования и профессиональной подготовки учителей.

Однако, внедрить положительный опыт Германии невозможно без планомерного и тщательного изучения проблем, преимуществ, исторических особенностей и национальных контекстов обеих систем.

Ключевые слова: профессиональная подготовка учителей, профессионально-педагогические кадры, стандарт, регламент, преподаватель ПТО, мастер, инструктор.

СВІДОМА І СИСТЕМНА САМОРЕГУЛЯЦІЯ СУБ'ЄКТІВ СОЦІАЛІЗАЦІЇ: ГРУП-РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХІД**Найдьонов Михайло Іванович**

Доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,
директор Інституту рефлексивних досліджень та спеціалізації

Найдьонova Любова Антонівна

Доктор психологічних наук, старший науковий співробітник,
ос.-кор. НАПН України, Заступник директора з наукової роботи
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України

Григоровська Любова Володимирівна

Кандидат педагогічних наук, доцент,
Вчений секретар Інституту соціальної
та політичної психології НАПН України

Abstract. Socialization is presented as a process of self-regulation in response to the challenges of varying degrees of complexity and uncertainty. A way to solve the problem of conceptualizing processes of socialization in today's globalized and informational world is proposed – take into account the systemic mechanisms of self-regulation and their interaction with the conscious (autonomous) self-regulation. The concept of the capacity of subjectness, which expands the traditional logic of consideration of socialization as a movement for vector “past-future” for a multidirectional (“more or less” capacity of various subjects).

The model of unity of conscious and systemic self-regulation, in which achievements of previous research in the field of self-regulation are complemented by psychological interpretation of kinds of systemic self-regulation, is proposed. Group-reflective approach to self-regulation is presented. Reflective systemic self-regulation is detailed for small and large groups as the group subjects in three components: 1) the task norm - description of subjective-objective responses that can be deployed in ways of different psychological effort applied to obtain the result; 2) indicators of diagnostics of reflective functions based on analysis of the elements of discourse and 3) reflection procedures that affect the subjects' self-organization.

Four phases of self-regulation balancing in combination of its conscious and systemic components in the subjects' socialization is determined. Considered the regulatives of system level (prestige of occupations, mass application of NQF) and procedures (technologies) that provide enrichment of conscious self-regulation by systemic one, in particular the practice of representative reflection implementation. Entered concept of a representative reflection refers the process and procedure that allow one to estimate their own valuation of the phenomenon (the world of professions and labor market) by comparison with a representative sample, which represents the general population – the country as a whole, certain age group, region and etc. Testing the use of a representative reflection based on the resource profprestige.org.ua gives grounds for a positive assessment of the prospects for the deployment of such practices within the system of vocational work with youth. Designed instruments to stimulate the systemic self-regulation among the students are described. Described the test “Understanding the NQF” aimed at the students skills to distinguish a significant difference between the levels of qualifications

Proposal to reduce the dimension of the complexity of the world in which subjects are socialized by the regulative effect of NQF was tested in the developed test “Understanding the NQF” and showed that its use promotes the students' learning of the NQF regulatives to comprehend the systemic self-regulation.

Keywords: socialization, actual socialization, subjects of socialization, capacity of the subject of socialization, self-regulation, conscious self-regulation, systemic self-regulation, group-reflective approach, reflection, representative reflection, the national qualifications framework, competences

Багатозначність поняття «сучасне суспільство» дає змогу трактувати поняття соціалізації як [7], підкріпленого усілякими педагогічними гуманітарно-технологічними інструментами, боку, так і з діаметрально протилежного, де акцентуються ускладненості і відчуженість суб'єкта [22; 24; 47], що соціалізується, від соціуму, до якого він соціалізується. Аспекти відчуженості обумовлені широким діапазоном причин, препарування яких може починатися з логіки конкуренції на ринках, конфронтації між верствами населення та державами, і закінчуватися такими сучасними проявами конфронтації і відчуження як гібридна війна. Яким же чином від регуляції соціалізації у відчуженому її розумінні перейти до формування саморегуляції суб'єктів соціалізації, щоб реалізувати філософію в практиці оновлення сучасного суспільства і забезпечення наступності поколінь?

Найбільш загальний контур розуміння соціалізації як дійсного механізму набування соціальності містить ключовий момент – це принципова нездатність людського організму бути самостійною і автономною сутністю (одиницею суспільства). Взаємозалежність – початкова вихідна умова існування особини людського біологічного виду. Все, що дано людині на цьому етапі її існування, це доступ до суб'єктності, яка містить більшу соціальність. На іншому полюсі розуміння соціалізації знаходиться особистість як унікальність, творчість. Соціалізація в цьому контексті – це отримання визнання, набуття певних позицій в суспільстві або й окремій організації (соціалізація організацій [51]). За межами розгляду залишаються соціалізаційні процеси, наприклад, організацій до певного ринку, визнання одними соціальними інституціями інших інституцій тощо, хоча ці процеси також по суті є соціалізаційними для зазначених групових суб'єктів. З цієї точки зору соціалізується не тільки дитина, але відбуваються паралельні і перехрещені процеси соціалізації родини як групового суб'єкта, що має свою складну траєкторію в соціумі [24; 35].

У наявних концептуалізаціях соціалізації не влаштовує ще одне: всі ці достатньо вузькі розрізи її розуміння/бачення припускаються методологічної похибки – *визнають заздалегідь установлені напрями соціалізації*. У ній виокремлюються ті, хто при владі, і ті, хто має боротися за визнання; ті, хто створив правила, і ті, хто має їх всотувати (або обходити). Це існуюча, але досить примітивна операціоналізація, яка представляє соціалізацію як процес, що іде від мінуса до плюса, від меншого до більшого. Проте Соціум змінюється і соціалізовувати сьогодні «треба» не те, що вчора. У соціалізації, як механізма, є і плюси, і мінуси. Поглинання суб'єктності індивідуальної – груповою, групової меншого рівня – груповими суб'єктами вищого рівня – це ієрархія суб'єктних ємностей, яка дає відтворюваність соціуму [15; 22; 26; 27; 28; 29; 30]. І це є плюс. Мінусом же є те, що такі ієрархії будуються на минулому досвіді, а які випробування очікують суб'єктів соціалізації у майбутньому ми не знаємо.

Мета статті – концептуалізувати процес соціалізації з точки зору різних видів самоорганізації індивідуальних і групових суб'єктів, спираючись на груп-рефлексивний підхід у вітчизняній психології.

Головна відмінність сучасної соціалізації полягає в тому, що вибудовуються вектори суб'єктних ємностей, що реалізується у формі соціальних (та інших) капіталів. Виміряти це накопичення можна через виявлення автономності і відповідальності, які проявлять/сформують тренд (дивний аттрактор як форму організації хаосу).

Сучасний світ і суспільства в ньому потребують відміни заздалегідь вибудованого вектору соціалізації. Ніхто в мережевих сутностях і можливостях не може передбачити, куди і до чого буде тягнутися соціалізація навіть у найближчому майбутньому. Приклади попередніх поколінь не дають підстав точно визначити, як спрацюють каталізatori, зокрема медійні, сьогодні, як вони змінюють рух соціалізації у системному масштабі і які свідомі зусилля суб'єктів мають бути задіяні для забезпечення такого складного процесу соціалізації в складних і бурхливих умовах перетворення суспільства.

Суб'єктами соціалізації пропонуємо називати і тих, хто соціалізуються, і тих, хто забезпечують процеси соціалізації інших, при цьому продовжують перебувати в соціалізаційних процесах і як індивідуальні, і як групові суб'єкти різного масштабу. Складні взаємозв'язки між ними можуть бути розглянуті як цілісна система соціалізації суб'єктів (індивідуальних і групових різного рівня) з рефлексивною підсистемою саморегуляції і саморозвитку [44].

У контексті продуктивності, як основного способу соціального життя, вироблення продуктів і послуг є одночасно і ресурсом для відповіді на існуючі виклики, і системою ускладнень. Розглянемо цей основний спосіб соціального життя як світ трудових занять, що охоплює і світ професій (волонтерська праця), і інші форми зайнятості. Одним із способів зменшення розмірності складності світу трудових занять, у якому соціалізуються суб'єкти, є рамки кваліфікацій (НРК) [38; 42], що проводять межі, виділяючи зони з різним рівнем складності викликів для різних рівнів кваліфікації.

Рамка кваліфікацій представляє не тільки ідею **належності суб'єкта** до певної зони складності, але й ідею **розподіленості відповідальності**: як розуміння того, що певний виклик може належати не цьому окремому суб'єкту, а мусить оброблятися людьми з вищим рівнем кваліфікації. Особливо це стосується творчих процесів, у яких проблемність визначена предметом праці і вимогами до неї, а конфліктність – переживанням відповідності/невідповідності себе як діяча даним вимогам [2; 14; 36; 13]. Саморегуляція інтегрує певний образ рівня **доступності** складних задач (через набуття кваліфікації) і певне **зростання здатності тримати удар** наступного рівня виклику.

Груп-рефлексивний підхід сформувався в українській психології протягом останніх 30-ти років у наукових дослідженнях процесів творчості суб'єктів різного рівня в ситуаціях різного рівня складності: від експериментальних умов розв'язання задач на кмітливість (з визначеним заздалегідь нормативом її розв'язання) до психологічного забезпечення злиття організацій – лідерів ринку, де об'єктивно відсутні «заздалегідь правильні» відповіді [18] і створення нової в Україні галузі на базі рефлексивного підходу [9,10].

Аналіз великої кількості ситуацій, в яких проблема могла бути розв'язана тільки завдяки активізації творчих можливостей суб'єктів, що взаємодіяли, дав змогу описати феномени і рефлексивні способи її опанування, як набуття здатності жити разом з ці складністю, не прагнучи до її знищення [19; 18; 25; 27; 31; 32; 34].

Згідно груп-рефлексивному підходу сучасні соціалізаційні процеси є ті, в яких проявляється невизначеність, суперечливість і різнопредметність взаємодії суб'єктів. При цьому м'якість/жорсткість, явність/розмитість цінностей, мотивація в системі праці (чи владно-підвладні стосунки як прояви примусу [24; 25]) мають менше значення, ніж конвенційні та когнітивні стереотипи як джерело складності [25]. Маскуючи то позицію (для уникнення санкцій), то здібності (для регулювання самооцінки), ці зв'язані стереотипи [25; 49], з одного боку, долають складність, запускаючи групову рефлексію як фільтр [17], з іншого боку – помножують її, утворюючи різнопредметність [23; 27; 31; 32; 33], тобто різні картини реальності, зумовлені різними суб'єктними позиціями, інтересами і цінностями [22; 29; 30]. Різнопредметність зумовлена саме наявністю різних світів суб'єктів; це стан, коли інтенціонали певних знаків не збігаються [31]. Часто на рівні узгодження уявлень опанувати різнопредметність неможливо, потрібні спільні дії, операції, через які вивіряються уявлення, поєднуються реальності. Це стосується і індивідуальних суб'єктів, і соціосистем, де ключову роль відіграють рефлексивні процеси [19; 32;].

Опанування через створення рефлексивної підсистеми розвитку (організації) [21], дотримання принципів рефлексивного управління як управління рефлексивними процесами [19; 49; 50] і застосування рефлексивних процедур [12; 18] – це ті складові груп-рефлексивного підходу, які дають змогу по-новому подивитися на саморегуляцію суб'єктів соціалізації. В цих умовах саморегуляція і соціалізація стають взаємодоповнювальними процесами.

Пропозиція розширення розуміння соціалізації як **обміну суб'єктної ємності у коаліційній рефлексії** [18; 24; 35], коли окремі суб'єкти об'єднуються, приводить до побудови нової моделі єдності свідомої та системної саморегуляції. У рефлексивному підході вибудовується об'ємний конструкт, коли саморегуляція за певних умов існує як трансформаційний процес взаємопереходів: ресурс групи або суб'єкта, системна або свідома

саморегуляції. Єдність саморегуляції полягає в невпинно зростаючому обсязі свідомого рівня через повернення в нього досягнень системного регулювання.

Отже, питання сучасної проблеми соціалізації полягає не тільки в тому, що індивіду важко вмістити в себе (освоїти, інтеріоризувати) складний регулятив, існуючий тільки в групі, а й у тому, що і саме пізнання такого типу можливе тільки в практиці, в групі, яка суб'єктність розгортає актуально зараз чи актуально в часовому векторі. Адже рефлексію можна кваліфікувати як спеціалізовану на відбитті діяльності – на протигагу діяльності, спрямованій на отримання результату), в якій суб'єкт більше концентрується на відбитті та на власному самобутті, ніж на операційному матеріальному чи символічному перетворенні [18].

Наша пропозиція полягає в тому, щоб налаштовувати системи саморегуляції разом і в межах рівнів кваліфікації, описаних Національною рамкою кваліфікацій (НРК). Уведення НРК в масовий вжиток змінює соціалізаційний процес. Соціалізація перетворюється на практику саморегуляції в межах різного рівня викликів, відповідних рівням кваліфікацій. Соціалізація – не примус, і не умова персонального доступу до ресурсів. У єдиному багатосторонньому процесі саморегуляція і соціалізація взаємодоповнюються. Тільки в умовах, коли соціум сприймається жорстким і вибудовується виключно в умовах загроз і ворожості, саморегуляція – це змушення себе терпіти і утримувати виклик.

З огляду на саморегуляцію, НРК як індивідуальний, інституціональний і суспільний інструмент передбачає передачу викликів, завдань і запитів, неосяжних на рівні кваліфікації одного суб'єкта, іншим суб'єктам з вищими рівнями кваліфікації. Тобто, у громадській свідомості повинні почати функціонувати з необхідністю: а) розуміння кожним членом суспільства власного рівня повноважень, який витікає з рівня кваліфікації; б) впевненість суб'єкта, що недосяжні на його рівні кваліфікації питання можуть вирішити суб'єкти з вищим рівнем кваліфікації; і в) готовність до самовизначення задіяти більш високий рівень кваліфікації як адекватний конструктивний спосіб саморегуляції від невдоволення рівнем компетенції керівника, політика тощо. Задіяння вищого рівня в якості своєї реалізації може містити і включення ресурсу комунікації для залучення інших суб'єктів, яким може довіряти, і самовизначення на підвищення власного рівня компетенції.

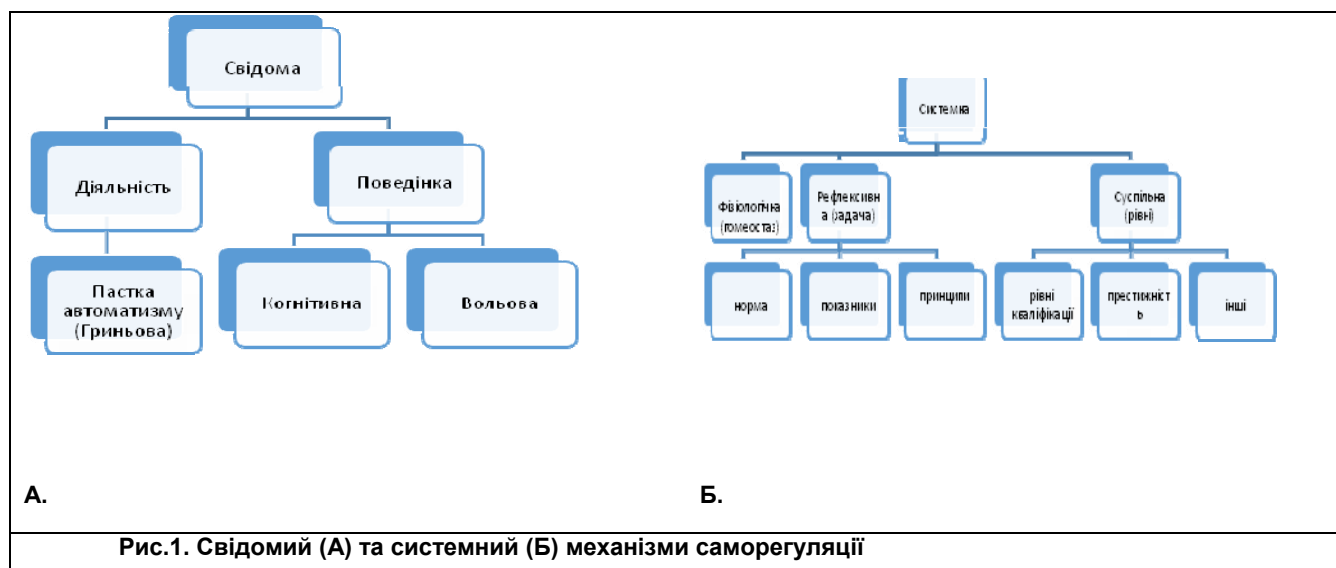
Тобто філософія саморегуляції змінюється, коли є орієнтир (рамка) того, як все відбувається глобально. Рух соціалізації вниз і вгору, від меншого до більшого (батьки-суспільство), як він часто розуміється, поглинається рухом в різних напрямках. Центри соціалізації стають змінними, там знаходяться і ресурси, і регулятиви. Оновлене розуміння ситуації соціалізації акцентує тяглість-привабливість суб'єкта соціалізації з сильною суб'єктною ємністю.

Соціалізація стає механізмом саморегуляції – виклик долається тим, що ми бачимо орієнтир привабливості того суб'єкта, що містить відповіді (вищий рівень кваліфікації), і це дає внутрішню регуляцію нового групового суб'єкта. Привабливо разом з колективом добиватися належності – саморегуляція потрібна, щоб досягти вищого рівня з відповідними можливостями. Додається розуміння соціалізації в системній логіці інституційності – набуття соціальної ваги, повноважень через приєднання-входження в нового групового суб'єкта. Виходячи із різних розумінь соціалізації – інституційної чи персонального розвитку, місця знаходження ресурсу і **споживача** саморегуляції і соціалізації змінюються.

Представлена в схемі модель єдності свідомої та системної саморегуляції (рис. 1 – рис. 5) розширює уявлення про саморегуляцію в соціосистемах, її можливі дисбаланси (рис. 2 – рис. 3), баланс (рис. 4) та повернення її здобутків на свідомий (автономний) рівень саморегуляції (рис. 5)

Свідомий тип саморегуляції представлений на схемі (рис. 1, рис. 2) двома рівнями аналізу явища: діяльність і поведінка. Перше – діяльнісне – крило узагальнює насамперед напрацювання радянської/пострадянської психології [3; 6; 8; 11; 37; 40], де саморегуляція вивчалася у межах діяльнісного підходу, а другий – зарубіжних науковців, які саморегуляцію розглядали у поведінковому [41; 43] ключі як когнітивний (на одному полюсі) або вольовий, примусовий механізм (на іншому полюсі).

У межах теорій діяльності саморегуляція охоплює вміння людини бачити кінцеву мету діяльності, самостійно знаходити оптимальні шляхи її досягнення і добиватися здійснення [3].

Тобто, критерій саморегульованості знаходиться зовні суб'єкта – в результатах його діяльності, в досягнутих перетвореннях предмету діяльності. Проте, як головний результат саморегуляції (застосування уміння) розглядаються перетворення самого суб'єкта діяльності: виховані в нього якості цілеспрямованості, організованості, уміння володіти собою тощо.

Ця суперечність виникає внаслідок того, що в діяльнісному підході розглядаються процеси перетворення світу, і відповідно рефлексія тільки та, що спрямована на забезпечення цього перетворення. Особистісна рефлексія, яка регулює перетворення внутрішні для суб'єкта, винесена за межі розгляду, виявляється як артефакт, автоматичний наслідок здійсненої діяльності. Тому і запропонована в межах цього підходу універсальна структура саморегуляції (єдина для всіх видів діяльності), не включає ціннісного виміру, а складається з компонентів: мета діяльності, модель значущих умов, програма дій, оцінка результатів та їх корекція (О. Конопкін [6], О. Осницький [37], В. Юркевич [40] та _ос.). Один із найбільш популярних інструментів вимірювання саморегуляції в навчальній діяльності включає крім цих компонентів ще критерії оцінювання (В. Моросанова [11] та _ос.). Школа П. Я. Гальперіна [1] за рахунок операціоналізації діяльнісного підходу до саморегуляції досягла найбільшого прагматичного результату – формування розумових дій, формування дії уваги як контролю, застосування різних орієнтувальних основ для формування умінь тощо.

Зрозуміло, що в межах однієї системи – процесу діяльності – саморегуляція може бути концептуалізована лише частково, тому починають виділятися рівні саморегуляції: крім самостійного регулювання окремої діяльності (зокрема навчальної, де важливий аспект – самостійний перехід від одного етапу до іншого) виокремлюють другий рівень саморегуляції (А. Маркова [8]) – уміння співвідносити різні види діяльності. Тут імпліцитно вже з'являється ціннісний аспект, вольовий процес вирішення конфлікту між конкурентними діяльностями, хоча все ще використовується дискурс уміння.

Загальна логіка даного підходу – запобігати порушенням психічної рівноваги внаслідок зіткнення суб'єкта з викликом на основі знань, а точніше, – знань про те, як уникати негативних наслідків зустрічі з викликом (втратам, поразкам, переживанням тощо) [4].

Попри теоретичну дієвість такого підходу на певних етапах діяльності у ситуації зустрічі з невизначеністю виникає об'єктивна суперечність: у внутрішньому світі суб'єкту доводиться оперувати великою кількістю знанневих заготовок, кількість яких перевищує когнітивні можливості. І тоді виникає рецепт: якомога більше знань і умінь вдосконалювати до рівня автоматизмів, аж до того, щоб утворювати автоматизми автоматизмів. Але за цією хибною логікою викликам тоді повинні відповідати стереотипи стереотипів, а не творчий акт переосмислення стереотипів.

Таке бачення [3] пропонуємо кваліфікувати як серйозне концептуальне обмеження, пастку автоматизму. Згорнута дія контролю автоматизується, а це значить, іде із зони свідомості. У пастці свідомо саморегуляція перетворюється на несвідомий процес. Найвищим рівнем саморегуляції стає автоматизована саморегуляція, яка не займає ресурсу свідомості, тобто, найвищим рівнем свідомої саморегуляції є несвідоме. Для подолання цієї пастки потрібен перехід до більш комплексного широкого розгляду процесів саморегуляції.

Друге – поведінкове крило свідомої саморегуляції, сформувалося в англійських дослідженнях [41; 43]. Проте звертає увагу те, наскільки тісно переплітаються і наскільки загалом схожі ці підходи. Так, наприклад, одна з найбільш широко відомих теорій саморегулювання (SRT) описує систему свідомого особистого управління, яка включає в себе процес керування власними думками, поведінкою і почуттями, щоб досягти поставлених цілей.[41]. Пропонується три моделі: саморегулювання як структура знань, як сила (контроль власних спонукань) або як навичка (Muraven, Mark; Baumeister, Roy (2000) [43].

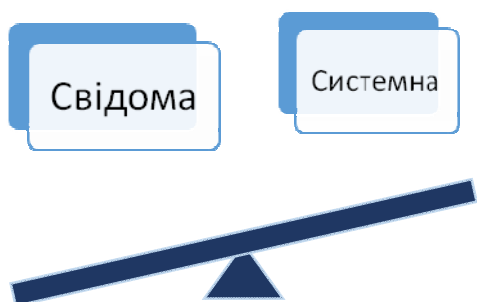

Рис.2. Перша частина балансу – свідомий механізм

Проте, дослідження систем саморегуляції в інших соціальних науках, зокрема в економіці, дають підстави розглянути інші рівні процесів, в яких індивідуальні суб'єкти поєднані і утворюють системи вищого рівня. Самоорганізаційні процеси в цих системах теж можуть бути розглянуті з психологічної точки зору. Тоді виникає проблема об'єднуючого дискурсу для реальності, яка є єдиною, але різними галузевими дискурсами помножується як інша [5; 31].

У межах найширшого системного розуміння саморегуляція – це властивість систем у результаті певних реакцій, що компенсують наслідки зовнішнього впливу, зберігати внутрішню стабільність на відносно постійному рівні. Найбільш яскраво ідея саморегуляції розкрита в **фізіології** через поняття **гомеостазу** (перший рівень) – певного постійного стану рівноваги внутрішнього середовища організму, який увесь час перебуває в русі, оскільки рух – це ознака самого життя. Тому перший вид саморегуляції системного рівня описано як механізм гомеостазу.

Одночасно попри потужність пояснювальної складової поняття гомеостазу його перенесення в психологію ми пропонуємо вважати невиправданим (не дивлячись на те, що це узвичаєна практика). Невиправданим це перенесення є тому, що родова людська функція – виробництво, творіння, а не просто рух.

Другий **рівень** системної регуляції – **рефлексивний**. У ньому рефлексивний механізм реалізується як саморегуляційний: здійснюється саме в логіці продуктивності: 1) норма задачі як механізм, що відбиває суб'єктивно-об'єктивну реальність творіння, яка розгортається як кінцева система варіантів у кожному конкретному обмеженому умовами акті творіння; 2) механізм саморегуляції через критерії і показники продуктивності і функціональності діяльності, 3) механізм саморегуляції через управління процедурами.

Норма задачі – це певна схема можливих психологічних напрямів руху, який може використовуватися як каркас для подальшої **діагностики** (рис. 1, «блок показники») і **рефлексивних процедур** (рис. 1, « блок процедури »), які регулюють рефлексивні процеси суб'єктів. При цьому на відміну від попереднього виду гомеостазу цей вид саморегуляції є не тільки не адаптивним, а продуктивним, а ще й обов'язково міжсуб'єктивним [18; 19; 23; 26; 34]. Рефлексивний механізм як саморегуляційний проявляється в «показниках» [18, 14] через паритетні принципи ієрархії та гетерархії.

Таким чином, поведінкові пояснення саморегуляції в психології збігаються в тому сенсі, що не розглядають в якості суб'єкта саморегуляції ніяких інших суб'єктів, крім індивідуального. Саме тому в системі балансів (рис. 2) на терезах значимість (вага) саморегуляції індивіда більша, ніж інших проявів саморегуляції для системи різноманіття самості індивідів і груп.

У системному типі саморегуляції також передбачено *макросуб'єктний суспільний рівень* [33], на якому діють закономірності великих чисел, коли дія окремого суб'єкта здається суб'єктивно непорівняною із великою кількістю інших, що теж роблять свій внесок.

Рис.3. Друга частина балансу – системний механізм

інструмент престижності, який розширює можливість саморегуляції професійного рівня суб'єктів на ринку праці, третій – невизначений, «інші».

Інструмент рівнів кваліфікації реалізує компетентнісний підхід до визначення рівня кваліфікації, який, з одного боку, має бути використаний ринком праці як орієнтир для винагороди за труд певної кваліфікації, а з іншого боку, у системі освіти має бути забезпечений розвиток саме цих компетентностей, затребуваних ринком праці. Тобто, рамка кваліфікацій виконує своєрідну функцію «норми задачі» на суспільному рівні, описуючи масштаб внесків суб'єкта для набуття певної своєї якості (компетентностей). Рамка кваліфікації таким чином, може бути використана як схема для утворення підсистем саморегуляції освітніх середовищ, у яких відбуватимуться критеріально описані процеси соціалізації суб'єктів.

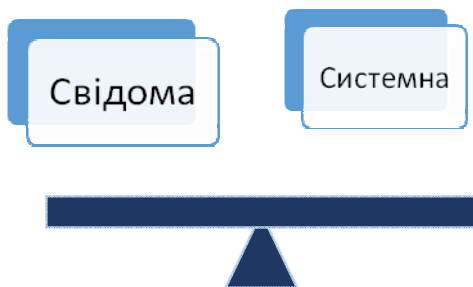

Рис.4. Баланс – механізмів свідомої і системної саморегуляції

через аналіз і інтерпретацію відмінностей і розбіжностей оцінювання.

Проте саме такий суспільний рівень саморегуляції утворюється діями окремих і пов'язаних суб'єктів, як океан утворюється з окремих краплин (молекул) води. На схемі (рис. 1, рис. 3) цей рівень представлений трьома блоками, два з яких презентують інструментальні середовища [14; 18; 46]: 1) інструмент рівнів кваліфікації, який утворює підсистеми (зокрема в освіті) з певними завданнями рівня, який виокремлює певний простір саморегуляції; 2)

Інструмент престижності – це певний феномен суспільної свідомості, що проявляється у достатньо сталому співвідношенні оцінок престижності всіх наявних професій різними людьми в різних суспільствах. Престижність професій пов'язана із стратифікацією суспільства, є певним патерном сходинок влади, суб'єктивно-об'єктивним регулятором ринку праці. Оцінка престижності професій окремим суб'єктом і порівняння з оцінками престижності суб'єктів більшого масштабу дає можливість здійснити репрезентативну рефлексію

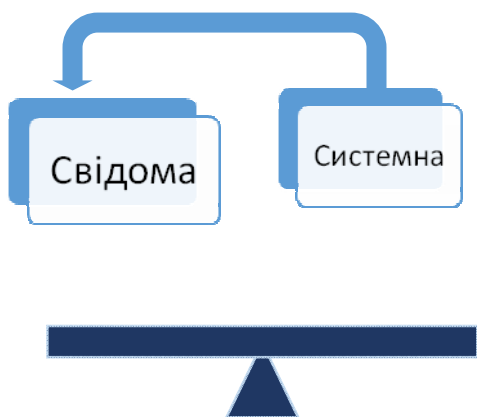

Рис.5. Єдність: невинно зростаючий обсяг свідомого рівня через повернення досягнень системного регулювання

У циклі емпіричних досліджень учасникам всеукраїнських репрезентативних масових опитувань (протягом 2008-2015 рр. охоплено понад 15 тис. осіб) пропонувалося провести оцінку професій не тільки за престижністю, а за їх конкурентністю і дефіцитарністю (затребуваністю) [16; 39]. Це дало можливість експлікувати розуміння суб'єктами об'єктивних системних механізмів саморегуляції ринку праці. Технологічно цей інструмент престижності забезпечений процедурами **репрезентативної рефлексії** у формі профорієнтаційного електронного ресурсу [4], об'єднаного з мережею освітніх закладів, до якої можна залучатися на проектних засадах.

Блоком «інші» на схемі позначена наявність багатьох інших підсистем, як принцип обов'язкової наявності невизначеності як джерела розвитку і схеми (епістемологічний аспект), і підсистем саморегуляції (онтологічний аспект).

Пропонуємо розширити розуміння соціалізації в засвоєнні результатів системної саморегуляції [18; 24]. Основним технологічним рішенням такого розширення є практика **репрезентативної рефлексії**, яка дає змогу оцінити свої власні оцінки явища (світу професій і ринку праці) порівнянням з оцінками репрезентативної вибірки, яка представляє генеральну сукупність – Україну в цілому, певну вікову когорту, регіон тощо [20]. Розгортання такої практики в межах системи профорієнтаційної роботи з молоддю може мати добрі перспективи.

Апробація моделі єдності свідомої та системної саморегуляції в практиці вищої школи показала дуже слабкий рівень розуміння потенціалу НРК як системного рівня, який, насправді, здатен змінити соціалізаційні процеси. Тому було створено діагностично-розвивальний тест для засвоєння змісту НРК (реалізований на порталі profprestige.org.ua). Тест представляє собою 7 серій завдань на порівняння описів сусідніх рівнів кваліфікацій за всіма використаними в НРК дескрипторами: знання, уміння, комунікація, автономність і відповідальність. До описів пропонуються альтернативи відповідей, серед яких потрібно вибрати ті, що відображають суттєві відмінності рівнів кваліфікації. Систематична робота з тестом дає можливість зрозуміти логіку побудови НРК, скласти картину накопичення компетентностей від нижчих до вищих рівнів кваліфікацій, засвоїти критерії переходу від одного до наступного рівня. Практика використання тесту у формі індивідуального виконання (самостійна робота) з подальшим обговоренням на семінарських заняттях у межах курсу «Психологічні основи саморегуляції» (N=128) показала ефективність запропонованого засобу.

Розроблена модель єдності системної і свідомої саморегуляції та засоби з її реалізації і подальшого впровадження (тест НРК та технології репрезентативної рефлексії) є результатом цілеспрямованої імплементації принципу в груп-рефлексивному підході до соціалізації суб'єктів. Практика розширення саморегуляції – не тільки спосіб реалізації задумів, але і спосіб розуміння реальності. Запропоновані рефлексивні процедури (технології) – це спосіб розуміння, адже смисли, які встановлюються в ході реалізації технології в силу належності до різних верств і різних підходів зіставляються, збігаються і породжується нове розуміння. Така практика – спосіб забезпечення складного розширення відбиття з наснаженням суб'єктності.

Висновки. В умовах цивілізаційних змін соціалізація набуває нових форм: характеризується змінюваним напрямом і зростаючою складністю, суб'єкти соціалізації індивідуальні та групові взаємодіють і трансформуються. В цих умовах соціалізація постає як процес саморегуляції суб'єктів соціалізації у відповідь на виклики різного ступеню складності і невизначеності.

Запропоновано модель єдності свідомої та системної саморегуляції, в якій попередні здобутки досліджень саморегуляції розширюються поняттям системної саморегуляції в її рефлексивних показниках для малих і великих груп як групових суб'єктів.

Уведене поняття ємності суб'єктності розширює логіку розгляду соціалізації з «минуле–майбутнє» до багатовекторної – «менша – більша» суб'єктна ємність різних суб'єктів, пов'язана із рівнем викликів, що можуть обробляти в силу свого рівня кваліфікації ці суб'єкти.

Пропозиція зменшення розмірності складності світу, в якому соціалізуються суб'єкти, через регулювальний ефект національної рамки кваліфікацій, перевірена в розробленому тесті «Розуміння НРК», показала, що його застосування сприяє засвоєнню регулятивів НРК для досягнення студентами системної саморегуляції.

Розглянуто регулятиви системного рівня (престижність професій, масове застосування національної рамки кваліфікацій) та процедури (технології), які забезпечують збагачення свідомої саморегуляції системною, зокрема практика застосування репрезентативної рефлексії.

Пропозиція груп-рефлексивного підходу – поширення застосування поняття системної саморегуляції (з поверненням її досягнень на свідомий рівень саморегуляції) – це перспектива подальшого розвитку освіти і суспільства в цілому, які відповідатимуть новій реальності соціалізаційних процесів у сучасному світі.

Література

1. Гальперин П. Я., Кабыльницкая С. Л. Экспериментальное формирование внимания. – М.: Издательство Московского Университета, 1974. – 102 с.
2. Григоровская Л. В. Развитие образного мышления подростков средствами _octor: Дис... _octo. Пед. Наук. – К., 1990. – 237 с.
3. Гриньова М. В. Саморегуляція. Навчально-методичний посібник. – Полтава: АСМІ. –2008. – 268 с.
4. Електронний бюлетень «Моніторинг професійного _octor_г_ся_ми_ в умовах упровадження Національної рамки кваліфікацій» (Генерація бюлетеня. НРК) : а. с. 64077 Україна / І. М. Найдьонов, М. І. Найдьонов, Л. А. Найдьонова, Л. В. Григоровська. – № 84532 ; заявл. 15.12.2015 ; реєстр. 12.02.2016, Бюл. № 40. – 2 с. – Режим доступу: <http://www.questionary.profprestige.org.ua/bulletin.html>
5. Іщенко Ю. До дискурсу досліду/досвіду життя /Визначальні виміри сучасного філософсько-антропологічного знання // Зб. Наук. Праць: Філософсько-антропологічні студії '2013. – К.: Стило, 2013. – 351 с. –305–318
6. Конопкин О.А. Психологические механизмы регуляции деятельности. – М., 1980
7. Кремень В. Г. Філософія в стратегіях освітнього простору. – К.: Педагогічна думка. – 2008. – 424 с.
8. Маркова А. К. Сравнительная характеристика самоконтроля и взаимоконтроля в учебной деятельности //Экспериментальные исследования по проблемам усовершенствования учебно-воспитательного процесса в подготовке детей к школе /Материалы II Всесоюзного симпозиума, Ч. I. Тбилиси, 1974.-С. 92-100.
9. Медіа-культура населення України: Інформаційний бюлетень. Червень ' 2008 [Електронний ресурс]. / За ред. Л. А. Найдьонової, О. Т. Баришпольця; Упоряд. Л. П. Черниш. – К., 2008. – 52 с. – Режим доступу: <http://ispp.org.ua/files/1235665919.pdf>
10. Медіапсихологія: основи рефлексивного підходу ЛА Найдьонова ІСПП НАПН України; Кіровоград: Імекс-ЛТД
11. Моросанова В.И., Конои Е.М. Стилевая особенность поведения человека. // Вопросы психологи. – 2000. - №2. – С. 118-127
12. Найдёнов М. И. Процедуры управления как синтез классической и постнеклассической научной рациональности / М. И. Найденов // Рефлексивные процессы и управление. Сборник материалов IX Международного симпозиума 17-18 октября 2013 г., Москва / Отв. В. Е. Лепский. – М. : «Когнито-Центр», 2013. – 85-87.
13. Найденов М. И., Найденова Л. А. Стратегии организации рефлексивной развивающей среды / МИ Найденов, ЛА Найденова // Проблемы розвитку та вдосконалення психологічної служби системи освіти: Тези конференції.- Донецьк, 1994. – С. 81

- 14.Найденев М. И. Групповая рефлексия в решении творческих задач при различной степени готовности к интеллектуальному труду: Психол. Наук : / М. И. Найденев. – К., 1989. – 239 с.
- 15.Найдыонов М. І. Потенціал та актуалізація суб'єктності з позицій переосмислення її як ресурсу / М.І. Найдыонов // Вісник Одеського національного університету. – Одеса, 2010. – (Серія «Психологія»). – Т. 15. – Вип. 11. – Ч. 2. – 2010. – С. 84–93 (0,6).
- 16.Найдыонов М. І. Психологія престижності професій / М. І. Найдыонов ; Нац. Акад. Наук. України, Ін-т _ост. та політ. Психології. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 160 с.
- 17.Найдыонов М. І. Фільтри групової рефлексії в соціальній ситуації особистісного та суспільного розвитку / М. І. Найдыонов // Актуальні проблеми психології : зб. Наук. Праць / Інститут психології _ос. Г. С. Костюка НАПН України. – К. : Фенікс, 2011. – Т. XII. Психологія творчості. – Вип. 13. – С. 306–310
- 18.Найдыонов М. І. Формування рефлексивного управління в організаціях: д-ра психол. наук : 19.00.05 /. [Електронний ресурс] / Михайло Іванович Найдыонов; НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка . – К., 2010. – 434 с.
- 19.Найдыонов М. І. Формування системи рефлексивного управління як рефлексивних процесів / М. І. Найдыонов // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. Статей. – АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та інш. – К.: Міленіум, 2007. – Вип. 18 (21).– С. 82–105.
- 20.Найдыонов М. І., Репрезентативна рефлексія і рефлексивна ємність середовища спілкування як механізми профорієнтації при впровадженні Національної рамки кваліфікацій / Михайло Іванович Найдыонов., Любов Володимирівна Григоровська. // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. Статей. – НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та інш. – К.: Міленіум, 2016. – Вип. 38 (40). – С. X- X
- 21.Найдыонов М.І. Розробка та впровадження проекту розвитку організації: груп- рефлексивна технологія //Актуальні проблеми психології. Том 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія: зб. Наук. праць Інституту психології і _ос Г. С. Костюка АПН. України/ За ред. Максименко С.Д. Карамушки Л.М; - К.: Міленіум, 2005 —частина 15.- с. 87-92
- 22.Найдыонов М. І. Взаємопроникнення цінностей: технологічне забезпечення розвитку групового суб'єкта / М. І. Найдыонов // Науковий часопис НПУ і _ос М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки. – К., 2005. – Вип. 6 (30), ч. 1 – С. 284–298.
- 23.Найдыонов М. І. Експериментальні дослідження рефлексивних процесів: вивчення феноменів / М. І. Найдыонов // Психологічні перспективи. – 2009. – Спецвипуск. – С. 39–53.
- 24.Найдыонов М. І. Коаліційна модель суб'єкта соціалізації / М. І. Найдыонов // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Сер. Психол. Науки. – Чернігів, 2006. – Вип. 41. –Т. 2. – С. 26–33.
- 25.Найдыонов М. І. Конвенційні та когнітивні стереотипи як складові складнокоординованості / М. І. Найдыонов // Актуальні проблеми психології: Проблеми психології творчості і обдарованості : зб. Наук. Пр. / за р_ост В. О. Моляко. – Житомир : Вид-во ЖДУ і _ос Франка, 2007. – С. 148–159.
- 26.Найдыонов М. І. Парадокс формування суб'єктності: груп-рефлексивний підхід в соціальній та політичній психології / М. І. Найдыонов // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. Наук. Праць / за Ред. М. М. Слюсаревського; упоряд. Л. А. Найдыонова, Г. В. Мироненко. – К.: Міленіум, 2009. – Вип. 9. – С. 13–23.
- 27.Найдыонов М. І. Паритетність суб'єктності як розв'язання проблеми складно-координованості. Погляд з позицій теорії групової рефлексії / М. І. Найдыонов // Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка: збірник наукових праць. / редкол.: І. Д. Бех, Е. В. Белкіна, Н. М. Бібік та інш. – К.: КМПУ і _ос Б. Д. Грінченка, 2005. – № 4 – С. 36–58.

- 28.Найдюнов М. І. Повнота групового суб'єкта як складова рефлексивного управління / М. І. Найдюнов. // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. Статей / АПН України ; Ін-т соціальної та політичної психології; редкол. : С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та інш – К. : Міленіум, 2005. – Вип. 12 (15). – С. 87–108.
- 29.Найдюнов М. І. Подолання індивідуалістичної редукції в суб'єктному підході: теорія групової рефлексії : в 4 т. / М. І. Найдюнов. – Наукові записки Ін-ту психології і ос Г. С. Костюка АПН України / за ред.. Акад. С. Д. Максименка. – К. : Главник, 2005. – Вип. 26, т. 3 – С. 186–194.
- 30.Найдюнов М. І. Проблема суб'єкта в рефлексивній психології / М. І. Найдюнов // Людина. Суб'єкт. Вчинок : філософсько-психологічні студії / за з_о Ред. В. О. Татенка. – К. : Либідь, 2006. – С. 197–230.
- 31.Найдюнов М. І. Рефлексивний інтенціонал дискурсу: від соціалізації до рефлексивного управління / М. І. Найдюнов // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. Статей. – АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол.: С. Д. Максименко, М. М. Слюсаревський та і_ос – К.: Міленіум, 2009. – Вип. 23 (26). – С. 46–66.
- 32.Найдюнов М. І. Складнокоординованість соціосистем і організацій як психологічний феномен / М. І. Найдюнов // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. Статей / АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; редкол. : [С. Д. Максименко, М. Слюсаревський та інш.]. – К. : Міленіум, 2007. – Вип. 15 (18). – С. 60–89
- 33.Найдюнов М. І. Сміслові, змістові та ресурсні складові моніторингу соціальної ситуації особистісного та суспільного розвитку / М. І. Найдюнов // Наук. Студії із с_ост Та політ. Психології: зб. Статей. – АПН України, Ін-т соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2008. – Вип. 19 (22). – С. 74–86.
- 34.Найдюнов М. І. Формування системи рефлексивного управління в умовах / М. І. Найдюнов. – К. : IRIS, 2008. – 65 с.
- 35.Найдюнов М. І. Визначення меж «и» як коаліційної рефлексії / М. І. Найдюнов // Науковий вісник державного управління внутрішніх справ. – Львів: львдувс, 2008. – Вип. 1. – С. 82–95. – (Збірник наукових праць / Серія «психологія».
- 36.Освоение механизмов рефлексии в практике обучения. Методические рекомендации / И. С. Ладенко – Новосибирск. – НГУ 1991. – С.26-35.
- 37.Осницкий А.К. Саморегуляция деятельности школьника и формирование активной личности. – М.: «Знание», 1986. – 80 с
- 38.Про затвердження Національної рамки. Постанова Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341. – Режим доступу <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1341-2011-%D0%BF>
- 39.Соціально-психологічні чинники престижності професій : підготовка молоді до активного на сучасному ринку праці : навчальний посібник для студ. Вищих навч. Закладів / М. І. Найдюнов [та інш.] ; за ред. М. І. Найдюнова, Л. В. Григоровської ; Ін-т соц. та політ. Психології НАПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. – 272 с.
- 40.Юркевич В. С. Саморегуляция как фактор общей одаренности // Матер., конференції по проблемам / Под ред. В.А.Крутецкого. – М.; 1970. – С.76-90
- 41.Baumeister, Roy; Schmeichel, Brandon; Vohs, Kathleen. «Self-Regulation and the Executive Function: The Self as Controlling Agent». Social psychology: Handbook of basic principles.
- 42.European Qualifications Framework (EQF). – Режим доступу <https://ec.europa.eu/ploteus/content/descriptors-page>
- 43.Muraven, Mark; Baumeister, Roy (2000). «Self-Regulation and Depletion of Limited Resources: Does Self-Control Resemble a Muscle?». American Psychological Association.doi:10.1037/0033-2909.126.2.24
- 44.Naidenov M. About the problem of subject of group reflection / M. Naidenov // Abstracts of 3d European Congress of Psychology, 4–9 July 1993: abstracts. – Tampere, 1993. – P. 324

45. Naidenov M. Comparative research of reflexivity as opposition to impulsiveness and reflexivity as comprehension [Електронний ресурс] / M. Naidenov – Finland : Tampere, 1993, P. 1–6. – (The report of 3 European Congress of Psychology ; July 4–9, 1993). – Режим доступу : <http://My.elvisti.com/naid/uk/public.htm>.
46. Naidenov M. The adoptions of reflective environment / M. Naidenov, L. Naidenova – Athens. – 1995. – 422
47. Naidenov M. Transformation & invariability in the reflection's genesis / M. Naidenov // Abstracts of 3d European Congress of Psychology, 4–9 July, 1993: abstracts. – Tampere, 1993. – P. 325.
48. Naydonov M. An informed consent as a conventional and diagnostic procedure of conclusion an agreement [Електронний ресурс] / M. Naydonov // The report of 28 International Congress of Psychology. August 8–3, 2004. Beijing. – Режим доступу : <http://My.elvisti.com/naid/ru/1str/public.htm>.
49. Naydonov M. Reflexive Management System of Merger / M. I. Naydonov // Abstracts of XIII European Congress on Work and Organizational Psychology, 9–12 May 2007: abstracts. – Stockholm, 2007. – P. 26.
50. Naydonov M. System of the Complex Measures for Activation of the Company's Business by Reflective Development Group Intervention / M. Naydonov // Abstracts of XI European congress of Work and Organizational Psychology, 2003: abstracts. – Lisbon, 2003. – P. 80.
51. The Oxford Handbook of Coercive Relationship Dynamics / Ed. By Thomas J. Dishion and James Snyder. 2016. – 448 p. (ISBN: 9780199324552)

Свідома і системна саморегуляція суб'єктів соціалізації: груп-рефлексивний підхід
 Осознанная и системная саморегуляция субъектов социализации: _групп-рефлексивный подход
 Conscious and systemic self-regulation of the subjects of socialization: group-reflexive approach

Соціалізацію представлено як процес саморегуляції суб'єктів соціалізації у відповідь на виклики різного ступеню складності і невизначеності. Запропоновано шлях розв'язання проблеми концептуалізації процесів соціалізації в сучасному глобалізованому і інформатизованому світі – врахування системних механізмів саморегуляції та їхньої взаємодії зі свідомою (автономною) саморегуляцією. Уводиться поняття ємності суб'єктності, яке розширює традиційну логіку розгляду соціалізації як руху за вектором «минуле–майбутнє» до багатовекторності («менша–більша» ємність різних суб'єктів).

Запропоновано модель єдності свідомої та системної саморегуляції, в якій попередні здобутки досліджень саморегуляції доповнюються психологічним трактуванням різновидів системної саморегуляції. Представлено груп-рефлексивний підхід до саморегуляції. Рефлексивна системна саморегуляція операціоналізується для малих і великих груп як групових суб'єктів у трьох складових: 1) норма задачі – опис суб'єктивно-об'єктивних відповідей, що можуть розгортатися у варіантах різних психологічних зусиль, прикладених для отримання результату; 2) показники діагностики рефлексивних функцій на основі аналізу елементів дискурсу і 3) процедури рефлексії, які впливають на самоорганізацію суб'єктів.

Виокремлено чотири фази балансування саморегуляції в поєднанні її свідомої та системної складових в ході соціалізації суб'єктів. Розглянуто регулятиви системного рівня (престижність професій, масове застосування національної рамки кваліфікацій) та процедури (технології), які забезпечують збагачення свідомої саморегуляції системною, зокрема практику застосування репрезентативної рефлексії. Уведене поняття репрезентативної рефлексії позначає процес і процедуру, які дають змогу суб'єкту оцінити свої власні оцінки явища (світу професій і ринку праці) шляхом порівняння з оцінками репрезентативної вибірки, яка представляє генеральну сукупність – країну в цілому, певну вікову когорту, регіон тощо. Апробація застосування репрезентативної рефлексії на основі ресурсу profprestige.org.ua дає підстави для позитивної оцінки перспектив розгортання такої практики в межах системи профорієнтаційної роботи з молоддю. Описано розроблені інструменти стимулювання системної

саморегуляції в студентському середовищі. Описано тест «Розуміння НРК», спрямований на вміння студентів вирізняти істотну різницю між рівнями кваліфікацій.

Пропозиція зменшення розмірності складності світу, в якому соціалізуються суб'єкти, через регулювальний ефект національної рамки кваліфікацій, перевірена в розробленому тесті «Розуміння НРК», показала, що його застосування сприяє засвоєнню студентами регулятивів НРК для досягнення системної саморегуляції.

Ключові слова: соціалізація, актуальна соціалізація, суб'єкти соціалізації, ємність суб'єкта соціалізації, саморегуляція, свідомо саморегуляція, системна саморегуляція, груп-рефлексивний підхід, рефлексія, репрезентативна рефлексія, національна рамка кваліфікацій, компетенції,

FORMATION DESIGNERS' CAREER ORIENTATIONS IN THE SYSTEM OF ART EDUCATION

Valeriy Orlov

Doctor of pedagogical sciences, professor, a research vice chancellor in Salvador Dali

Art Institute for Decorative Modelling and Design

Провідний науковий співробітник Інститут професійно-технічної освіти НАПН України лабораторія професійної кар'єри, м. Київ, Україна v.f.orlov@ukr.net

Abstract. The problem of forming future designers' career orientations in art within the national system of art education is rather new and thereby insufficiently studied in Ukrainian professional pedagogy. The topicality of solving the problem of forming and developing career orientations, career competency and designing and building professional career consist in value orientations toward the enhancing role of the human capital. Perspectives of social development are mainly defined by career orientations of the youth, provided conditions for the realization of their potential. Conscious planning of future designers' professional career is a psychological basis for their further self-realization in creative activity.

In the article such notions as "professional career" and "career orientations" have been specified and the connection between them has been revealed. It has been highlighted that young people are perplexed with the freedom of choice as they become spontaneous, do not consider different factors before they make important decisions, are not ready for competitive market relations and, as a result, for many critical situations related to the development of professional career. The expediency of developing and implementing the methodology of value orientations diagnostics in career has been emphasized.

Key words: art education, designer, career, career orientations, professional training, development of career orientations.

Реферат

Проблема формування кар'єрних орієнтацій майбутніх дизайнерів в межах національної системи мистецької освіти є порівняно новою і тим самим недостатньо вивченою в українській професійній педагогіці. Актуальність вирішення проблеми формування і розвитку кар'єрних орієнтацій, кар'єрної компетентності та проектування професійної кар'єри полягають в ціннісних орієнтаціях щодо підвищення ролі людського капіталу. Наголошується, що перспективи суспільного розвитку в основному визначаються кар'єрними орієнтаціями молоді, створенням умов для реалізації їх потенціалу. Усвідомлене планування професійної кар'єри майбутніх дизайнерів є психологічною основою для їхньої подальшої самореалізації у творчій діяльності.

У статті уточнюються визначення таких понять, як «професійна кар'єра» і «кар'єрні орієнтації». Підкреслюється, що свобода вибору стає значною проблемою для молоді, оскільки вибір стає спонтанним якщо не враховуються різні фактори, перш ніж приймаються важливі рішення. Випускники навчальних закладів часто не готові до конкурентних ринкових відносин і, як наслідок, для багатьох критичних ситуацій, пов'язаних з розвитком професійної кар'єри. В зв'язку з цим підкреслюється доцільність розробки і впровадження методики діагностики кар'єрних орієнтацій.

Ключові слова: мистецька освіта, кар'єра дизайнера, кар'єрні орієнтації, професійна підготовка, розвиток кар'єрних орієнтацій.

Ukraine's striving for integration in the European educational space causes the need for solving a complex of tasks connected with the reformation of professional design education and its correspondence to world standards. In the context of modern social and economic, social and cultural and social and political phenomena one can observe the increasing significance of various issues, namely, professional development, rethinking of a value system, development of future designers' professional competency and career orientations. Professional development of a designer, obtaining of a relevant social status and recognition are becoming a complex problem. It consists of professional choice, professional qualification gaining, employment, professional career planning.

In the Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education in Leuven/Louvain-la-Neuve, Belgium, on April 28 and 29, 2009 priorities for professional education development in the European space were defined; the student training for "future career and personal development" was emphasized. In addition, it was indicated that everyone should strive for the advancement of a primary qualification, retention and renewal of qualified staff based on the close collaboration between governments, education institutions, social partners and students. It allows employees to adequately meet their employers' needs and employers – to better understand the educational perspective. Education institutions together with governments, government institutions and employers should improve provision, accessibility and quality of services for career development and employment provided to students and graduates [1].

Since the middle of the 20th century a complex of problems associated with student training for planning and realizing professional career has been studied by scholars from Western Europe, the USA and Japan. Theory and practice of career development, in the direction of management in particular, have been analyzed by R. Ackoff, S. Covey, P. Drucker, G. Emerson, L. Erhard, H. Fayol, M. Follett, H. Ford, L. Iacocca, M. Ibuka, A. Matsushita, L. Mayo, Ye. Mogilyovkin, A. Morita, D. McGregor, E. Schein, D. Super, F. Taylor, P. Vail, M. Weber. In foreign researches the notion of career is rather common.

Career (from Italian "carriera", i.e. an action, a course of life, profession from Latin "carrus", i.e. a cart) is a fast and successful progress of an official, social, scientific and other activity, an achievement of popularity, profit; an occupation.

Career (from French "carrière") is a professional way to success through the professional ladder, to prestigious social status. In social psychology and psychology of professional activity the notion of career is considered to be a social dynamics of personal development and expressions associated with experience and activity in the professional field during a lifetime [2].

As for professional career and career orientations of future designers we view career as a constantly changing and developing process that ensures a succession of stages of both personal and professional life, the process of self-realization and implementation of creative opportunities.

Conceptual approaches to forming future specialists' career orientations and relevant pedagogical experience are highlighted in the works of such native researches as S. Alyekseyeva, V. Baidulin, V. Biskup, L. Karamushka, M. Klymenko, O. Kucheryavyyi, L. Kuzminska, V. Ovsyannikova, A. Poplavska, N. Velychko, D. Zakatnyi, L. Zlochevska. The researchers emphasize that formation of career orientations and development of career competency form a complex dynamic system of quantitative and qualitative changes that are somehow taking place in the consciousness of students at professional school. These changes are connected with their age and enrichment of life experience according to social conditions, which they live in, and psychological characteristics. Among typical psychological problems of forming career orientations and developing professional qualification of a modern personality V. Lozovetska singles out the inconsistency between an ideal and real image of the chosen profession, the imperception of value orientations toward successful professional activity in terms of market environment, the contradiction between real and ideal motivation toward professional self-actualization of personality in modern working conditions, the inadequacy of self-evaluation of one's own abilities and capabilities [3]. D. Zakatnov accentuates the importance of designing educational pedagogical technologies, including the technologies of teaching students how to choose and realize professional career taking into account the peculiarities of individual development and career orientations at the stage of professional training [4].

The problem of forming future designers' career orientations is related to the globalization of world economy, the information technology revolution, the modernization and mechanization of production, the rapid development of information and communication technologies, that require the implementation of fundamental changes in the national design education aimed at training a new generation of professionals perfectly able to transform the world, to improve the understanding of the beauty of objects and landscapes.

Priority directions of their activity include the concern for the future of humanity, the search for ways to solve new challenges in design education, the intensification of integration processes in the field of art education, the provision of high quality designer training, the creation of flexible access to continuous design education, the development of design disciplines accorded with world standards, the transformation of design training content, the exchange of experience, the forming of the single European space in design education, etc.

Designers possess artistic abilities, which they realize by creating a comfortable and beautiful environment simultaneously. In metropolitan areas where people have almost no contact with nature, a designer is to replace communication with the harmony of arranging the space in which they live. The microclimate in offices, apartments, harmonious appearance of buildings and their proper distribution in the structure of a big city, interspersed elements of natural systems in the space of almost continuous high-rise building can be transformed with the help of contemporary designers. The variety of tasks is explained by the demand for designers in the world today, but only few people wonder how a career in design is being formed, what theoretical and methodological principles career orientations for future designers are grounded on that helps and prevents the successful employment of graduates from design schools, as a society may help young talented artists to realize their potential and thereby make our lives better.

Career orientations of future designers can be characterized by multidimensionality. This is a complex interlacing, a combination of future specialists' ideas of their professional development, a level of professional, personal, general cultural development and measures for self-presentation, self-promotion, development of necessary connections. In addition, the development of career orientation is an obligatory participation, actions within the design environment aimed at creating the conditions for growth and realization of future specialists' potential, developing a system of a fair, objective evaluation of their creative work. Consequently, designers' career orientations are a general result of their ideas about professional success and efforts in cooperation with the environment for a successful professional, personal, career development.

Designers make their own efforts to build a career and achieve success only after mastering the basic guidelines for a successful career. When people say that someone made a successful career, they mean different value orientations. Some of them imagine a high salary, others – a high position, most designers – enthusiasm for work. However, the latter are sometimes surprised that they are paid money for that. It is also a career. S. Covey believes that people with a great career are those who make a significant contribution to the life of other people. This can be any person, regardless of title and position⁵.

In modern psychology and professional pedagogy there is a range of definitions of career orientations. Adapting the E. Schein's classification to career orientations of native designers we would like to characterize them as follows:

- *Professional competency* is linked to abilities and talents in a particular field of activity. (It characterizes people who want to be masters in their field and are particularly pleased when they achieve certain success in it, but they sometimes lose interest in their work if they do not reach new heights in their career development).

- *Management* orients personality toward the integration of other people's efforts and encourages them to take responsibility for the outcome. A person _ctor_r_c such a career orientation is sure that the main purpose of their career is a high position, which makes it possible to control other people and creative processes, to solve financial and organizational issues.

- *Autonomy* (independence) for an artist-designer means a release of organizational rules, regulations and restrictions. It is characterized by the constant need to do everything on their own, to decide when, what and how much they must work.

– *Stability* is defined by the need for security, stability and predictability of life events. There is job stability and stability of residence. The first one involves search for a job that would provide long-term work in an organization, have a good reputation, take care of its employees. This type of person is oriented toward the stability of residence, connects themselves with a geographical region, settling down in a certain place and investing money in their house.

– *Service* presupposes such core values as “work with people”, “service to humanity”, “helping people”, “the desire to make the world better”, etc.

– *Challenge* being a key value in career orientation of this type encompasses competition, victory over others, overcoming obstacles, solving difficult problems. A person is ready “to accept the challenge”. Struggle and victory are more important for such a person than a particular qualification or a field of activity.

– *Integration of lifestyles* means that people are oriented toward the integration of various sides of lifestyles. Usually they appreciate life in general – where they live, how they develop themselves, – a specific job, career or organization. For example, the school where they learn or work.

– *Entrepreneurship* means that a designer with such a career orientation aims to create something new, wants to overcome obstacles, is ready to take risks. He/she does not want to work for others, wants to have his/her own brand, his/her business, sufficient financial support. The most important for him/her is to found a business that would meet his/her own creative concept. So, he/she is willing to open, for example, a design studio, but in such a way so that his/her dreams, plans, life purposes may be realized.

To solve the problem of forming future designers' career orientations and developing career competency the students' efforts are not enough. Appropriate psychological and pedagogical conditions are being created in the most prestigious education institutions of Ukraine. In particular, they are a career coaching and tutoring, i.e. a psychological and organizational support of future specialists' professional career starting from its early stages.

A tutor's success is only possible when the program and so-called national standards do not determine the content of design training and the needs of a person and their career orientations form the basis of training programs. Anthropocentric paradigm of art education can be realized due to the efforts of tutors. During career tutoring the content of undergraduate training involves modern social needs, individual characteristics and interests of future designers. Graduate students are given recommendations for employment, career is carried out while their realizing tasks provided by their teacher or employer. Tutors specify the topics of course works and diploma design projects according to the students' real practical activity. As a result, when career tutoring has been completed, graduate students have work experience and probation in their chosen field. So, the question of employment and beginning of professional career can be easily dealt with – a future designer is already implementing his/her own individual strategy of his/her creative career.

Psychological and pedagogical conditions of forming future designers' career orientations include coaching system implementation, where technologies of career can be realized. A coach (trainer) forms a vision of a future career and encourages future designers to make the most informed decision about his/her professional career independently. A future designer, who collaborates with a career coach, is aware of his/her own actions, determines how to achieve results and thereby takes responsibility for his/her decisions and accounts for the quality of the achieved results in his/her career.

1. Коммюнике конференции Европейских Министров, ответственных за высшее образование [The Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education]. (2009). Retrieved 12.10.2016 from : <http://old2.nau.edu.ua/ru/study-ru/.../1426-levenskoe-kommyunike.html>.
2. Белецкий, М. (2001). Менеджмент. Деловая карьера. Мн. : Вища школа, 302 p. (in Russian).
3. Łozowiecka, W. (2008). Teoretyczne i praktyczne zasady kształtowania postaw konkurencyjnej zdolności

jednostki [Theoretical and Practical Principles of Forming Competitive Ability of the Individual]. Edukacja I praca. Konteksty–wyzwania – antynomie. [Education and Work. Contexts – Challenges – Autonomy], pp. 247–256 (in Polish).

4. Закатнов, Д. О., Орлов, В. Ф., Злочевська. Л. С., Павлов, Ю. О., Локшин, В. С. (2015). Педагогічні технології підготовки учнівської молоді до вибору й реалізації професійної кар'єри: методичний посібник [Pedagogical Technologies of Teaching the Youth how to Choose and Realize Professional Career: Methodological Textbook] К., 222 p. (in Ukrainian).
5. Кови, С., Колосимо, Дж. (2013). Правила выдающейся карьеры [Guidelines for Successful Career]. М. : Манн, Иванов и Фербер; Эксмо, 224 p. (in Russian).

LEVEL OF FORMATION RESEARCH COMPETENCE I FUTURE BACHELORS SOCIAL PEDAGOGY

Kalensky A.A.,

Doctor of Education, Associate Professor, senior research fellow of Distant professional training Laboratory of the Institute of vocational education and training of the NAES of Ukraine, e-mail: kaa_1959@ukr.net

Prohorchuk O. M.,

Assistant department social pedagogy and information technologies in Education NUBiP Ukraine e-mail: 1amen1@ukr.net

Каленський Андрій Анатолійович доктор педагогічних наук, доцент, старший науковий співробітник дистанційного професійного навчання Інститут професійно-технічної освіти НАПН України м. Київ, Україна

Проходчук Олександр Михайлович асистент кафедри соціальної педагогіки та інформаційних технологій в освіті Національний аграрний університет перейменовано в Національний університет біоресурсів і природокористування України м. Київ, Україна

The aim of this research is to identify levels formation of research competence future bachelors social pedagogy on assertion on the stage pedagogical experiment. As a result of ascertaining research in higher education we have chosen formulated the following conclusions: a conventional process of bachelor training social pedagogic is not enough of teaching materials that promote the formation of students to research activities abilities; the process of the formation of research competence of future bachelors of social pedagogy, preferably is carried out on the reproductive level; research assignments creative character apply extremely rare formation of research competence is mostly spontaneously; the results of diagnostic tests stated that a considerable proportion of students demonstrating low or medium level formation of research competence (63%); 27% and 10% high level, respectively; pedagogical conditions existing as conditions forming research competence of bachelors of social pedagogy should be substantially revised.

Keywords: research competence, surveys, content analysis, testing, interviews, observation, motivational criterion, information criterion, technological criterion, criterion personality.

Introduction. Transformation of Ukrainian society determines the need for social teachers with high levels of research capacity, capable of creatively used the results of modern social and educational research, actively pursue their own scientific research effective methods, forms, means of social education model the of personality and efficiently process subject-teacher interaction.

Methods and materials. Analysis of recent researches and publications. Analysis of recent research and publications on this issue. Noting the obvious theoretical and practical significance of the research of modern scholars (N. Arkhipov, L. Bondarenko, N. Bondarenko, V. Litovchenko, Y. Lebedev, P. Luzan A. Obukhov, A. Poddyakov, A. Chugaynov etc.) it should be noted insufficient elaborated theoretical and methodological aspects of research competence forming of future bachelors social pedagogy.

The purpose of the article is to determine the levels of research competence in future bachelors of social pedagogy in ascertaining stage of pedagogical experiment.

Results. The main research material with justification of the results. Ascertaining experiment was conducted to determine the level formation of research competence bachelors of social pedagogy, learning techniques of training sessions on specific subjects in terms of research abilities students.

To achieve purpose of the experiment was set the following objectives:

Examine the existing methods used in the educational process for the formation of research competence of students in the course study special subjects;

Means developed diagnostic tools to determine the level of development research competence of bachelors social pedagogy;

By studying the results of mastering academic disciplines, surveys, content analysis, testing, interviews, observations, identify and characterize levels of research competence bachelors social pedagogy.

For determination of control and experimental groups were found the volume of the sample, allowing you to within the required accuracy of calculations required sample characteristics "trust" the likelihood [3]. The number of respondents of the sample can be carried out by a formula that takes into account the maximum inaccuracy of 5%-thlevel of significance.

Since the forming of the sample was done in 2013 to determine scope of the population used basic statistical indicators of the higher educational institutions of Ukraine for 2012 to ensure that the sample was representative, you must define the features for which it can be done.

Among these characteristics we have identified: 1) students of higher education; 2) the age of the respondents; 3) basic education.

It was determined at the beginning of the experiment numbers of students – social workers, acquiring bachelor level (bachelor involved to prepare) is more than 40 thousand. People. To make conclusions on the results of of experimental studies, with a probability of 95% could be extended to the entire the general totality, the volume sampling n should be at 385 people.

Experimental investigations were conducted in the 2013-2016 years with students of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine (Ukraine NUBiP), Khmelnytsky National University (KNU), Chernihiv National Shevchenko Pedagogical University (ChNPU), Interregional Academy of Personnel Management (AIDP). The study covered 402 students and 23 teachers.

Thus the volume of sample can considered representative, which is necessary for reliable conclusions.

The experimental and control groups were grouped on a "pairwise selection", according to specific features (steam group, results of studies) were selected two groups that are defined by the parameters were roughly the same. The approach to the formation of experimental and control panel promotes that groups participating in the experiment are homogeneous.

Methods for measuring and processing the results of experiments were developed after planning of pedagogical experiment. It is expedient to note that the measure – is "... the cognitive procedure associated with the determination of the numeric value of some quantity by using the unit. Measurement is possible if the following elements: the object of measurement, measuring measurement method. Measuring is possible the presence of such elements: the object of measurement, measuring measurement method. Objects measure – it's something be measured (dimensions, mass, time, speed, pressure, temperature, performance and so on. Al.). The measuring tool – is carried out by way of which measurement (measuring instrument, measuring device or system). "Measuring means and methods of its use in combination form a measurement method" [3, p. 140].

Consequently, the object of measure in our pedagogic research respondents is the ability carry out the research activities as a result of the impact of traditional or experimental methods of forming research competency of future bachelors of social pedagogy.

This diagnostic tool should objectively evaluate the results of pedagogical influence, given the opportunity students perform tiered differentiation control and experimental groups, identify weak and strong positions developed by the methodological toolkit.

Note that in psycho-pedagogical works [1; 2; 3; 4; 5; 6] scientists determined "test" as objective materialized sign that assesses the level of achievement of certain goals, quantitative measure of a certain phenomenon. In turn, the "index" for content narrower concept than the concept of "test", the index is a component integral element of criterion.

Thus, the criteria indicate the components of the phenomenon, process, properties of the individual and others. We have selected four components of social research competence of the teacher, motivational value, almost-activity, organizational and personal and reflective.

Accordingly, for the diagnosis of formation of the integrative properties single out the individual motivation, information, technology and personal criteria in some way reflect the content of these components research competence (Annex).

By means of expert assessment by pair wise comparisons were identified leading indicators of formation research competency of future social workers.

We hypothesized that ascertaining conducting of research in conditions in usual training system developed using of diagnostic techniques would allow, first of all characterize levels of investigational phenomenon and to clarify basic approaches to implementing pedagogical conditions of formation of research competence.

In the first phase of research were conducted ascertaining monitor the training activities of future social workers, students questionnaires, surveys and tests teachers involved to the study. Assumed primarily characterize existing, conventional methods of forming research competence of students.

For perform tasks ascertaining visited experiment analyzed 50 studies of these disciplines programs as "Pedagogy", "Social pedagogy", "Sociology", "Psychology", "Philosophy", "Social Psychology". It was also considered the organization of independent work of students, teaching different types of routing practices and future social teachers.

According to the results of research ascertaining can say that very little attention is paid to the content teachers training social workers, including didactic structure of modern textbooks and manuals. It must be noted that the existing educational and methodical literature often includes task reproductive nature, not problem-developmental.

Recall that scientists recommended structure of the textbook (textbook) [7] that affects the effective development of student research, including: 1. Main text; 2. Additional text (interesting facts, examples from practice); 3. Settlement, tabular, graphical, statistical data; 4. The illustrative material; 5. Recommended literature – basic and in-depth study of educational material; 6. Materials for self-control: frequently asked to repeat the material problematic tasks for independent work, tests and answers.

According to the results studying content educational literature with professionally disciplines and practical cycle can be argued that the didactic design of textbooks little to the development of research abilities of students. In most cases, material handbook or training manual is not designed for the task of research type, the formation of cognitive and professional interests, develop creative thinking of students; it is not focused on the exploratory nature of future social teacher.

Test questions, assignments for independent work focused mainly on reproductive activity level student (call, record, count, date of determination, articulate, etc.). Set on studies, establishing causal relationships, solving problem situations rarely offered. Except that students offered one sample tests of reproductive type, which didn't diagnose high level of assimilation information (productive, creative).

As noted above, in mastering research activities are important components of the motivation of learning such as needs, motives, purposes. Focus on these aspects in detail.

To determine the structure of incentives for future research bachelors social pedagogy, were conducted a survey of students NUBiP Ukraine. The leading methods of learning motivation of students were methods of observation, questionnaire and interview.

First of all, through the trial survey of students (120 people) found the motives that encourage future bachelors social pedagogy to engage in research activities. From this list were selected 10 items that are most often mentioned by respondents, and their application is designed for motivated anonymous survey of students. The significance of these motifs in their own research activities, respondents evaluated on a 5-point scale.

In particular, the students explained, in which cases the motive is assigned a rating of "5", "4", "3", "2" or "1". The result of processing the results of the questionnaire was to determine rank place an item in size grade point average.

Based on the data table. 1 was identified dominant motives attract students to research students. In this table the leading motives of the students were: the opportunity to receive a scholarship; teachers need to comply with; desire to please parents; display of personal expression.

Note also the fact that these motives research meaningful to students: GPA defined in the range of 4.04 to 4.25.

Table 1
The motives which impel students to research activities

№	Motive	Place in system of ranking	Mean score
1	The ability to receive a scholarship	1	4,17
2	The need comply with the requirements of teachers	2	4,03
3	The desire to please parents	3	4
4	The manifestation of personal expression.	4	3,84
5	The need to a stay in the environment of scientific community	5	3,21
6	Interest in work with scientific sources	6	3,11
7	The desire to delve into the nature of scientific research.	7	3,07
8	Understanding the nature and activity of its own of intellect	8	3,01
9	Awareness of importance for future professional activities.	9	2,31
10	The desire to become a researcher.	10	2,28

Unfortunately, it was also stated: the share of students who do not quite understand the importance of mastering research abilities, demonstrating a model of behaviour acquired in general schools. That's why the last place occupied motives "Awareness of importance for future professional activities" (2.31) and "The desire to become a researcher." (2.28).

It should be concluded that the role of student allocation artist, who must act on clearly defined algorithm does not promote the development of creative potential and creates a type of utilitarian outlook. In addition, future bachelors social pedagogy, in our opinion, is not yet aware of the importance of ownership thorough research knowledge and skills for future professional activities.

The analysis of existing research, and the results of our experiment ascertaining Author determined levels of research competence Bachelor of Social Pedagogy (tab. 2).

Table 2
Characteristics of the levels of research competency of future bachelors social pedagogy

Levels	Indicators
1	2
Level 1: Low	<p>Need occupation research meant unstable nature is fickle; motivation teaching and learning of mild. The student is not able to set educational goals, not forecasts the results of its own activities not focused. Low culture of academic sources, lost in insignificant volumes of information. Willingly performs the same type of exercise that does not require mental stress, exercise the reproduction, often distracted, passive in the tasks of problem character. Technical means has weakly knows mostly common characteristics of means, often trying to understand the peculiarities of using in the course of work. System analysis conducted only with friends, or a teacher, often confused in determining major and minor, avoids bringing their views during the discussion, presentation of results of research is only possible with the help of a teacher or friends. Reads the average rate, poor machinery of reading, sometimes permanently diverted if the text has considerable insignificant thoughtfulness, read on finding logical connections between parts of the text causes great difficulty. In preparing the summaries, reports, presentations, has difficulty with logical part elaborated content, lack of attempt to structure information</p> <p>A person with low levels tend don't independent in their judgments, was responsible, not demanding of their work, can perform tasks in most cases with the help of elders, doubts the results of their activities.</p> <p>At average levels of research competence in students observed the prevalence of reproductive way of mastering knowledge, they sometimes perform tasks productive nature. Motivation for research can be either under its intentions on the part of teachers or parents and, in some cases on their own. Research activities carried out under both motives, incentives and motives under the influence of interests. The level of student thought operations enables him to successfully carry out activities for the algorithm. Consult a student teacher calls often and willingly, but may itself carry out the tasks of medium difficulty levels. It has a mild need to work with academic sources may, if interested, to learn relatively</p>

	complicated scientific texts. In most cases, the system does not plan its own research work. Under the influence of circumstances at the appropriate level to cope with the research objectives. Needs to optimize their research work, but because of poor organization of their own activities he comes from a dubious quality. Organization of research carried out under the direct influence of teachers, structure research mainly developed at the request of the teacher. Shows situational interest in periodic scientific publications can understand the essence of the problem with the help of a teacher.
--	--

Continue Table. 2

1	2
Level 2: Medium	Technical means causing concern, has them on a basic level. When properly staged the specifications can find and accurately process the necessary data. For instructions regarding properly draws conclusions and makes out the results of the study. Allows minor errors when performing complex tasks. Delivers fast, but low-mastering read information. In summarizing scientific texts can reduce the time, successfully reproducing recorded information, allowing minor bugs. Preparation of reports and presentation does not cause much difficulty, but their quality mostly average. For the most part adequately assess the results of its research activities, constantly compares the results of the work of the achievements of other students.
Level 3: enough	<p>The positive attitude of students to research, comparison conscious motives and purpose of learning, self-determination issues in the tasks of problem types. Accessible need to search and teaching and cognitive activity, able to independently set themselves the task of research nature. Go to the manipulation of existing knowledge, problematic tasks cause minor student difficulties. Distinguish the positive aspects of their research. Technical means has a high level quickly find the right information, successfully using technical means for conclusions actively using electronic libraries. The purposeful personality, decisions are made quickly and usually achieves the desired result. Library visits regularly interested in scientific and methodical literature knows for major professional publications, specialty, needs to obtain new knowledge. Selects the best practices and ways of working to perform learning tasks. Able to conduct systematic analysis of the phenomena may occasionally make mistakes in their judgments, but quickly corrected in obtaining more reliable data.</p> <p>Delivers fast, high level of thoughtfulness may quote the relevant text. Outlining quickly provide written structure, provides major and minor. In preparing the report actively uses all available data, trying to make the report interesting and informative, the preparation of presentations guided visualization and basic rules accessibility. Successfully draw up a study available and succinctly express yourself well-versed in the methods of mathematical statistics, perform most tasks without help teachers. Able to initiate their own research, to organize and bring to a positive result.</p> <p>Students often demonstrates a creative approach to research problems of solution, skill fully searches of known algorithms, or develop their own ways of productive activity. Compared to a sufficient level of independence, responsibility and rigor to himself. The student is able to adequately assess their performance. Accessible constant self results of independent scientific research.</p>
Level 4: high	Students are highly motivated scientific and research work, their inherent need for performing complex problem tasks. They have high intellectual quality, read many scientific and popular works. Strong relentless desire to replenish knowledge, persistence in solving complex problems, develop their own algorithms for solving problems, not pointing errors of previous attempts to researchers. Students fluent in modern information technologies, renewable constantly uses databases, including foreign language. They are able to write a scientific article abstracts to the conference, publish the results of their research in professional journals. Students possess thorough basic techniques and methods of research, trying to improve research tools. Willingly discuss, take the initiative in conducting discussions often initiate such discussions. Scientific abstracts of these students have a clear coherence between elements are allocated major and minor, written ideas solving research problems. Students at this level of formation of research abilities quickly and thoughtfully read, can transfer fully read text. In preparing the report the latest results are guided in preparing presentations using all available technical means.

Continue Table. 2

1	2
Level 4: high	Often the most innovative construct new forms of communicating his thoughts. Students at this level are able independently to set scientific problems, to conduct systematic analysis of events, to organize your research, to achieve significant results in solving problems, have formed educational and professional interests, able to predict the results of its operations and use all necessary means to achieve their goals.

After ascertaining research in our chosen higher education students was carried differentiation by levels of research competence of formation. As is evident from Table. 3, virtually every institution more than 50% of students show low or medium level of formation research competence, which, in our view, significantly updates studying the problem and adjusts to develop methods of purposeful formation of research abilities of future bachelors social pedagogy.

Table 3

Distribution of university students the levels of formation research competence (%)

Level	The investigated higher education institutions			
	№ 1	№ 2	№ 3	№ 4
High	11%	6%	11%	10%
Enough	28%	31%	26%	22%
Medium	49%	53%	52%	58%
Low	13%	9%	12%	10%

Notes:

№ 1 – NUBiP Ukraine,

№2 – CHNPU Shevchenko,

№3- KNU,

№4 – MAUP.

Conclusions and prospects for further research. Thus, the results of the experiment, stated: In the conventional process for bachelors social pedagogy insufficient teaching materials that promote the formation of students' research activities abilities.

The formation of research competence of bachelors social pedagogy mainly carried out at the reproductive level; research assignments creative nature rarely used; forming research competence is mostly sporadic.

According to the results of diagnostic tests ascertained that a significant percentage of students demonstrating low or medium level of development of the research competence (63%); 27% adequate and 10% high level, respectively. Current conditions as pedagogical conditions of formation of research competence of bachelors social pedagogy should be substantially revised.

The results outline prospects for further explore in the formation of higher levels of research competence of bachelors social pedagogy.

Literature

1. Ашеро́в А.Т. Практика рішення наукових і методичних проблем впровадження модульно-рейтингової організації навчального процесу: Монографія / А.Т. Ашеро́в, Г.І. Сажко. – Харків: УІПА, 2010. – 92 с.
2. Заска́лета С.Г. Організація самостійної пізнавальної діяльності студентів сільськогосподарського інституту (за матеріалами вивчення іноземних мов) : _oct. ... _octo. _oct. Наук : 13.00.04 / Світлана Григорівна Заска́лета ; Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2000. – 162 с.
3. Лузан П. Г., Сопівник І.В., Виговська С.В. Основи науково-педагогічних досліджень: навчальний посібник. – 3-є вид. доповнене. – К.: НАКККІМ, 2011. – 314 с.
4. Сидоренко В.К. Основи наукових досліджень: навч. Посіб. / В.К. Сидоренко, П.В. Дмитренко. – К.: РННЦ «ДІНІТ», 2000. – 259 с.
5. Сисоєва С. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти : [навч.-метод. Посіб.] / Світлана Сисоєва, Тетяна Кристопчук. – Луцьк : Волинська обласна друкарня, 1999. – 458 с.
6. Чернилевский Д.В. Дидактические технологии в высшей школе: Учеб. Пособие для вузов / Д.В. Чернилевский. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.
7. Шовкун Л.М. Організаційно-педагогічні умови розвитку професійної компетентності викладачів вищих аграрних навчальних закладів : Акад Наук : 13.00.04 / Людмила Миколаївна Шовкун ; НУБіП України. – Київ, 2010. – 275 с.

References

1. Asherov A.T. Praktyka rishennia naukovykh I metodychnykh problem vprovadzhennia modulno-reitynhovoï orhanizatsii navchalnoho protsesu: Monohrafiia / A.T. Asherov, H.I. Sazhko. – Kharkiv: UIPA, 2010. – 92 s.
2. Zaskalieta S.H. Orhanizatsiia samostiinoï piznavalnoï diialnosti studentiv silskohospodarskoho instytutu (za materialamy vyvchennia inozemnykh mov) : dys. ... kand. Ped. Nauk : 13.00.04 / Svitlana Hryhorivna Zaskalieta ; Instytut pedahohiky I psykhologhii profesiinoï osvity APN Ukrainy. – K., 2000. – 162 s.
3. Luzan P. H., Sopivnyk I.V., Vyhovska S.V. Osnovy naukovo-pedahohichnykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk. – 3-ye vyd. Dopovnene. – K.: NAKKKiM, 2011. – 314 s.
4. Sydorenko V.K. Osnovy naukovykh doslidzhen: navch.posib. / V.K. Sydorenko, P.V. Dmytrenko. – K.: RNNTs «DINIT», 2000. – 259 s.
5. Sysoieva S. Pedahohichnyi eksperyment u naukovykh doslidzhenniakh neperervnoi profesiinoï osvity : [navch.-metod. Posib.] / Svitlana Sysoieva, Tetiana Krystopchuk. – Lutsk : Volynska oblasna drukarnia, 1999. – 458 s.
6. Chernylevskiy D.V. Dydaktycheskye tekhnolohyy v vysshei shkole: Ucheb. Posobye dlia vuzov / D.V. Chernylevskiy. – M.: YuNYTY-DANA, 2002. – 437 s.
7. Shovkun L.M. Orhanizatsiino-pedahohichni umovy rozvytku profesiinoï kompetentnosti vykladachiv vyshchykh ahrarnykh navchalnykh zakladiv : – dys. ... kand. Ped. Nauk : 13.00.04 / Liudmyla Mykolaivna Shovkun ; NUBiP Ukrainy. – Kyiv, 2010. – 275 s.

Каленський А.А., Прохорчук О.М. Рівні сформованості дослідницької компетентності у майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки (констатувальний зріз).

Метою даного дослідження було визначення рівнів сформованості дослідницької компетентності у майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки на констатувальному етапі педагогічного експерименту. За результатами констатувального дослідження в обраних нами вищих навчальних закладах сформульовано такі висновки: в узвичаєному процесі підготовки бакалаврів соціальної педагогіки недостатньо навчально-методичних матеріалів, які сприяють формуванню у студентів здатностей дослідницької діяльності; процес формування дослідницької компетентності майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки, переважно, здійснюється на репродуктивному рівні; дослідницькі завдання творчого характеру застосовуються вкрай рідко; формування дослідницької компетентності відбувається здебільшого стихійно; за результатами діагностичних досліджень констатовано, що значна частка студентів демонструє низький чи середній рівень сформованості дослідницької компетентності (63%); 27% достатній і 10 % високий рівні відповідно; існуючі педагогічні умови як обставини формування дослідницької компетентності майбутніх бакалаврів соціальної педагогіки мають бути суттєво переглянуті.

Ключові слова: дослідницька компетентність, анкетування, контент аналізу, тестування, інтерв'ю, спостереження, мотиваційний критерій, інформаційний критерій, технологічний критерій, особистісний критерій.

FACTORS OF FUTURE HANDICRAFT AND TECHNOLOGY TEACHERS' TRAINING FOR PEDAGOGICAL INTERACTION IN PROFESSIONAL ACTIVITY

I. V. Androshchuk,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the department of theory and methodology of professional training of Khmelnytskyi National University. ; Khmelnytsky, Ukraine; e-mail – lemen77@mail.ru, lemen77@ukr.net

P. Androshchuk,

PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor of the department of theory and methodology of professional training of Khmelnytskyi National University. Khmelnytsky, Ukraine; e-mail – lemen77@mail.ru, lemen77@ukr.net

Factors of Future Handicraft and Technology Teachers' Training for Pedagogical Interaction in Professional Activity

The article proves the importance of defining factors of future handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction in professional activity. Based on the generalization of theoretical and empirical researchers, it has been found out that today there is a variety of approaches to defining factors of effective teacher training by different features. The essence of the notion "factor" has been specified and three main groups of factors of future handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction, namely, social and economic, organizational and pedagogical, personal, have been singled out. It has been proved that the social and economic group of factors reflects social significance of the profession and has such indicators as the amount of salary, social status (prestigiousness) of the profession and working conditions; the organizational and pedagogical group of factors includes the peculiarities of the education process as well as the teaching staff involved in future handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction; the personal group of factors reflects student personality: a level of culture, personal values, organizational and creative skills and motivation toward self-development. Based on the research findings, it has been found out that salary is the dominating factor as it defines students' need for further employment regardless of the degree obtained. In order to reveal and study the most prominent factors that influence future handicraft and technology teachers' training as well as graphically present their meanings, we have created Ishikawa's Cause and Effect Diagram and Pareto diagram that show the impact of each factor on the effectiveness of future handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction. It has been concluded that these factors effectively improve future handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction in professional activity.

Key words: handicraft and technology teacher, pedagogical interaction, readiness for pedagogical interaction, factors of training.

The problem statement. The improvement of teacher training that would comply with social requirements and ensure future specialists' effective professional performance is of great importance nowadays. Various researches performed are aimed at enhancing teacher training efficiency as well as quality of the education process. One of such research directions reveals the study of handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction. Those educational results that handicraft and technology teachers should be striving for presuppose constructive pedagogical interaction among all the participants. So, there appears the need for defining factors of handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction in their professional activity as certain driving force, essential causes or circumstances that influence the efficiency of such training.

The analysis of recent researches and publications. The analysis of scientific literature has allowed stating that there is no single approach to defining the main groups of factors of teacher training. Thus, V. Andrieiev, V. Hafforova, B. Yermoshenko, N. Zhytnyk divide all the factors into organizational, methodical and technological. V. Saphonova believes that these classifications consist of such factors that influence quality and effective indicators that characterize higher education quality. O. Voliarska singles out three groups of factors in professional education, namely, organizational, personal, social and pedagogical (Волярьська, 2015). Slightly similar approach to defining the groups of factors is applied by O. Volkov who divides them into organizational, methodical and technological (Волков, Віткін, Хімічева, 2006). H. Dehtiarova indicates that effective training of future teachers oriented toward realizing pedagogical interaction in their professional

activity depends on the following pedagogical factors: their comprehending didactic and psychological difficulties in professional activity; formed culture of pedagogical interaction; creating a favourable learning environment; professional interaction between pedagogues and psychologists in an educational establishment. The scholar distinctly defines the teacher's orientation toward pedagogical interaction as well as psychological aspect of its efficiency.

So, we would like to emphasize the fact that there are certain objective and subjective indicators that scholars associate with psychological difficulties of pedagogical interaction. In particular, N. Kuzmina singles out four groups of causes that provoke difficulties in pedagogical activity, namely, 1) objective difficulties that are directly connected with professional activity and do not depend on teacher; 2) objective difficulties that are connected with living conditions and everyday life of teachers; 3) subjective-objective difficulties that are caused by teachers (insufficient experience, professional training etc.); 4) subjective difficulties that appear when teachers are not devoted to their profession or lack necessary organizational skills (Кузьмина, 1990). Based on the approach mentioned above, it is reasonable to divide factors into two groups: those factors that contribute to successful training of specialists and those that decrease its efficiency. However, such division is rather relative as depending on teacher personality and learning environment any factor may be positive or negative.

Of our great interest is V. Zinchenko's approach that divides all the factors of effective professional training into three groups: 1) those that define the content of professional training, its peculiarities of organization and realization; 2) those that are directly revealed during the education process in a higher education institution; 3) those that define results of the educational process (Зінченко, 2013). V. Saphonova agrees with it and relatively divides these factors into input, internal and output (Сафоновна, 2011).

There is a range of researches that presuppose two groups of factors, namely, external (international, national and regional conditions) and internal (an environment in a higher education institution). This approach is supported by O. Saphronova, Yu. Zhydetskyi and I. Pashkutskyi. Yu. Zhydetskyi states that external factors encompass relations with students; relations with the teaching staff; the specificity of a higher education institution; the specificity of research fellows' activities; the need for research activity; tutoring; subject; psychological climate. Internal factors include interest in the profession; motivation; striving for self-realization; gaining authority; mutual assistance; creativity; self-development; self-discipline; self-criticism; reflection of one's own behaviour (Жидецкий, 2013).

It should be mentioned that not all the scholars agree with the group-based division of factors, in particular, I. Sokolianskyi believes that the education process is defined by three factors, namely, teacher, environment, childhood. The scholar believes that defining a leading factor is rather subjective as it depends only on the beliefs of the researcher and the nature of the education process has not been scientifically justified yet.

Thus, based on theoretical and practical researches we can conclude that there is a variety of approaches to defining factors of effective teacher training. It must be noted that those factors that influence teacher training efficiency may change depending on pedagogical conditions. That is why it is important to define factors that influence the efficiency of future handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction taking into account the main trends in education, pedagogical conditions of future specialists' training and learning environment.

The aim of the paper is to define the factors of effective teacher training for pedagogical interaction in order to enhance the efficiency of their professional training. To achieve the aim we have used such methods as the study of psychological and pedagogical information sources, observation, oral and written survey (poll), rank analysis, Isikawa's Cause and Effect Diagram, Pareto Chart, mathematical methods of data processing.

Results. The efficiency of future handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction should be viewed as the result of diversified influence of a range of factors. It should be noted that we consider factors to be certain driving force, essential causes or circumstances that influence the efficiency of future teachers' training for pedagogical interaction and affect academic achievements and future development of specialists.

We would like to try to define specific psychological difficulties of pedagogical activity for handicraft and technology teachers personally. For this matter we have conducted a survey among Secondary Education (Handicraft and

Technology) students. To thoroughly study the outlined problem we have interviewed students of Khmelnytskyi National University, P. Tychyna Uman State Pedagogical University, M. P. Drahomanov National Pedagogical University, I. Franko Grohobych State Pedagogical University, V. H. Korolenko Poltava National Pedagogical University.

According to the survey results, respondents believe that their professional choice and readiness to interact are defined by such factors as a low social status of the profession of handicraft and technology teacher (75,6 %); stereotypes about handicraft and technology teacher personality (45,6 %); psychological pressure as for performing professional duties (31,5 %). Apart from psychological difficulties, there are some didactic ones, namely, the absence of material and technical basis (29,7 %), methodical materials (25,9 %); parents and pupils' treating handicraft as something unimportant (25,7 %). These factors form negative attitude towards teaching profession in general and handicraft in particular and create certain difficulties during pedagogical interaction.

When defining factors of future handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction, it is necessary to take into account the fact that pedagogical interaction means the combination of pedagogical influence and pupil's activity that is revealed in relevant conceptions or those that indirectly influence teacher and pupil (self-upbringing). Pedagogical interaction requires an appropriate organization of communication among the participants of the education process: relations of cooperation and mutual assistance, wide exchange of new information among the participants of the education process, feedback, pupils' acceptance of teacher's actions, empathy in cognition, participation in solving issues and cognitive tasks, striving for assistance. So, it is important to take into account a level of professional competency, pedagogical mastery and personal qualities of students.

From the other hand, teachers can creatively cooperate on the subject-subject basis as they have a high level of culture, pedagogical ethics, tact and are able to reflex. Confident personality is proud of their professional activity and results, feels support and respect of society and state and is socially secured. They strive for professional development, self-improvement. So, it is essential to take into account personal qualities of teacher and social significance of the profession.

Based on the analysis of scientific literature and results of the survey conducted, we have outlined three groups of factors of future handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction: social and economic, personal and organizational and pedagogical (fig. 1). We would like to present a more detailed characteristic of each group within this paper.

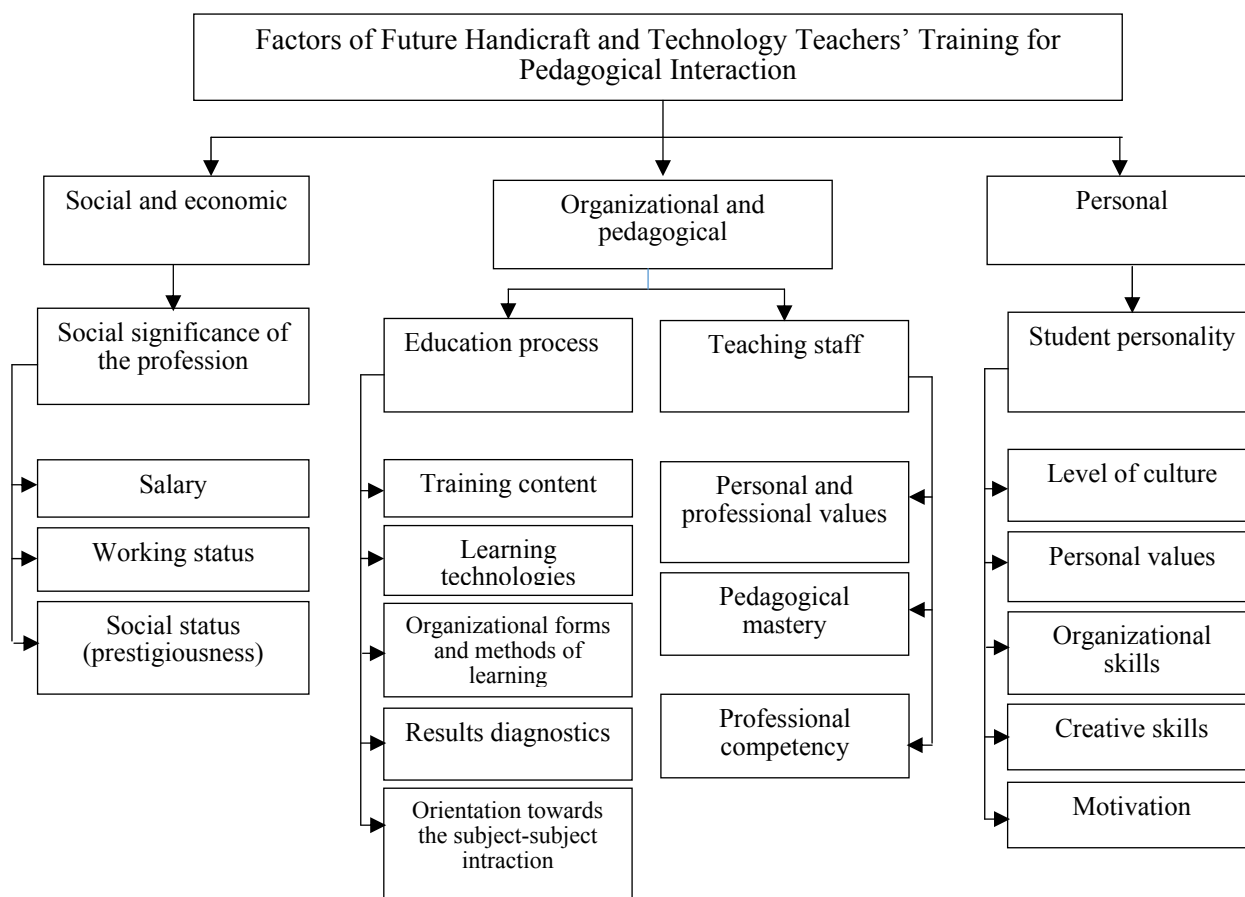

Figure 1. Factors of Future Handicraft and Technology Teachers' Training for Pedagogical Interaction

The social and economic group of factors reveals social significance of the profession and has such indicators, namely, the amount of salary (67,2 %), social status (prestigiousness) of the profession (43,5 %) and working conditions (27,5 %). The majority of respondents have indicated that the amount of salary is the dominating factor as it defines students' need for further employment regardless of the degree obtained. The reflection of this factor's influence can be observed in further employment of Secondary Education (Handicraft and Technology) students. Thus, only 11,6 % of respondents pursue employment in the obtained profession. Other students are not ready to work as handicraft and technology teachers because of the amount of salary and prestigiousness of the profession. To sum up, we can state that the essence of this group of factors can be revealed through the question "What role does my profession play in society"?

The organizational and methodical group of factors reveals the peculiarities of the education process (the training content, learning technologies, organizational forms and methods of learning, the peculiarities of results diagnostics and orientation towards the subject-subject interaction) and the peculiarities of the teaching staff involved in future handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction (personal and professional values of teachers, their level of pedagogical mastery and professional competency).

It must be noted that students have preferred those factors associated with the peculiarities of the teaching staff. Their personal and professional values (58,6 %) define further students' need for pedagogical interaction and their level of pedagogical mastery (43,6 %) and professional competency (39,9 %). Secondary are the peculiarities of the education process in a higher education institution. It is interesting that first of all students wanted to know "Who will teach them" and then "How will they be taught"?

The third group includes personal factors that reveal student personality: a level of culture, personal values, organizational and creative skills and motivation towards self-development. We would like to add that efficiency of future handicraft and technology teachers' training depends on their personal qualities. However, motivation towards pedagogical

interaction and the need for cooperation are important indicators that orient students to reflection and self-education. This group of factors can be revealed in such a question as “Who am I as a participant of pedagogical interaction?”

In order to reveal and study the most prominent factors that influence future handcraft and technology teachers' training, we have created Ishikawa's Cause and Effect Diagram (fig. 2).

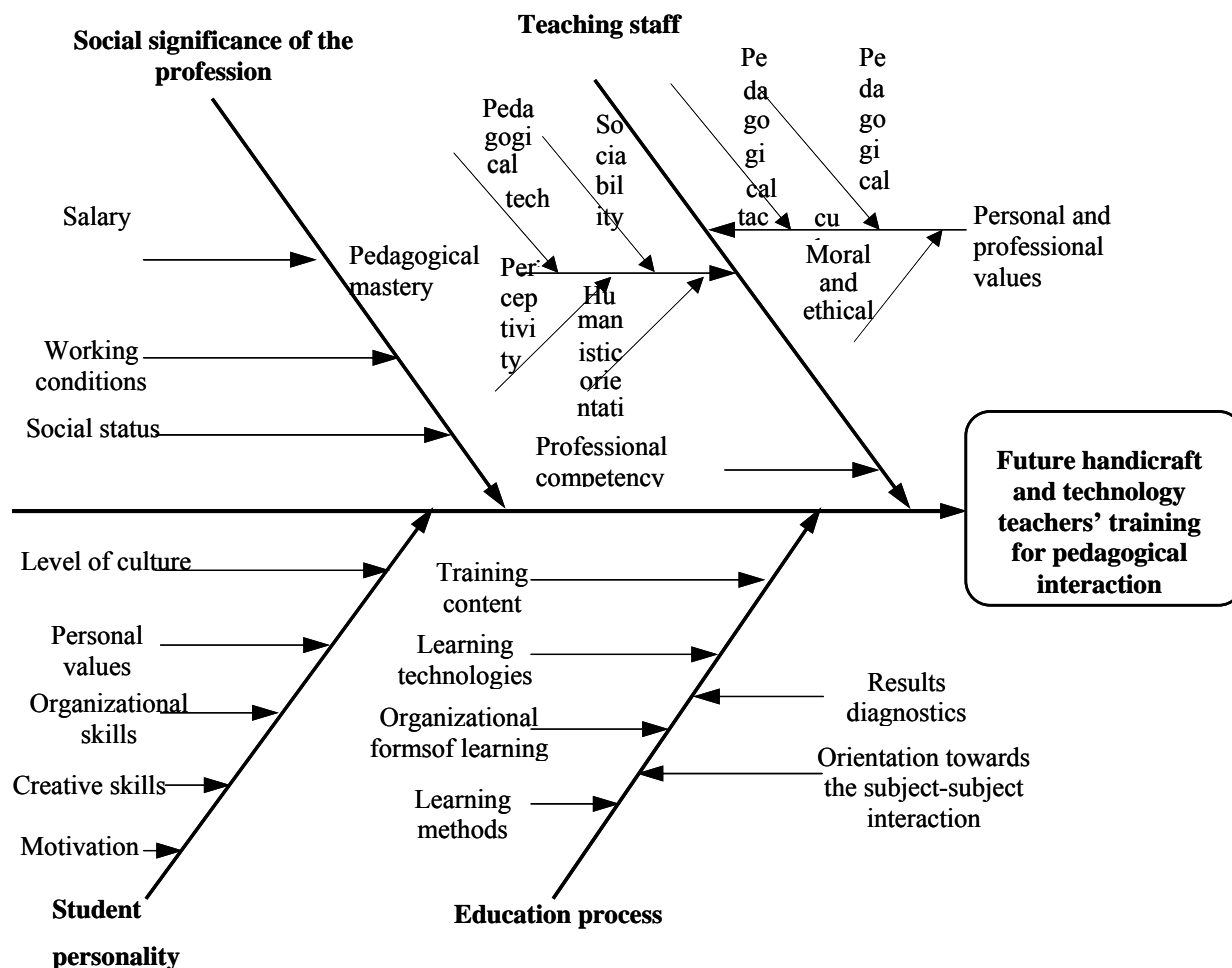

Figure 2. Ishikawa's Cause and Effect Diagram of Factors of Future Handcraft and Technology Teachers' Training

The presented diagram allows revealing key interconnections between different factors and more precisely understand the process under study. In addition, it distinctly illustrates those factors that significantly influence professional training of future handcraft and technology teachers as well as helps to prevent or eliminate the effects of negative factors.

Based on the defined range of factors that are divided into four subgroups, namely, the teaching staff, the education process, social significance of the profession, student personality, we have created Pareto chart (fig. 3). This chart reveals factors of future handcraft and technology teachers' training for pedagogical interaction and their influence on the efficiency of this process realization.

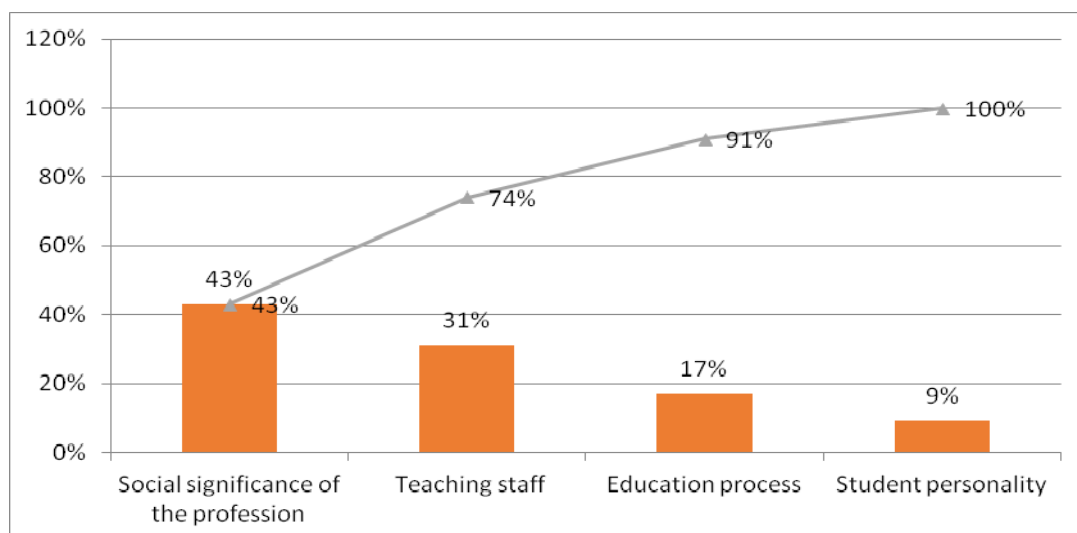

Figure 3. Pareto Diagram

In the diagram above we can see how the process of students' training for pedagogical interaction depends on a range of factors, namely, social significance of the profession (43 %), the teaching staff (17 %), the education process (17 %) and student personality (9 %). Pareto diagram distinctly demonstrates that those factors that reveal social significance of the profession are dominating in future specialists' training for pedagogical interaction. So, first of all, it is necessary to enhance the status of profession of handicraft and technology teacher in society. Secondary are those factors that characterize the teaching staff that proves the need for reconsideration of the role of teacher as well as requirements to their professional level of training and personal qualities. The peculiarities of the education process are not so important. So, we can conclude about the dominating role of teacher rather as a subject of pedagogical interaction than a means of its realization. Personal qualities of students have gained the smallest amount of points. Thus, we can state that students are ready for interaction based on the survey results during the first and last years of study.

After primary adaptation first year students try to actively collaborate with other subjects of the educational process to assert themselves before their classmates, gain their teachers' authority. Last year students feel certain support from their teachers, potential colleagues that allows to positively prepare them for cooperation. However, a low level of teachers' readiness for pedagogical interaction and insufficient use of educational technologies cause certain barriers in the organization of mutual activity of the participants of the education process during the years of study. Thus, revealing such factors can help to define directions to improve future handicraft and technology teachers' professional training for pedagogical interaction in their professional activity.

Conclusions. So, having analyzed the main approaches to defining factors of future handicraft and technology teachers' professional training for pedagogical interaction, we can outline the following:

- ✓ there is no single approach to defining effective factors of teacher training;
- ✓ defining these factors depends on pedagogical conditions where professional training of future specialists is carried out;
- ✓ factors are certain driving force, essential causes or circumstances that influence the efficiency of future teachers' training for pedagogical interaction and affect academic achievements and future development of specialists;
- ✓ main groups of factors of future handicraft and technology teachers' professional training for pedagogical interaction are social and economic (that reveals social significance of the profession and has such indicators as the amount of salary, social status (prestigiousness) of the profession and working conditions; organizational and pedagogical (that includes the peculiarities of the education process as well as the teaching staff involved in future handicraft and technology teachers' training for pedagogical interaction); personal (that reflects student personality: a level of culture, personal values, organizational and creative skills and motivation toward self-development).

References

1. Волков, О. І., Віткін, Л. М., Хімічева, Г. І. (2006). Система якості вищих навчальних закладів: теорія та практика [Quality System of Higher Education Institutions: Theory and Practice]. К. : Наукова думка, 301 p. (in Ukrainian).
2. Волярська, О. С. (2015). Теоретичні і методичні засади професійної підготовки зареєстрованих безробітних та слухачів навчальних підрозділів підприємств, організацій, установ [Theoretical and Methodical Foundations of Professional Training of the Officially Unemployed and Hearers of Educational Departments of Companies, Organizations, Establishments]. Thesis for a Doctoral Degree. К. : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, 434 p. (in Ukrainian).
3. Дегтярьова, Г. (2013). Педагогічна взаємодія у контексті якісної професійної підготовки фахівців у ПТНЗ [Pedagogical Interaction in the Context of Effective Professional Training of Specialists in Vocational Establishments]. Педагогіка і психологія професійної освіти [Pedagogy and Psychology of Professional Education], No 4, pp. 64–74 (in Ukrainian).
4. Жидецький, Ю. Ц. (2013). Психолого-педагогічні чинники професійної адаптації молодих науково-педагогічних працівників [Psychological and Pedagogical Factors of Young Research Fellows' Adaptation]. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: серія психологічна [Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs: Psychological Series], No 1, pp. 277–284 (in Ukrainian).
5. Зінченко, В. О. (2013). Моніторинг якості навчального процесу у вищому навчальному закладі: монографія [Monitoring the Efficiency of the Education Process in a Higher Education Institution: Monograph]. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка, 360 p. (in Ukrainian).
6. Кузьмина, Н. В. (1990). Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения [Professionalism of Instructor Personality and Master of Industrial Learning]. М. : Высшая школа, 119 p. (in Russian).
7. Сафонова, В. Є. (2011). Теоретичні підходи до аналізу чинників та умов впливу на якість вищої освіти [Theoretical Approaches to Analysis of Factors and Conditions of Influence on Higher Education Quality]. Стратегія розвитку України [Strategy for Development of Ukraine], No 3, pp. 37–43 (in Ukrainian).

Андрощук І.В., Андрощук І.П., Чинники підготовки майбутніх вчителів технологій до педагогічної взаємодії у професійній діяльності.

В статті акцентовано увагу на важливості визначення чинників підготовки майбутніх вчителів технологій до педагогічної взаємодії у професійній діяльності. На основі узагальнення теоретико-емпіричних досліджень, з'ясовано, що на сьогодні існує розрізненість підходів щодо визначення чинників ефективності підготовки вчителів за різними ознаками. Уточнено сутність поняття «чинник» та емпірично виявлено основні три групи чинників підготовки вчителів технологій до педагогічної взаємодії: соціально-економічну, організаційно-педагогічну та особистісну. Встановлено, що соціально-економічна група чинників відображає суспільну значимість професії та містить такі фактори: величину заробітної плати, соціальний статус (престижність) професії та умови діяльності; організаційно-педагогічна група чинників враховує особливості навчального процесу та особливості викладацького складу, який задіяний до підготовки майбутніх вчителів технологій до педагогічної взаємодії; особистісна група чинників відображає особистість студента: загальний рівень культури, особистісні цінності, організаторські здібності, творчі якості та наявність мотивації до самовдосконалення. Побудовано причинно-наслідкову діаграму Ісікави та діаграму Парето, які відображають вплив визначених чинників на ефективність підготовки майбутніх вчителів технологій до педагогічної взаємодії.

Ключові слова: вчитель технологій, педагогічна взаємодія, готовність до педагогічної взаємодії, чинники підготовки.

Андрощук И.В., Андрощук И.П., Факторы подготовки будущих учителей к педагогическому взаимодействию в профессиональной деятельности.

В статье акцентируется внимание на важности определения факторов будущих учителей технологий к педагогическому взаимодействию в профессиональной деятельности. На основе обобщения теоретико-эмпирических исследований, установлено, что на сегодня существует разрозненность подходов к определению факторов эффективности учителей по различным признакам. Уточнена сущность понятия «фактор» и эмпирически выявлены три группы факторов учителей технологий к педагогическому взаимодействию: - экономическую, организационно-педагогическую и личностную. Установлено, что - экономическая группа факторов отражает общественную значимость профессии и содержит: заработной платы, социальный статус (престижность) профессии и условия деятельности; организационно-педагогическая группа факторов учитывает особенности процесса и особенности преподавательского состава, который задействован в подготовке будущих учителей к педагогическому взаимодействию; личностная группа факторов отражает личность студента: общий культурный уровень, личностные ценности, организаторские способности, творческие качества и наличие мотивации к самосовершенствованию. Построены причинно-следственную диаграмму Исикавы и диаграмму Парето, которые отражают влияние определенных факторов на эффективность будущих учителей технологий к педагогическому взаимодействию.

Ключевые слова: учитель технологий, педагогическое взаимодействие, готовность к педагогическому взаимодействию, факторы.

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СФЕРИ ПОСЛУГ В
УМОВАХ РЕГІОНАЛЬНОГО ОСВІТНЬО-ВИРОБНИЧОГО КЛАСТЕРУ**

Короткова Л. І.,

докторант Інституту ПТО НАПН України,

кандидат педагогічних наук,

директор ДНЗ «Запорізьке вище професійне училище моди і стилю»

Academic degree and title

Ph.D. (Pedagogical Sciences)

Place of work

Zaporizhzhya higher vocational school of fashion and style

Address

Zaporozhye, Ukraine

E-mail modastil@ukr.net

Korotkova L.I. Conceptual provisions of professional training of future service workers in the conditions of educational-industrial cluster

The development of service sector of Ukraine and Zaporizhzhya region was analyzed. Conditions of creation regional educational-industrial clusters were determined as an effective tool to increase the professional competence of future professionals. The results of the study of vocational education Zaporizhzhya region were provided, including the service sector. The reduction of students, duplication of professions, emergence of unhealthy competition among educational institutions were found. The problems were designated that inherent to the current state of the labor market. Conceptual provision of training future professionals of the service sector in terms of regional educational-industrial cluster were substantiated. Using the results of conceptual provisions were represented.

Keywords: future service professionals; regional educational-industrial clusters; professional education; labor market; conceptual program.

Постановка проблеми. Становлення України як високорозвиненої європейської держави ставить перед вітчизняним суспільством важливу мету – забезпечення сталого економічного розвитку, досягнення європейських стандартів життя, задоволення потреб ринку праці у висококваліфікованих фахівцях відповідно до запитів роботодавців.

Інтенсивний розвиток усіх галузей економіки, зокрема сфери послуг, яка одна з перших зазнала реформування, роздержавлення, приватизації, вимагає підготовки працівників мобільних, конкурентоспроможних, з високим рівнем професійних знань, вмінь, навичок, особистісних здібностей. Важливим підґрунтям для визначення сучасного стану професійної освіти майбутніх фахівців сфери послуг є аналіз ринку праці галузі, який свідчить про зростання обсягів надання послуг, що пояснюється зменшенням обсягів промислового виробництва та збільшенням попиту населення на якісні сучасні послуги. Водночас, галузь відчуває суттєвий дефіцит професійних кадрів, що можна пояснити, з одного боку, низьким рівнем адаптації випускників професійних навчальних закладів до вимог конкретного робочого місця, відсутністю у молоді мотивації до оволодіння професіями та спеціальностями сфери послуг через складні умови праці, низьку заробітну плату, а з іншого – підвищенням вимог роботодавців до рівня професійної компетентності фахівців.

З огляду на це, зумовлюється необхідність введення інноваційних концепцій професійної освіти, в основу яких покладені цілісні моделі навчально-виховного процесу, переорієнтація його на пошук та розробку прогресивних шляхів розвитку регіональної системи освіти, організації процесу професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг з урахуванням індивідуальних особливостей до засвоєння знань, умінь і навичок, встановлення рівноправних партнерських стосунків із замовниками кадрів.

Концептуальні положення щодо формування системи професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг знайшли відображення у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 рр. (2013 р.), Національній рамці кваліфікацій (2011 р.), Законах України «Про інноваційну діяльність» (2002 р.), «Про внесення змін щодо удосконалення управління професійно-технічною освітою» (2012 р.), Указі Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» (2015 р.) , а також у матеріалах Туринського процесу (2010 р.), Брюггського Комюніке про зміцнення європейського співробітництва у сфері професійної освіти і навчання на період 2012-2020 рр. (2010 р.). Актуальність співпраці із замовниками кадрів на державному та регіональному рівнях визначено у Законах України «Про соціальний діалог в Україні» (2012 р.), «Про професійний розвиток працівників» (2012 р.), «Про зайнятість населення» (2012 р.) та

Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» врегульовано правові, економічні та організаційні засади державної регіональної політики щодо ефективного використання економічного, наукового, трудового потенціалу, природних та інших ресурсів, а також особливостей регіонів для досягнення на цій основі підвищення рівня життя людей, оптимальної спеціалізації у виробництві товарів та послуг тощо. Шляхи реалізації реформ регіональної політики та освіти за Вектором руху «Відповідальність і соціальна справедливість» представлено в Указі Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [16]. З метою реалізації державної політики розробляються й затверджуються регіональні стратегії, в яких визначаються стратегічні пріоритети, оперативні цілі та завдання. Не є виключенням і Запорізька область, у Стратегії регіонального розвитку якої на період до 2020 року окреслено основні завдання регіональної політики, а саме: вдосконалення системи підготовки молоді до умов регіонального ринку праці; доступність до якісної освіти протягом життя; підвищення рівня та якості життя населення; розвиток лідерських та підприємницьких якостей молоді тощо [14]. Виходячи з операційної цілі, готується проект Програми розвитку освіти Запорізької області на 2018-2022 роки за векторами розвитку, безпеки та гордості. З метою координації діяльності структурних підрозділів облдержадміністрації, місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, професійних навчальних закладів, підприємств, установ та організацій для реалізації єдиної державної політики у сфері підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації

робочих кадрів, розвитку професійної освіти області у Запорізькому регіоні створена Рада стейкхолдерів. У 2016 році Департаментом освіти і науки Запорізької обласної державної адміністрації розроблено регіональний план модернізації професійно-технічної освіти на 2016-2018 роки, у рамках якого планується створення потужних багатопрофільних регіональних центрів професійної освіти.

Але, незважаючи на достатню кількість прийнятих законів та підзаконних актів, правовідносини у сфері професійно-технічної освіти поки що регулюються Законами України «Про освіту» (23 березня 1996 р.), «Про професійно-технічну освіту» (10 лютого 1998 р.), «Про загальну середню освіту» (13 травня 1999 р.), «Про позашкільну освіту» (22 червня 2000 р.), які загалом характеризуються застарілістю окремих концептуальних підходів та правових норм, їх невідповідністю соціальним, економічним умовам життя держави і суспільства, наявністю суттєвих обмежень швидкого реагування на динамічні зміни у системі суспільних потреб в обсягах і якості підготовки фахівців за відповідними напрямками, а також недосконалістю правового регулювання у частині залучення до розробки засад професійної підготовки соціальних партнерів. На сьогодні профільним комітетом Верховної Ради України, Міністерством освіти і науки спільно з Національною академією педагогічних наук України, за участю органів виконавчої влади, роботодавців, керівників навчальних закладів і громадськості розроблені проекти законів України «Про освіту» та «Про професійну освіту», від прийняття яких залежатиме розвиток існуючої системи освіти взагалі та професійної зокрема. Відсутність цих законів у новій редакції гальмує процес модернізації системи професійної освіти та втілення в життя запланованих заходів щодо підвищення її якості.

У цьому контексті важливого значення набуває необхідність розроблення концептуальних положень професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг на основі співробітництва і соціального діалогу між науковими та навчальними закладами, замовниками кадрів, органами влади, галузевими й громадськими організаціями із урахуванням територіальної специфіки та економічного потенціалу регіону в умовах освітньо-виробничого кластеру.

Аналіз публікацій. На сучасному етапі дослідження професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг важливим теоретичним підґрунтям є результати наукових праць з проблем: вдосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців (Р. Гуревич, М. Кадемія, В. Радкевич, Л. Сушенцева); розвитку професійних компетенцій фахівців (В. Бондар, С. Гончаренко, Г. Єльнікова, М. Дьяченко, Г. Назаренкова, В. Маслов, Л. Сергєєва, В. Стрельников, Л. Шевчук); визначення змісту, структури, особливостей запровадження педагогічних технологій професійної підготовки (М. Артюшина, А. Вербицький, С. Горобець, І. Дичківська, О. Дубасенюк, Л. Карташова, О. Кіяшко, О. Пометун, Г. Романова, Л. Сліпчишин, О. Стечкевич); компетентнісного підходу до підготовки майбутніх фахівців (В. Байденко, В. Кремень, О. Локшина, В. Луговий); соціального партнерства в професійній освіті (А. Анісімов, М. Ібрагімов, А. Костін, Г. Мухаметзянова, І. Смирнов, Є. Ткаченко, Ю. Шуберт); формування засад кластерної політики (Л. Антонюк, Дж. Бекаттіні, З. Варналій, Е. Дахмен, К. Кетельс, П. Маскелл, І. Манцуrow, Л. Матросова, Т. Петрін, М. Портер, С. Соколенко, М. Хмара); створення регіональних кластерів та оцінки їхньої ефективності (В. Агафонов, С. Блудова, Д. Вуйлов, М. Енрайт Н. Ларіна, Р. Патюрель); формування комунікативних компетенцій у фахівців сфери послуг (Н. Паркіна, З. Павицька, О. Риданова).

Професор В. Алопій зазначив, що сфера послуг складається із різноманітних і різнорідних галузей діяльності, які створюють матеріальні та нематеріальні послуги, що дає підстави розглядати визначену галузь як цілісну систему, складниками якої є різні види послуг, які потрібні населенню та суспільству для нормальної життєдіяльності загалом та для задоволення потреб кожної людини зокрема [1, с. 26]. Праці вчених Л. Демидової та В. Кондратьєвої присвячені аналізу тенденцій розвитку сфери послуг в постіндустріальній економіці. Розвитку особистісно-орієнтованого навчання та його індивідуалізації у професійно-технічних навчальних закладах присвячені дослідження П. Яковенко, Л. Семушиної, Т. Блажкун. Академіком Н. Ничкало зосереджено увагу на необхідності урахування тенденцій ринку праці в ході управління професійно-технічною освітою [8, с. 82].

Майже усі дослідники відзначають неузгодженість ринку праці й освітніх послуг, що зумовлено відсутністю системи взаємодії між зацікавленими сторонами: органами влади, роботодавцями та системою освіти. В. Таран бачить вирішення цієї проблеми у розробці стандартів за рівнями професійної освіти відповідно до потреб роботодавців, формуванні і реалізації цільових програм професійної орієнтації, проведенні інформаційно-пропагандистських кампаній із підвищення привабливості низки професій та інформування про стан ринку праці [15, с. 16-17]. І. Гнибіденко наполягає на формуванні законодавства, регулюючого відносини між роботодавцем і сферою освіти, укладанні добровільних договорів про співпрацю, створенні системи оцінки якості освіти і сертифікації кваліфікації випускників, підвищенні привабливості робочих місць у частині покращення якості умов праці [3, с. 25-27].

Проте, незважаючи на значний науковий доробок у цьому напрямі, деякі аспекти професійного навчання майбутніх фахівців сфери послуг на засадах соціального партнерства залишаються недостатньо розкритими і потребують подальшого вивчення.

Метою статті є обґрунтування концептуальних положень професійної підготовки як організаційної форми підвищення рівня професійної компетентності майбутніх фахівців сфери послуг в умовах освітньо-виробничого кластеру.

Виклад основного матеріалу. Підвищення рівня життя, структурні й динамічні зміни на ринках праці призвели до стрімкого розвитку сфери послуг у світовій економіці. Для багатьох країн світу характерними є тенденції збільшення обсягів виробництва послуг, кількості підприємств та працівників цієї галузі. Сфера послуг у таких провідних країнах світу, як Німеччина, Франція, США, забезпечує більше 70% ВВП та випереджає темпи його приросту у виробництві товарів (біля 2,5%). Крім того, у цій галузі зайнято більше половини працездатного населення світу, зокрема у Німеччині та Італії – біля 40% робочої сили, у Нідерландах – майже 50%, а у США – більше 70%, що дає змогу вважати сферу послуг основною рушійною силою економіки держави та рівня добробуту населення [2, с. 45].

За останні роки зазначені тенденції активно впливають на економіку України: спостерігається збільшення потреб населення у послугах, зростає кількість підприємств малого й середнього бізнесу, обсяг реалізованих послуг та їх різноманітність (рис. 1,2) [9, 10, 11, 12, 13].

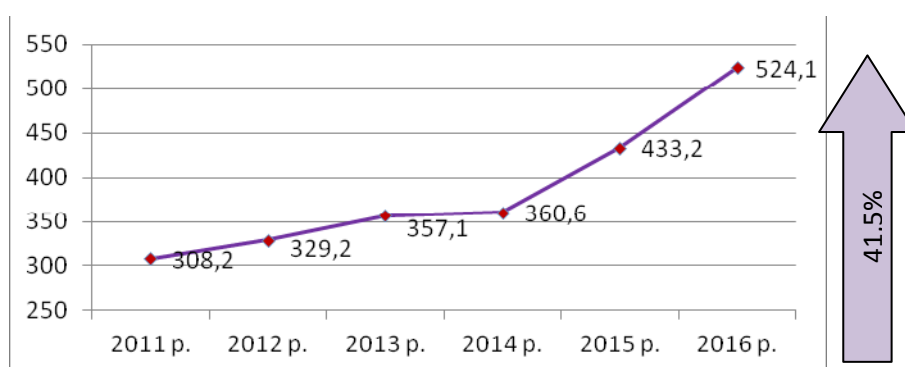

Рис. 1 Обсяг реалізованих послуг підприємств сфери послуг України (_octo _oct.)

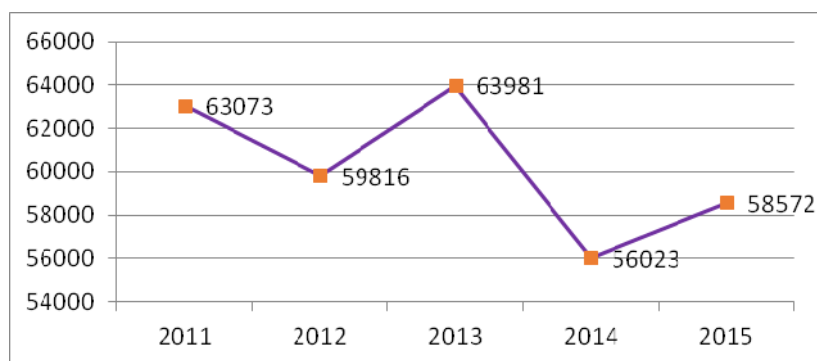

Рис. 2 Динаміка кількості підприємств сфери послуг України

Так, обсяг реалізованих послуг у ринкових цінах протягом 2011-2015 рр. збільшився на 41,5 %, у той час, як динаміка кількості підприємств галузі є нестабільною, що пояснюється змінами у податковому законодавстві, зокрема введенням в дію Законів України «Про внесення змін до Податкового кодексу України» (2015 р.) та «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» (2016 р.) [4, 5].

Аналізуючи стан сфери послуг Запорізького регіону, необхідно зазначити її сталий розвиток, що підтверджується статистичними даними, а саме збільшенням загального обсягу реалізованих послуг у ринкових цінах на 41,1% (рис. 3) [9, 10, 11, 12, 13].

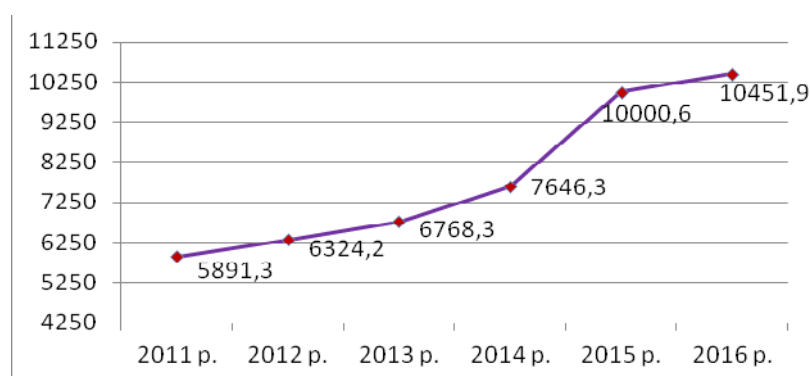

Рис. 3 Обсяг реалізованих послуг підприємств сфери послуг

Запорізької області

Таким чином, враховуючи динамічний розвиток сфери послуг, виникнення нових підприємств, які потребують висококваліфікованих компетентних фахівців, здатних на високому рівні виконувати послуги для задоволення потреб і вимог споживачів, першочерговим стає завдання забезпечення якісної професійної підготовки майбутніх працівників для цієї галузі.

Світова практика доводить, що питання невідповідності якості професійної підготовки потребам економіки, збалансування попиту і пропозиції робочої сили на ринку праці, поглиблення соціального партнерства між навчальними закладами та роботодавцями, запровадження новітніх форм професійно-практичної підготовки учнів, зміцнення матеріально-технічної бази навчальних закладів ефективно вирішуються в умовах функціонування кластерів.

Однією з галузей, де розвиток кластерів є досить перспективним напрямом, виступає освіта, що зумовлює необхідність інтеграції інтересів соціальних партнерів регіону в рамках структури, яка за своєю формою і змістом є інноваційною, а головною метою її діяльності є задоволення потреб ринку праці у висококваліфікованих фахівцях,

здатних працювати і навчатися в умовах постійних змін у техніці, технологіях виробництва. Такою структурою є освітньо-виробничий кластер (далі – ОВК) – добровільне об'єднання органів влади, підприємств різних форм власності, громадських організацій, навчальних закладів на принципах спільності інтересів для забезпечення підготовки соціально- та професійно мобільних, конкурентоспроможних фахівців. Отже, на сьогодні формування та функціонування таких структур в межах певного регіону є особливо актуальним питанням та розглядається як ефективний засіб підвищення його рейтингу й виведення виробництва на новий рівень [6, с.114].

У Запорізькій області успішно функціонує регіональний освітньо-виробничий кластер сфери послуг, учасниками якого є Державний навчальний заклад «Запорізьке вище професійне училище моди і стилю», Запорізька обласна федерація роботодавців та 15 провідних підприємств сфери послуг (рис. 4). У своїй діяльності ОВК керується принципами універсальності, соціального партнерства, кластерності, багаторівневості, безперервності професійної освіти, колективного доступу до ресурсів кластеру, саморозвитку, добровільності, колегіальності, розвитку ініціативи та педагогічної творчості, гнучкості й варіативності. Здійснюючи коопераційні взаємодії, всі учасники ОВК отримують відчутні переваги за рахунок доступу до кадрових ресурсів, інноваційної та науково-технологічної інфраструктури, матеріально-технічної та виробничої бази, створення єдиного інформаційного простору, обміну досвідом.

Рис. 4 Модель регіонального освітньо-виробничого кластеру сфери послуг

Особливістю ОВК є його інноваційна побудова. Кластерна політика формується на основі взаємовигідних договорів, під керівництвом координаційної ради, до якої входять представники кожної структурної одиниці. Функціями цієї ради є: створення нормативно-правової бази діяльності кластеру; визначення стратегії та ключових напрямів його розвитку; здійснення координації та стратегічного планування діяльності учасників кластеру; розробка та затвердження планів і програм діяльності ОВК; організація та проведення науково-практичних конференцій, симпозіумів, семінарів, різноманітних інформаційних та профорієнтаційних заходів.

З метою досягнення необхідного рівня професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг, науково-методичного супроводу діяльності кластеру, впровадження в навчально-виробничих новітніх виробничих технологій на базі професійного навчального закладу створено два Центри: розвитку професійної компетентності та інноваційних швейних технологій.

Головною метою функціонування Центру розвитку професійної компетентності є забезпечення науково-методичного супроводу експериментальної роботи, до завдань якого входять: вивчення попиту та пропозицій робочої сили, потреб ринку праці в робітничих та педагогічних кадрах; розроблення та експериментальна перевірка проектів освітніх та професійних стандартів, навчальних планів та інш, новітніх педагогічних технологій навчання на основі модульно-компетентнісного підходу; проведення науково-дослідної діяльності щодо вивчення, проектування та експертної перевірки результатів запропонованих інноваційних проектів; розроблення методичних посібників, навчально-методичних комплексів з метою залучення до інноваційної діяльності навчальних закладів та підприємств регіону; організація проведення курсів, семінарів, практикумів, майстер-класів з метою розвитку та удосконалення рівня професійної компетентності педагогічних працівників, кваліфікованих робітників та учнів; надання консультативно-методичної допомоги учасникам ОВК з організаційних, освітніх, виробничих питань.

Навчально-практичний Центр інноваційних швейних технологій, створений за фінансової підтримки держави в рамках пілотного проекту з модернізації професійної освіти, здійснює підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації робітників швейної галузі за новітніми прогресивними технологіями із застосуванням сучасних матеріалів, обладнання та інструментів. Основними завданнями Центру є підвищення якості підготовки та особистісного розвитку кваліфікованих робітників, здатних творчо застосовувати в практичній діяльності найновіші досягнення швейного виробництва; оновлення змісту професійної освіти з професій «Кравець», «Закрійник»; ефективне використання сучасних інформаційно-комунікаційних та мультимедійних технологій; плідне співробітництво із замовниками кадрів на умовах соціального партнерства; підвищення престижу професійної освіти швейного напрямку та економічного і соціального розвитку Запорізького регіону.

Така структура дозволяє учасникам кластеру проводити роботу щодо досягнення необхідного рівня професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг та обґрунтовувати й формувати методичну систему зазначеної підготовки. Наведене сприяє сформованості інноваційних знань і здатностей для виконання конкретних трудових функцій та позитивно позначається на якості професійної діяльності фахівців сфери послуг, забезпечує баланс інтересів органів влади, підприємств, навчальних закладів на користь усього суспільства. На базі створених Центрів проводиться експериментальна робота, підвищення кваліфікації педагогічних працівників та робітників підприємств, відпрацьовуються новітні педагогічні технології, що формують необхідні сучасному працівникові знання, вміння, компетенції.

З метою розробки нових підходів до побудови змісту професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг, визначення потреб підприємств цієї галузі у кваліфікаціях, актуальних професіях, _остор_г_ся працівників було здійснено аналіз стану системи професійної освіти та ринку праці регіону.

Проведені дослідження засвідчили, що професійна підготовка у м. Запоріжжі та області здійснюється за 126 професіями (25,4% сфери послуг) та 6 спеціальностями за освітньо-кваліфікаційним рівнем «молодший спеціаліст» (33,3% сфери послуг).

Аналіз загального контингенту учнів державних професійно-технічних навчальних закладів (далі – ПТНЗ) регіону довів, що цей показник щорічно зменшується (з 16172 осіб у 2013 році до 12890 у 2016 році), що характерно і для ПТНЗ сфери послуг, темп скорочення контингенту якої складає 20% (рис. 5).

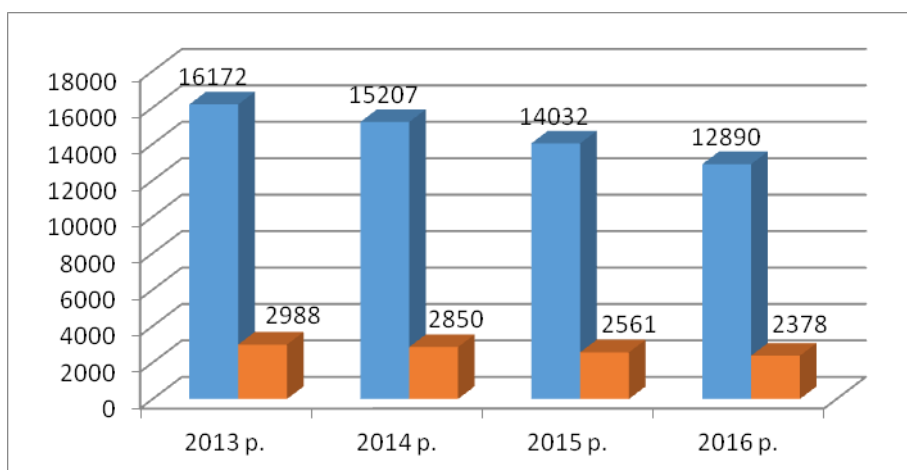

Рис. 5 Динаміка контингенту учнів ПТНЗ Запорізького регіону

Аналізуючи відповідність контингенту проектній потужності, виявлено, що завантаженість навчальних закладів професійної освіти у місті складає в середньому 61,8%, в області – 50%, ПТНЗ сфери послуг відповідно – 77,6% та 50,4%.

Важливим показником належного функціонування навчального закладу є виконання плану державного замовлення. Проведений аналіз показав, що протягом звітної періоду стабільно виконують план тільки два ПТНЗ сфери послуг: у місті – ДНЗ «Запорізьке вище професійне училище моди і стилю, в області – ДНЗ «Бердянський економіко-гуманітарний коледж Бердянського державного педагогічного університету» при постійному збільшенні обсягів набору, в інших освітніх установах спостерігається їх зменшення та невиконання затвердженого плану (рис. 6, 7).

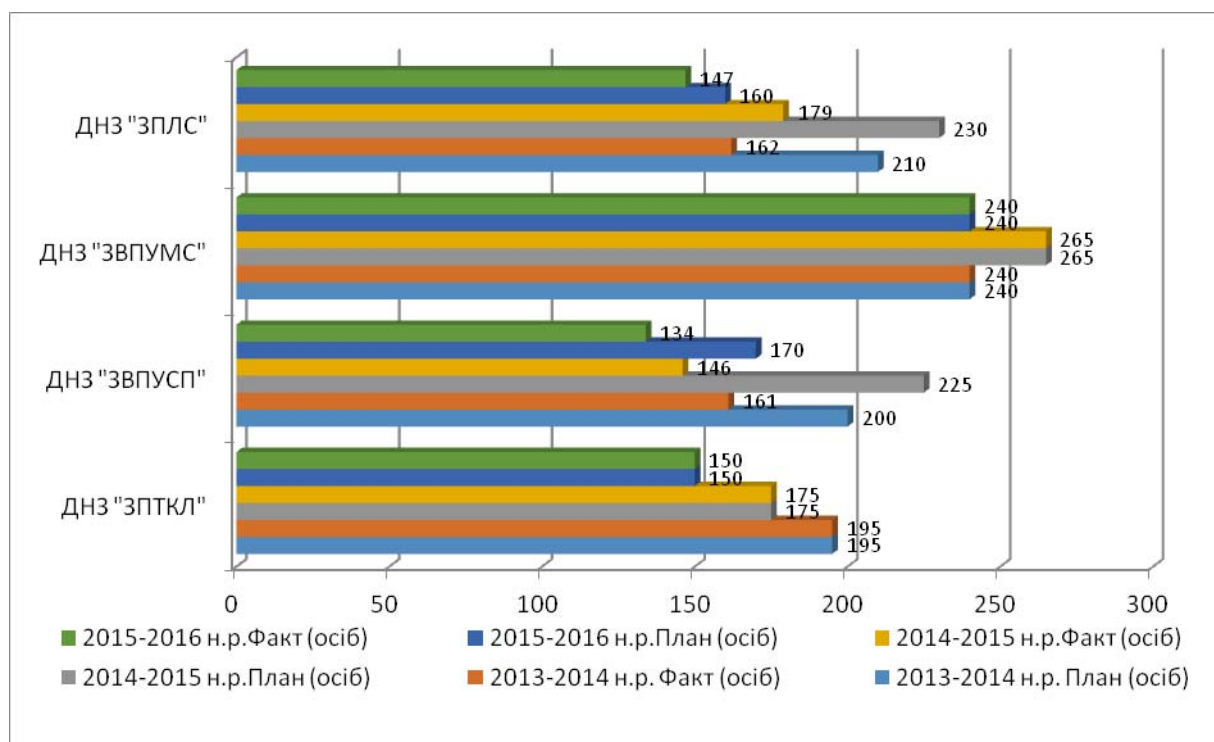

Рис. 6 Виконання плану держзамовлення ПТНЗ сфери послуг м. Запоріжжя

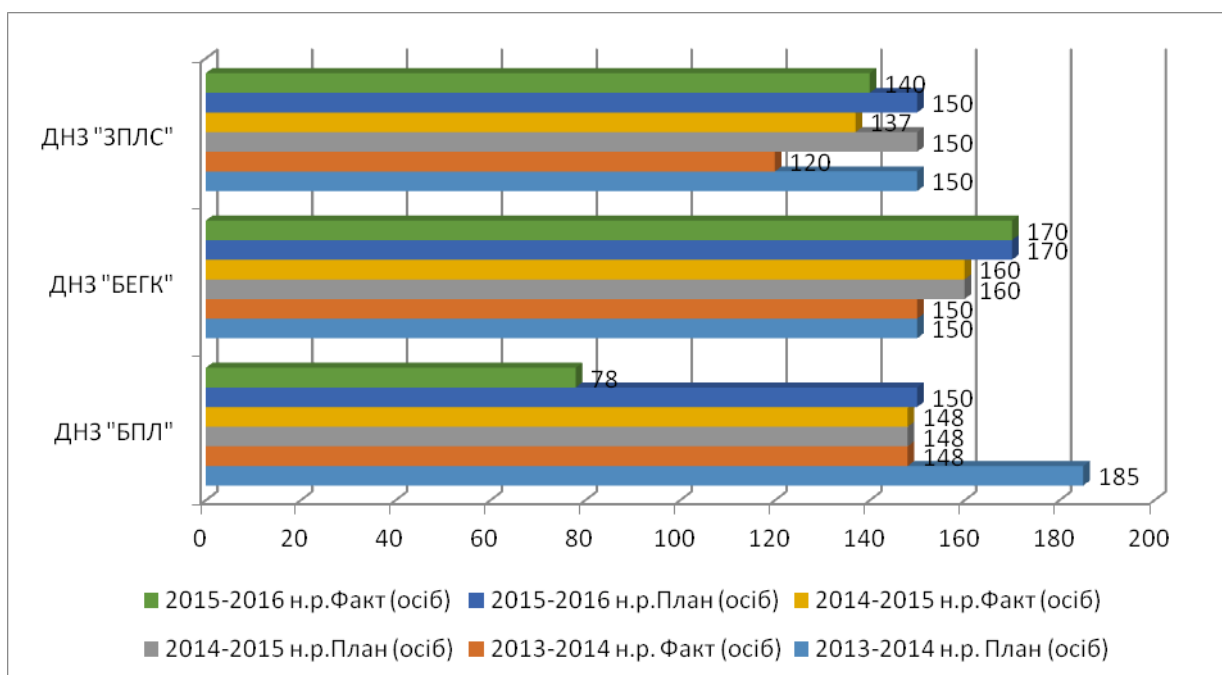

Рис. 7 Виконання плану держзамовлення ПТНЗ сфери послуг Запорізької області

Головною проблемою, що гальмує надання якісної освіти в галузі є надання права майже всім міським і більшості обласних ПТНЗ проводити освітню діяльність за професіями сфери послуг (табл. 1).

Таблиця 1

Підготовка майбутніх фахівців для сфери послуг у Запорізькому регіоні

№ з/п	Назва показника	м.Запоріжжя	Запорізька область
1	Всього ПТНЗ	17	25
2	Кількість учнів всього*	5974	6916
3	ПТНЗ сфери послуг	4	3
4	Кількість учнів ПТНЗ сфери послуг	1494	858
5	Непрофільні ПТНЗ, у яких здійснюється підготовка фахівців для сфери послуг	7	24
6	Кількість учнів непрофільних ПТНЗ**	4475	6058
7	Кількість учнів непрофільних ПТНЗ, які опановують професії сфери послуг у непрофільних ПТНЗ	1092	2284
8	Відсоток учнів, які опановують професії сфери послуг у непрофільних ПТНЗ***	24,4%	37,7%

4 станом на 01.01.2016 року

**кількість учнів непрофільних ПТНЗ, в яких здійснюється підготовка фахівців для сфери послуг

*** відсоток учнів, які опановують професії сфери послуг у непрофільних ПТНЗ від загального контингенту цих навчальних закладів

Проведений аналіз дозволив зробити висновки, що навчальні заклади, які за своєю назвою й діяльністю повинні розвивати відповідні напрями підготовки, не змінюють вибрану в 90-ті роки стратегію, коли час вимагав виживання і задля цієї мети професії сфери послуг були доречні. Так, у м. Запоріжжі та Запорізькій області 28 непрофільних ПТНЗ займаються підготовкою майбутніх фахівців для сфери послуг, кількість яких складає значну частку їхнього контингенту (24,4% та 37,7% відповідно). Зрозуміло, що умови надання таких послуг нерідко відрізняються своєю якістю з причини невідповідності матеріально-технічної бази, кадрового складу, навчально-методичного забезпечення тощо. Саме тому в більшості училищ не відбувається розвиток ані профільних професій, ані професій сфери послуг, що стає перешкодою на шляху розвитку потужних, перспективних навчальних закладів зазначеної сфери і впливає на результати їхньої діяльності [7, с.38].

Отже, нами було виявлено проблеми, притаманні професійній підготовці майбутніх фахівців сфери послуг: скорочення чисельності учнів, дублювання професій, за якими здійснюється підготовка, виникнення нездорової конкуренції серед навчальних закладів області, невідповідність контингенту проєктній потужності ПТНЗ, формування малокомплектних груп, нераціональне використання матеріальних, фінансових, людських ресурсів тощо.

Під час аналізу стану ринку праці сфери послуг роботодавцями відзначено відсутність практичних навичок і вмінь у випускників для конкретної професійної діяльності відповідно до їхньої кваліфікації, розтягнуті й несприятливі терміни підготовки, невідповідність змісту освітніх стандартів реальним запитам сучасного виробництва, а також, сучасні назви професій.

Зазначене дало змогу виявити суперечності між:

- 5 потребою сфери послуг в професійно компетентних, конкурентоспроможних фахівцях та недостатністю досліджень, в яких розкрито сучасні методологічні підходи і концепції, що уможливають внесення змін в існуючу практику професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг;
- 6 істотним зростанням вимог замовників кадрів до якості професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг та відсутністю науково обґрунтованої інноваційної моделі їх професійної підготовки в умовах освітньо-виробничого кластеру;
- 7 об'єктивною потребою ринку праці у якісно новій системі професійної підготовки фахівців сфери послуг і недостатньою розробленістю методичної системи її проєктування та використання в умовах освітньо-виробничого кластеру;
- 8 швидкими темпами оновлення техніки і засобів праці на підприємствах сфери послуг та обмеженими матеріально-технічними можливостями професійно-практичної підготовки майбутніх фахівців цієї галузі;
- 9 виникненням у сфері послуг нових перспективних професій та їх відсутністю у Класифікаторі професій ДК 003:2010, який перевантажений великою кількістю застарілих професій.

Актуальність цих проблем та їх недостатня теоретична розробленість зумовили необхідність розроблення концептуальних положень професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг в умовах регіонального освітньо-виробничого кластеру, до яких нами віднесено:

- 10 здійснення аналізу досліджуваної проблеми у науковій літературі й педагогічній практиці та використання міжнародного і вітчизняного досвіду у системі професійної освіти для удосконалення підготовки фахівців сфери послуг;
- 11 визначення методологічних підходів, дидактичних принципів, форм і методів професійного навчання, спрямованих на підвищення результативності професійної діяльності майбутніх фахівців сфери послуг в умовах освітньо-виробничого кластеру регіону;
- 12 розроблення за участю роботодавців освітніх стандартів, що ґрунтуються на модульно-компетентнісному підході із урахування регіональних особливостей сфери послуг;
- 13 запровадження в навчально-виробничий процес інноваційних технологій навчання, що забезпечують ефективний розвиток професійної компетентності майбутніх фахівців сфери;
- 14 проектування інноваційної моделі професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг, яка складається з методологічного, цільового, змістового, суб'єктивного та оцінно-результативного компонентів;
- 15 розроблення методичної системи професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг, елементами якої є цілі, зміст, методи, форми, що необхідні для формування їхньої професійної компетентності;
- 16 удосконалення навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг, розроблення сучасних засобів навчання, що відповідають міжнародному науково-технічному рівню;
- 17 використання виробничого потенціалу підприємств сфери послуг, учасників освітньо-виробничого кластеру, у якості баз для проходження виробничої практики.

Реалізація визначених концептуальних положень професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг в умовах освітньо-виробничого кластеру сприятиме:

- 18 розвитку регіональних ефективно діючих освітніх структур, модернізації процесу професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг відповідно до вимог роботодавців;
- 19 підвищенню якості професійної підготовки у результаті застосування у навчально-виробничому процесі інноваційних технологій навчання, оновлення змісту освітніх стандартів;
- 20 практичному впровадженню та апробації передових педагогічних технологій, розвитку матеріальної бази закладів професійної освіти;
- 21 зниженню власних витрат підприємств-учасників кластеру у зв'язку з підготовкою, перепідготовкою та підвищенням кваліфікації персоналу.

Література

2. Анопій В.В. Організація і технологія надання послуг : [навч. Посіб.] / В.В. Анопій [та інш.]. – К. : Академія, 2006. – 312 с.
3. Вареник І.В. Світове господарство і міжнародні економічні відносини / Вареник І.В., Німко С.І. // Економіка і суспільство. – 2016. – № 2. – С.45-48.
4. Гнибіденко І. Ф. Ринок освітніх послуг і ринок праці : взаємодія і вплив на професійне навчання та

- профорієнтацію населення / І. Ф. Гнибіденко // Ринок праці та зайнятість населення. – 2008. – № 3. – С. 12-28.
5. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України» від 02.03.2015 № 211-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу до докум: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/211-19>.
 6. Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо покращення інвестиційного клімату в Україні» від 21.12.2016 № 1797-VIII [Електронний ресурс] – Режим доступу до докум.: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1797-19>.
 7. Короткова Л.І. Кластерна модель соціального партнерства Запорізького регіону: аналіз і перспективи / Л. Короткова // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. Наук. _ос. / [редкол.: Т. І. Сущенко (голов. ред) та інш.]. – Запоріжжя : КПУ, 2016. – Вип. 47 (100). – С. 110-117.
 8. Короткова Л.І. Регіональна система професійної освіти: експериментальні пошуки / Л. Короткова // Проф.-техн. Освіта. – 2015. – № 4. – С. 36-39.
 9. Ничкало Н. Профтехосвіта і ринок праці : старі й нові проблеми / Н. Ничкало // Пед. Газета. – 2005. – № 12. – С. 82
 10. Портер М.Э. Конкуренция / Пер. Я.В. Заблоцкого –Изд. Испр. – М.: ИД «Вильямс», 2005. – 602 с.
 11. Статистичний бюллетень «Діяльність підприємств сфери послуг», Державна служба статистики України, 2011 [Електронний ресурс] – Режим доступу до докум. http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/08/Arch_psp_bl.htm.
 12. Статистичний бюллетень «Діяльність підприємств сфери послуг», Державна служба статистики України, 2012 [Електронний ресурс] – Режим доступу до докум. http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/08/Arch_psp_bl.htm.
 13. Статистичний бюллетень «Діяльність підприємств сфери послуг», Державна служба статистики України, 2013 [Електронний ресурс] – Режим доступу до докум. http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/08/Arch_psp_bl.htm.
 14. Статистичний бюллетень «Діяльність підприємств сфери послуг», Державна служба статистики України, 2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу до докум. http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/08/Arch_psp_bl.htm.
 15. Статистичний бюллетень «Діяльність підприємств сфери послуг», Державна служба статистики України, 2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу до докум. http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/08/Arch_psp_bl.htm.
 16. Стратегія регіонального розвитку Запорізької області на період до 2015 року [Електронний ресурс] – Режим доступу до докум.: <http://www.zoda.gov.ua/images/article/original/000014/14916/strategy-2015.pdf>.
 17. Таран В. А. Рынок труда, особенности его формирования и перспективы развития в России / В. А. Таран // Машиностроитель. – 2010. – № 4. – С. 2-19. 3.
 18. Указ Президента України «Про стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» [Електронний ресурс] – Режим доступу до докум.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.

References

1. Apopiy V.V. Organization and technology of providing services. Kiev, Akademiya Publ., 2006. 312 p. (in Ukrainian).
2. Varenik I.V. The world economy and international economic relations / Varenik // Economy and Society Publ. – 2016. № 2. – p.45-48.
3. Gnybidenko I.F. Educational services market and the labor market: interaction and impact on vocational training and vocational guidance population/ The labor market and employment. – 2008. – № 3. – p. 12-28. (in Ukrainian).

4. The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine" dated 02.03.2015 № 211-VIII Available at: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/211-19> (in Ukrainian).
5. The Law of Ukraine "On Amendments to the Tax Code of Ukraine on improving the investment climate in Ukraine" dated 21.12.2016 № 1797-VIII Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1797-19> (in Ukrainian).
6. Korotkova L.I. The cluster model of social partnership Zaporizhzhya's *region*: analysis and perspectives / L. Korotkova // Pedagogy formation of creative personality in higher and secondary schools: scientific articles // [edit.: T. I. Sucshenko]. – Zaporizhzhya : KPU Publ., ed. 47 (100). P. 110-117.
7. Korotkova L.I. The regional system of vocational education: experimental search/ Korotkova // Prof.-tekh.n.osvita. – 2015. - № 4. – p. 36-39. (in Ukrainian).
8. Nychkalo N. Professional and technical education and the labor market: old and new challenges / Nychkalo // Ped.gazeta. – 2005. – № 12. – С. 8. 2. (in Ukrainian).
9. The statistical bulletin "The activities of service industries," State Statistics Service of Ukraine, 2011 Available at: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/08/Arch_psp_bl.htm (in Ukrainian).
10. The statistical bulletin "The activities of service industries," State Statistics Service of Ukraine, 2012 Available at: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/08/Arch_psp_bl.htm (in Ukrainian).
11. The statistical bulletin "The activities of service industries," State Statistics Service of Ukraine, 2013 Available at: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/08/Arch_psp_bl.htm (in Ukrainian).
12. The statistical bulletin "The activities of service industries," State Statistics Service of Ukraine, 2014 Available at: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/08/Arch_psp_bl.htm (in Ukrainian).
13. The statistical bulletin "The activities of service industries," State Statistics Service of Ukraine, 2015 Available at: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/08/Arch_psp_bl.htm (in Ukrainian).
14. Regional Development Strategy of Zaporizhzhya region until 2015 Available at: <http://www.zoda.gov.ua/images/article/original/000014/14916/strategy-2015.pdf>.(in Ukrainian).
15. Taran V.A. The labor market, especially of its formation and development prospects in Russia / Taran // Mashinostroitel Publ. – 2010. – № 4. – p. 2-19. 3. (in Russian)
16. The Decree of the President of Ukraine "On the Strategy for Sustainable Development" Ukraine – 2020 " Available at: (in Ukrainian).

Проаналізовано розвиток сфери послуг України та Запорізької області. Визначено передумови створення регіонального освітньо-виробничого кластеру як ефективного інструменту підвищення професійної компетентності майбутніх фахівців. Наведено результати дослідження стану професійної освіти Запорізького регіону, зокрема сфери послуг. Виявлено скорочення чисельності учнів, дублювання професій, за якими здійснюється підготовка, виникнення нездорової конкуренції серед навчальних закладів області. Розкрито проблеми, притаманні сучасному стану ринку праці цієї галузі. Обґрунтовано концептуальні положення професійної підготовки майбутніх фахівців сфери послуг в умовах регіонального освітньо-виробничого кластеру. Представлено результати застосування концептуальних положень.

Ключові слова: майбутні фахівці сфери послуг; регіональний освітньо-виробничий кластер; професійна освіта; ринок праці; концептуальні положення.

Короткова Л.И. Концептуальные положения профессиональной подготовки будущих специалистов сферы услуг в условиях регионального образовательно- производственного кластера.

Проанализировано развитие сферы услуг в Украине и Запорожской области. Определены предпосылки создания образовательно-производственного кластера как эффективного повышения профессиональной компетентности будущих специалистов. Приведены результаты исследования состояния профессионального

образования Запорожского региона, в частности сферы услуг. Выявлено сокращение численности учащихся, дублирование профессий, по которым осуществляется, возникновение нездоровой конкуренции среди учебных заведений области. Раскрыты проблемы, присущие современному состоянию рынка труда. Обоснованы концептуальные положения профессиональной деятельности будущих специалистов сферы услуг в условиях образовательно-производственного кластера. Представлены результаты применения положений.

Ключевые слова: будущие специалисты сферы услуг; региональный образовательно-производственный кластер; профессиональное образование; рынок труда; концептуальные положения .

КРОС-КУЛЬТУРНА ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ХУДОЖНЬОГО ПРОФІЛЮ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

*Грабовська Ірина Леонідівна,
кандидат педагогічних наук, докторант,*

Інститут професійно-технічної освіти НАПН України

CROSS-CULTURAL PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE FINE ARTS SPECIALISTS AS A PEDAGOGICAL ISSUE

Iryna Hrabovska

Ph.D., doktorant, Institute of vocational education and training of
National academy of pedagogical science of Ukraine

This article describes specificity of cross-cultural professional training of future fine arts specialists, reveals the essence and structure of the notion of "cross-cultural competency of a fine arts specialist", defines its importance in the process of modernization of cross-cultural professional training of future fine arts specialists in modern times by switching from qualification model of professional education to a competent one; the article also distinguishes a complex of optimal pedagogical conditions of cross-cultural preparation of future fine arts specialists to professional activity, offers areas for optimization of organizational and informational mechanisms of cross-cultural professional training of future fine arts specialists and a set of useful educational methods and techniques, which facilitate activation of educational process in professional educational institutions and formation of cross-culturally oriented personality and highly skilled specialist of fine arts.

Key words: professional education, cross-cultural professional training, a fine arts specialist, pedagogical conditions, cross-cultural preparation, cross-cultural competency, artistic personality.

Анотація. У статті з'ясовується специфіка крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю, розкривається сутність та структура поняття «крос-культурна компетентність фахівця художнього профілю», визначається її місце у процесі модернізації крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю на сучасному етапі, підкреслюється важливість переходу від кваліфікаційної моделі професійної освіти до компетентної; виокремлюється комплекс оптимальних педагогічних умов крос-культурної готовності майбутніх фахівців художнього профілю до професійної діяльності, пропонуються напрями оптимізації організаційно-інформаційних механізмів крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю та підбір активних методів й технологій навчання, які дозволять активізувати навчально-виховний процес у професійних навчальних закладах, сформувати крос-культурно орієнтовану особистість та висококваліфікованого фахівця художнього профілю.

Ключові слова: професійна освіта, крос-культурна професійна підготовка, фахівець художнього профілю, педагогічні умови, крос-культурна компетентність, крос-культурна готовність, професійна діяльність, творча особистість.

Постановка проблеми. Світова глобалізація, поліетнічність, інтеграція України у культурно-освітній простір європейської спільноти, інтенсифікація міжнародних та культурних зв'язків у всіх сферах життєдіяльності, розвиток комп'ютерних та телекомунікаційних технологій актуалізує таке явище як крос-культурний компонент в освіті XXI століття.

В умовах культурної трансформації сучасного суспільства крос-культурний вимір глобалізаційного контексту професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю зумовлює необхідність сформувати нове покоління ефективних крос-культурних менеджерів і висококваліфікованих професіоналів. Тому пошук нових моделей крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю є актуальною проблемою професійної освіти.

Мета статі: здійснити аналіз крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю та розкрити педагогічні умови крос-культурної готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців художнього профілю.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до проблеми крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю проявляється у наукових працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема Є. Верещагіна, Л. Гришаєва, В. Гадікунст, О. Зеліковська, В. Костомарова, Н. Крилова, Л. Маркіна, Н. Ничкало, Ю. Пасов, А. Пеліпенко, В. Радкевич, А. Садохін, С. Термінасова, І.Халєєва, Л. Цурикова, Н. Якса та інш. розкривають теоретичні та методичні аспекти крос-культурної готовності майбутніх фахівців художнього профілю до професійна діяльність, .

З'ясування особливостей крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю є предметом міждисциплінарного дослідження філософії (М. Алпатов, М. Бахтін, В. Біблер, Л. Васильєв, П. Гуревич, Є. Хілтухіна), культурології (Б. Єрасов, М. Каган, А. Кармін, Ю. Лотман), психології (М. Беннет, Л. Виготський, Д. Мацумото, Б. Рубен), педагогіки (А. Алексюк, В. Андрущенко, Ю. Караулов, І Підласий, О. Пехота), антропології (А. Кребер і Ф. Клакхон, Л. Самовар та Р. Портер, Г. Трагер і Т. Холл) та інш.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що в теорії та практиці професійної освіти накопичено значний досвід, який може стати основою модернізації крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю. Однак дотепер недостатньо повно розкриті педагогічні умови крос-культурної готовності до професійної діяльності майбутніх фахівців художнього профілю. Окрім того існує проблема у оптимальному підборі методів та технологій навчання для формування крос-культурної компетентності майбутніх фахівців художнього профілю.

Виклад основного матеріалу. В умовах сучасних процесів зростає вплив крос-культурного компонента професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю, специфіка якого полягає у вивченні і врахуванні особливостей етнокультурного середовища, в якому відбувається становлення особистості майбутнього спеціаліста. Зазначене вище дозволяє говорити про важливість оновлення крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю, що актуалізувалось протягом останніх десятиліть та зумовлено загальнолюдськими потребами взаємодії різних культур. Незаперечною є думка про те, що «глобалізація вимагає, щоб люди планети – будь-якого континенту, будь-якої країни – могли порозумітися» [1, с. 5].

Методологічний концепт проблеми крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю відображає взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової і конкретно-наукової методології, а саме:

- системний підхід передбачає розгляд крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю як цілісну динамічну систему;
- культурологічний підхід розкриває зв'язок крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю із загальною культурою особистості, сприяє аналізу крос-культурної готовності до професійної діяльності у руслі взаємовпливу педагогіки й культури;

- гуманістичний підхід забезпечує усвідомлення особистості як неповторної унікальної цілісності, яка має невичерпні можливості особистісно-професійного зростання, розвитку крос-культурної комунікації шляхом акультурації;

- компетентнісний підхід розкриває усвідомлення формування крос-культурної компетентності як сукупності професійно-спеціалізованих та особистісних компетенцій, що зумовлюють готовність майбутнього фахівця художнього профілю до професійної діяльності;

- аксіологічний підхід визначає орієнтацію майбутніх фахівців художнього профілю на обґрунтований вибір загальнолюдських, світоглядних, громадських, професійних цінностей та їхню зорієнтованість на особистісний рівень зростання;

- особистісно-діяльнісний підхід визначає пріоритетність індивідуально значущої сфери майбутнього фахівця художнього профілю, забезпечує суб'єктивну позицію його розвитку через усвідомлення себе як неповторної особистості, сприяє виявленню та розкриттю творчого потенціалу і можливостей у процесі організації професійної діяльності.

Провідна роль в оновленні системи професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю належить професійним навчальним закладам, оскільки саме тут закладаються теоретико-методологічні та змістові основи становлення професіоналізму майбутніх фахівців художнього профілю, що враховують особливості крос-культурної підготовки та цілі впровадження європейського виміру, зокрема: «1) посилення у молоді почуття європейської ідентичності та відчуття цінності європейської цивілізації; 2) підготування молоді до участі в економічному і соціальному житті Співдружності; 3) сприяння усвідомленню молоддю переваг Співдружності, як і викликів, що стоять перед нею; 4) покращення знань молоді про Співдружність та країни-члени, їх історію, культуру та економіку, що сприятиме розумінню важливості співпраці країн-членів та країн Європи і світу» [6, с. 80–82]

Крос-культурна професійна підготовка майбутніх фахівців художнього профілю передбачає не просто ознайомлення з певними патернами поведінки представників інших культур, а й включає рефлексію, перегляд власного способу мислення, порівняння його із способом мислення інших (або з уявленням про їхній спосіб мислення). Кінцевим результатом крос-культурної професійної підготовки є якісні зміни особистості, а саме – зміни у мисленні, зміни афективних реакцій та зміни у реальній поведінці, засновані на ставленнях [10].

У результаті аналізу наукової літератури нами виокремлений комплекс оптимальних педагогічних умов для оновлення системи крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього, а саме:

1. Створення сприятливого освітньо-виховного середовища для розвитку творчого потенціалу майбутніх фахівців художнього профілю.
2. Розвиток самоосвіти з метою підвищення пізнавальної активності, високого рівня крос-культурної готовності до професійної діяльності.
3. Застосування інтерактивних технологій з міжкультурних комунікацій.
4. Інтеграція змісту професійно-теоретичної й професійно-практичної підготовки у навчальних закладах.
5. Впровадження комплексу навчально-методичного забезпечення крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю.

Реалізація комплексу виокремлених педагогічних умов зумовлює необхідність оптимізації організаційно-інформаційних механізмів крос-культурної професійної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю, а саме:

- розроблення оновленого навчально-методичного комплексу професійної підготовки, дидактичних матеріалів,
- впровадження європейських норм і стандартів у навчально-виховний процес професійно-технічних навчальних закладів,
- використання зв'язків з метою формування широкого світогляду та активної пізнавальної діяльності майбутніх фахівців художнього профілю;
- використання інтерактивних форм, методів та технік навчання та впровадження передових інформаційно-комунікаційних технологій у навчально-виховний процес;
- налагодження суб'єкт-суб'єктних взаємовідносин шляхом застосування інтерактивних форм спілкування (інтерактивні лекції, культурологічний практикум, дискусія, диспут, круглі столи, робота в групах (парах);
- розроблення практичних рекомендацій щодо реформування професійної освіти у галузі культури та мистецтва;
- участь у європейських освітніх проектах («Лідери європейської освіти», «Європейська та євроатлантична інтеграція України через освіту», «Лідери освітніх ініціатив», «Формування компетентності творчої молоді», «Школа творчості», «Крос-культурні стосунки без кордонів»).

З метою підвищення якості крос-культурної підготовки майбутніх фахівців художнього профілю для забезпечення їх професійної мобільності, необхідною складовою навчально-виховного процесу являється діяльність, що передбачає необхідність впровадження форм міжнародного співробітництва:

- підтримка у проведенні творчих та дослідницьких робіт;
- знаходження грантів на фінансування творчої діяльності;
- участь у мистецьких бієнале, пленерах;
- організація та проведення міжнародних семінарів, симпозіумів – як на території України, так і за її межами;
- впровадження спільних міжнародних дво- або багатосторонніх гуманітарно-освітніх та творчих проектів.

У кінцевому підсумку, такі заходи сприятимуть підвищенню високого інтелектуально-освітнього рівня майбутніх фахівців художнього профілю та сприятимуть їхньої мобільності на ринку праці.

Крос-культурна професійна підготовка майбутніх фахівців художнього профілю як система передбачає необхідність формування крос-культурної компетентності майбутніх фахівців художнього профілю на основі засвоєння онтологічних, гностичних та аксіологічних компонентів універсальної полікультурної картини світу. Саме компетентнісний підхід на сучасному етапі зумовлює посилення прикладного, практичного характеру навчання, забезпечуючи можливість реалізовувати майбутнім фахівцям художнього профілю творчий потенціал, бути конкурентоспроможним на ринку праці, самостійно та свідомо підходити до вирішення різноманітних проблем [3, с. 96-100]. Застосування компетентнісного підходу у професійних художніх навчальних закладах дасть можливість подолати розрив між засобами і результатами освіти, сприяє основною умовою пошуку та вибору оптимальних форм, методів та засобів організації навчання та забезпечує формування крос-культурної компетентності у фахівців художнього профілю.

Процес формування крос-культурної компетентності майбутніх фахівців художнього профілю розглядається вченими в контексті інтеграції крос-культурного потенціалу зі змістом професійної освіти (А. Амеліна,

В. Гриньова, Г. Захарова, В. Кремень, Н. Кузьміна, Г. Козлакова, В. Луговий, Н. Маркова, О. Рудницька, С. Степко, О. Сухомлинська, Г. Філіпчук, С. Шехавцова та інш.).

Як влучно зауважив академік В. Кремень, нині у всіх сферах життєдіяльності людини і суспільства все більше утверджуються тенденції розвитку, а саме зближення націй, народів, держав через створення спільного економічного, інформаційного, полікультурного та освітнього простору Європи. У результаті змін суспільства виникають численні проблеми, пов'язані з невмінням майбутніх фахівців продуктивно взаємодіяти з іншими націями та національностями [4, с.14]. Необхідним стає розуміння основ крос-культурної комунікації (Cross-cultural communication), що тлумачиться як зв'язок і спілкування між представниками різних культур, що передбачає як безпосередні контакти між ними, так і опосередковані форми комунікації [8, с. 546].

Водночас, у процесі збільшення міжнаціональних та міжкультурних відносин виокремлюється нова форма комунікації - міжкультурна, метою якої є пропагування толерантності через усвідомлення унікальності кожного та розуміння того, що «людина проникає в нову для себе культуру, засвоюючи різні форми відносин і спілкування між індивідами та групами, що відносяться до інших культур» [7]. Таким чином, забезпечується взаєморозуміння, адже кожна культура постає не як система знань, а як корисний інструмент для розуміння іншого.

У «Національній стратегії розвитку освіти України на 2012-2021 роки» [5], також робиться акцент на необхідності формування культурологічної складової освіти відповідно до динамічних змін, що відбуваються у суспільстві та врахуванні високохудожніх цінностей світової та української культури. Завдання сучасної європейської освіти - сформувати систему полікультурних знань, умінь, навичок, інтересів, потреб, мотивів, цінностей, крос-культурних якостей, досвіду, соціальних норм і правил поведінки, необхідних для повсякденного життя і професійної діяльності в полікультурному суспільстві. Сформовані навички забезпечать крос-культурне спілкування майбутніх фахівців художнього профілю на професійному, соціокультурному та особистісному рівнях, що в свою чергу сформує крос-культурну професійну компетентність.

Успішна реалізація крос-культурної компетентності майбутніх фахівців художнього профілю дозволить встановити контакт з іншомовними, визнати їхні культурні цінності, виробити толерантне ставлення до розбіжностей у формах спілкування, стилях поведінки, способі життя, звичаях та традиціях. Як наслідок у майбутніх фахівців художнього профілю подолаються бар'єри у професійній діяльності, побудовані стереотипами у сучасному світі, що зменшить комунікативні невдачі та сприятиме взаємодії цивілізацій і культур.

Варто підкреслити, що крос-культурна компетентність виступає як умова і продукт функціонування глобалізованого суспільства. Погоджуємось з думкою Г. Філіпчук, який відзначаючи негативні й позитивні сторони процесів у сучасному світі, констатує, що «попри глобалізацію, світ залишатиметься багатоманітним, а плюралізм, терпимість посилюватимуть своє звучання, оскільки існуватиме й розвиватиметься система етнокультурних компонентів» [9, с. 30].

Формування крос-культурної компетентності майбутніх фахівців художнього профілю має бути спрямована на задоволення загальнолюдської потреби збереження національної ідентичності та взаємодії з іншими культурами задля взаємозбагачення, виховання толерантного суспільства, міжкультурного спілкування в умовах змін світу, що забезпечить конструктивне уміння розв'язувати конфлікти у процесі комунікації, ефективне переключення на нові види діяльності, освоєння сучасних інноваційних та комунікативних технологій.

Крос-культурна компетентність як особлива здатність здійснювати повноцінне міжкультурне спілкування, сприймати мовне та культурне розмаїття, досягати взаєморозуміння між представниками різних культур на основі знання, дотримання універсальних правил і норм поведінки є однією з визначальних характеристик високого рівня

професіоналізму сучасного фахівця художнього профілю, професійної самореалізації, здатності до критичного мислення, прилучення до стандартів світових досягнень, розуміння етнічної ідентичності та толерантності.

У контексті теми статті нами запропоновано тлумачення поняття «крос-культурна компетентність фахівців художнього профілю» як цілісного інтегративного професійного утворення, що включає особистісний процес розвитку адаптивної здатності особистості розуміння й пристосування до вимог іншої культури, що включає знання особливостей етнічної та світової культур, міжкультурної комунікації, розвиненої мистецької ерудиції, знання з історії та теорії культури й мистецтва, особливостей стилізації та народних традицій країн світу у галузі декоративно-прикладного та ужиткового мистецтва, художньо-естетичної культури, сформований широкий світогляд.

Крос-культурна компетентність фахівців художнього профілю включає в себе крос-культурні компетенції, «всередині яких усі мовні знання і досвід є складниками, та в якій мови переплітаються і взаємодіють» [2, с.18]. Вони визначають здатність особи до виконання роботи у сфері художньої діяльності та включають у себе поведінкові, когнітивні, афективні, комунікативні компоненти й рефлексію. Все це зумовлює трансформацію позитивної взаємодії з представниками різних культур (національностей, вірувань, рас, соціальних груп) у процесі вирішення завдань професійної діяльності [11].

Формування крос-культурної компетентності у майбутніх фахівців художнього профілю є цілеспрямований і керований процес, який розпочинається у навчальному закладі і продовжується у подальшій професійній діяльності. Він має свою мету, завдання, принципи та передбачає оволодіння учнями щодо крос-культурної комунікації, готовність діяти творчо та будувати толерантні відносини на основі принципів, норм та цінностей полікультурного суспільства, а також сформованість мотивованої рефлексивної позиції. Особлива природа крос-культурної компетентності майбутніх фахівців художнього профілю на принципі міждисциплінарності та являє собою особливий «гібридний» вид компетентності, який дозволяє особистості фахівця виходити за межі рідної культури та перетворюватись на «медіатора культур» у процесі професійної діяльності.

Висновки. Таким чином, сучасна професійна освіта вимагає оновлення процесу крос-культурної професійної підготовки фахівців художнього профілю, що передбачає адаптивні зміни у поведінці при взаємодії з іншими культурами, коли набуті знання перетворюються у активні дії. Запропоновані педагогічні умови дозволять активізувати навчально-виховний процес у професійно-технічних художніх навчальних закладах, забезпечать високий рівень сформованості крос-культурної готовності майбутніх фахівців художнього профілю до професійної діяльності, розширять полікультурний соціальний та творчий потенціал фахівців художнього профілю. Перспективою подальших досліджень є розробка та впровадження методичної системи крос-культурної професійної підготовки фахівців художнього профілю.

Література:

1. Болонський процес : документи / укладачі : З. І. Тимошенко, А. М. Грехов, Ю. А. Гапон, Ю. І. Палеха. – К. : Видавництво Європейського університету, 2004. – 169 с.
2. З агальноевропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор Наук, С.Ю.Ніколаєва. – К.: Ленвіт. – 2003. – 273с
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: Світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека освітньої політики / за ред. О. В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2004. – 112 с.
4. Кремень В. Г. Якісна освіта : вимоги XXI століття / В. Г. Кремень // Дзеркало тижня. – 2006. – № 24 (603). – С. 14.
5. Національна стратегія розвитку освіти України на 2012-2021 роки / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>

6. Пуховська Л. П. Сучасні дослідження в галузі педагогічної освіти у країнах Західної Європи / Л. П. Пуховська // Неперервна професійна освіта : проблеми, пошуки, перспективи : [монографія] / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вид-во «Випол», 2000. – С. 565–589.
7. Садохин А. П. Введение в теорию межкультурной коммуникации: монография // А.П. Садохин. – М.: Высш. _ос., 2005. – 310 с.
8. Философия: Энциклопедический словарь / Под ред. А. Ивина. – М.: Гардарики, 2004. – 1072 с.
9. Філіпчук Г. Г. Глобалізація і етнокультурні цінності української освіти / Г. Г. Філіпчук // Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти : педагогічна майстерність, творчість, технології : зб. Наук. праць / за ред. Н. Г. Ничкало. – Харків : НТУ «ХПІ», 2007. – 644 с.
10. Black J., Mendenhall M. Cross-cultural training effectiveness: a review and a theoretical framework for future research / Academy of Management review # 15. – 1990. – P.113-136
11. Trager G., Hall E., Culture and Communication; A Model and Analysis // Explorations and Communication. – 1994. – № 3. – С. 32-38.

References:

1. Bolons'kyy protses : dokumenty / ukladachi : Z. I. Tymoshenko, A. M. Hrehov, YU. A. Hapon, Y. I. Palekha. – K. : Vydavnytstvo Yevropeys'koho universytetu, 2004. – 169 s.
2. Zahal'noyevropeys'ki Rekomendatsiyi z movnoyi osvity: vyvchennya, vykladannya, otsynuyannya / Naukovyy _octor_r ukrayins'koho vydannya ped. Nauk, prof. S.YU.Nikolayeva. – K.: Lenvit. – 2003. – 273 s.
3. Kompetentnisnyy pidkhid u suchasniy osviti: Svitovyy dosvid ta ukrayins'ki perspektyvy: Biblioteka osvitr'oyi polityky / za zah. Red. O. V. Ovcharuk. – K.: K.I.S., 2004. – 112 s.
4. Kremen' V. H. Yakisna osvita : vymohy KHKHI stolittya / V. H. Kremen' // Dzerkalo tyzhnya. – 2006. – № 24 (603). – S. 14.
5. Natsional'na stratehiya rozvytku osvity Ukrayiny na 2012-2021 roku / [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
6. Pukhovs'ka L. P. Suchasni doslidzhennya v haluzi pedahohichnoyi osvity u krayinakh Zakhidnoyi Yevropy / L. P. Pukhovs'ka // Neperervna profesiyna osvita : problemy, poshuky, perspektyvy : [monohrafiya] / za red. I. A. Zyazyuna. – K. : Vyd-vo "Vypol", 2000. – S. 565–589.
7. Sadokhyn A. P. Vvedenye v teoriyu mezhkul'turnoy kommunykatsyy: monohorafyya // A.P. Sadokhyn. – M.: Vyssh. Shk., 2005. – 310 s.
8. Fylosofyya: Éntsyklopedycheskyy slovar' / Pod red. A. Yvyna. – M.: Hardaryky, 2004. – 1072 s.
9. Filipchuk H. H. Hlobalizatsiya I etnokul'turni tsinnosti ukrayins'koyi osvity / H. H. Filipchuk // Teoretychni ta metodychni zasady rozvytku pedahohichnoyi osvity : pedahohichna maysternist', tvorchist', tekhnolohiyi : zb. Nauk. Pr. / za zah. Red. N. H. Nychkalo. – Kharkiv : NTU "KHPI", 2007. – 644 s.
10. Black J., Mendenhall M. Cross-cultural training effectiveness: a review and a theoretical framework for future research / Academy of Management review # 15. – 1990. – P.113-136
11. Trager G., Hall E., Culture and Communication; A Model and Analysis // Explorations and Communication. – 1994. – № 3. – С. 32.

Bibliografia:

1. The Bologna Process Documents / compilers: S.I. Timoshenko, A.M. Hrehov, A. Gapon, Y.I. Palekh. – K., Publisher European University, 2004. – 169 p.
2. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment / scientific editor of the Ukrainian edition doctor ped. Science professor. S.Y.Nikolayeva. – K.: Lenvit. – 2003. – 273 p.
3. Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian prospects Library Education Policy / under total. Ed. A.V. Ovcharuk. – K.: KIS, 2004. – 112 p.
4. Kremen V.G. Quality education: the XXI century claims / V.G. Flint // Zerkalo Nedeli. – 2006. - № 24 (603). – P. 14.
5. The National Education Development Strategy of Ukraine for 2012-2021 / [electronic resource]. – Access: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>
6. Puhovska L.P. Modern research in teacher education in Western Europe / L.P. Puhovska // Continuing professional education: problems, searches, perspectives [monograph] / ed. IA Zyazyuna. – K: Izdatel'stvo «Vypol», 2000. – P. 565-589.
7. Sadohyn A.P. Introduction to the Theory mezhkulturnoy komunikaczii: // monohorafyya AP Sadohyn. – M.: High society. HQ., 2005. – 310 p.
8. Philosophy: Encyclopedic Dictionary / Ed. A. Yvyna. – M.: Gardariki, 2004. – 1072 p.
9. Filipchuk G.G. Globalization and ethno-cultural values of Ukrainian education / G. Filipchuk // Theoretical and methodological foundations of teacher education: pedagogical skill, creativity, technology: Coll. Science. Pr. / under total. Ed. NG Nychkalo. – Kharkov: NTU «HPI», 2007. – 644 p.
10. Black J., Mendenthall M. Cross-cultural training effectiveness: a review and a theoretical framework for future research / Academy of Management review # 15. – 1990. – P.113-136
- 11.Trager G., Hall E., Cultureand Communication; A ModelandAnalysis // ExplorationsandCommunication. – 1994. – № 3. – C. 32-38.

READINESS OF ADULT PERSONALITY TO INFORMAL SOCIALIZATION

Milutina K.L.

professor of developmental psychology department,
Kyiv National Taras Shevchenko University

Abstract. The article is devoted to defining the concept and typology of the variants of informal socialization and to empirical study of this phenomenon in the example of the innovative capacity of an individual. It was found out that people who are not involved in informal socialization have average and less than average level of innovation capacity, motivation of family relationships and communication prevails.

Keywords. Socialization, innovation, motivation, loneliness, personality.

Introduction. Modern world is building informational post-industrial society. It changes the structure of a person's employment - the working day and working week are being reduced, housekeeping also takes much less time now. However, life has become less predictable, the election of the profession in adolescence does not mean that people will work in this specialty throughout life, migration and globalization processes increase the probability of the change of residence. The presence of these external conditions ensures the spreading of such phenomenon as informal socialization. In modern psychological science there are few studies of socialization within the informal educational process. Specialists in zoopsychology pay sufficient attention to the socialization of dogs, which is in communication with other dogs and people, but do not consider the impact on the socialization of interspecific communication. Internet socialization as a variant of informal socialization was examined in details, but its informal aspect remained aside of the researchers' attention. In the analysis of both domestic and foreign scientific sources the systematic study of the phenomenon of informal socialization was not found out.

The purpose of the research is to identify the typology and features of informal socialization of an individual, reasoning the research methods. **Analyses of the previous studies.** Modern theories of personality development offer consideration of socialization process taking into account cultural and historical conditions, socialization of an individual occurs differently at different age stages. His success depends on individual genetic characteristics, age and social situation of development. These theories are also conditioned in terms of age: the process of socialization starts at birth and continues until the person's death [3,7]. In the neoclassical paradigm the result and content of socialization is the formation of personality, which comprises: personal property and education, which are formed in the process of socialization, values, meanings, motives, outlook, moral precepts. This approach puts the person at the center of the consideration that makes it prerogative of nonclassical and postnonclassical paradigms in social psychology [1,8]. Certainly, the content of socialization considered in ontogenetic theories, but it was bound to biological factors, including the age of sexuality, changing teeth of the individual, general development. In the nonclassical paradigm individual as the formation of socialization takes the first position. Efficiency of socialization is predetermined by the level of morality and culture of an individual. In the postnonclassical paradigm socialization is multivariate nonlinear process of interaction between man and the world in a situation of uncertainty. The main mechanism of this interaction is a subjective act, which sets the number of degrees of freedom of the individual for him to choose his own socializing strategy [6,8]. The essence of the socialization process is the emergence and development of network thinking and communication, virtualization own life-world identity through language, that creates in the mind of a person many worlds which can complement each other and can exist independently, conforming to the organizational principle of hypertext [2,4,5].

Research results. There is a problem of the theoretical models development of the process of informal socialization study. Both the factors and the effects on the individual of such a process of socialization should be investigated. Peculiarity of the informal socialization is subjective activity of an individual, his independent choice of his own path of self-development and

his way of rest. Factors can be classified into external, internal and situational. Informal socialization effects may be changes in the emotional sphere of personality. The external factors of informal socialization may include availability of free time and energy, which makes it possible to be engaged in some form of informal activity. Habitat and its conditions can also affect the process, the availability of resources for informal education, socialization and so on in a big city is more than in towns and villages. The spread of the Internet with its options for remote informal socialization reduces the effect of this factor, and in the future the differences will be suppressed. Certainly the most important internal factor of the informal socialization is motivation. First is the desire for membership of an informal social group, the need for respect and self-esteem, and actualization of need to self-development and self-realization is also possible. Specificity of the value system of a personality: the need for freedom, focus on the process etc. can also help becoming involved in this type of socialization. Such features of personality as tolerance to uncertainty, the specificity of emotional sphere of personality, cognitive activity may cause selection of the certain type of informal socialization. Self-projection [4,8,9] acts as a mechanism of the process of socialization. But even with all these conditions a person can be not involved in the informal socialization until he feels the urgent need due to the crisis. These crisis conditions may be related to life circumstances: change of profession, divorce, removing etc. Exactly informal activities contribute to adaptation to new conditions and restoration of emotional balance. Informal socialization promotes life satisfaction, reduces loneliness, facilitates the process of self-actualization. In today's world along with every type of traditional socialization its informal counterpart begins to emerge. These types of socialization do not compete, but complement each other. Provided that the successful functioning of traditional institutions of socialization informal options complement regulatory conceptions of a person, increase his tolerance and adaptive capacity. If traditional institutions are in crisis and accomplish their functions insufficiently, informal socialization can both contribute to the successful development of personality and create variants of deviant socialization (Internet Addiction Disorder, attraction to totalitarian cults of personality, antisocial groups and others). The study of motivational factors was realized using research methodologies of vital senses of V.U. Kotlyakov [3]. Studies of an individual can be held by means of innovative qualities self-evaluation scale (N.M.Lebedeva, A.N.Tatarko), situational factors can be detected by the survey. Scale of subjective loneliness and projective techniques can help in the study of the effects of informal socialization. In our Pilot study there was participated rather specific group of respondents. They are 32 people (17 women, 15 men), employment service workers. They are mainly residents of small towns and villages in Ukraine. A peculiarity of this group is that they did not participate in any kinds of informal socialization, they do not attend any training or courses, they do not have online communication and do not play computer games, do not belong to any unconventional religions, they do not even have pets. Herewith the Ukrainian Employment Service reforms require them to develop and implement an innovative activity that meets resistance of this category of workers. Therefore, it was necessary to research avoiding the fact of informal socialization and innovative potential of the studied group. While researching the innovative capacity it was found quite balanced distribution of indicators of predisposition to innovation activity of our respondents. The results are shown in Fig. 1.

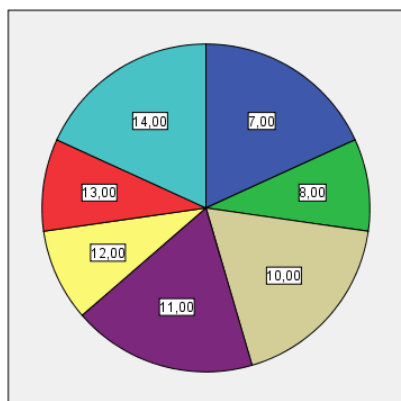

Fig. 1. Distribution of levels of innovation potential.

We can conclude that the low activity in informal practice and innovation in the workplace are not directly related to low levels of innovation potential of the individual. Detailed analysis of the components of the innovation capacity showed that between average values there are some differences that do not reach a credible level. Innovative potential consists of the following components: creativity, risk appetite and direction to the future. The risk appetite of investigated group was below average, the level of creativity and focus for the future were average.

Table. 1. The values of individual indicators of innovative potential.

	Minimum	Maximum	Average	Standard deviation
Creativity	2,00	5,00	3,5455	1,17502
Risk appetite	1,00	4,00	2,0909	1,58831
Direction to the future	3,00	5,00	4,0000	,86603

It is likely that it is low risk appetite that leads to the desire for stability and avoidance informal activities of the respondents of the group. In the study of motivational sphere features of the individual of respondents by the method of Kotlyakov it was found the following ranking of reasons, which is characteristic in the group: 1) the family values, 2) the value of communication, 3) the existential values, 4) the need for self-realization, 5) altruism, 6) hedonism, 7) status, 8) cognitive. We also found correlation coherence system of innovation potential of personality with his other features. It was revealed the presence of significant negative relation between the level of subjective individual loneliness and innovation potential (-0.419), the same negative effect exists with the high level of family values (-0.410). Significant (at the 0.05 level) affect the desire for self-realization (0.395) and cognitive orientation identity (0.430). This can be explained by the fact that excessive immersion in the problems of family socialization, feelings of loneliness or care about a family do not give people adequate resources to informal socialization and innovation. A change in the motivation for striving for knowledge and self-realization can reveal its innovative potential. Areas for future research will be studying the personality traits of people who are actively engaged in informal activities and willing to realize their innovative potential.

Conclusion. Postnonclassical paradigm of psychological research can be considered optimal for study of informal socialization. Informal socialization is a process of active assimilation of norms and cultural values outside the traditional institutions. The peculiarity of this type of socialization is that foremost it involves young individuals and adults but not children and adolescents as in the traditional primary socialization. It is revealed that the innovative potential of an individual is closely associated with his motivation - the desire for self-realization and cognitive interests.

References.

1. Власова О.І., Фадєєва К.-М. О., Гуленко А. С. Психологічний конструкт цілісності особистості в контексті методології філософії екзистенціалізму та екзистенційної психології// фундаментальные и прикладные исследования в практиках ведущих научных школ. – 2014. – № 5; URL: fund-issled-intern.esrae.ru/5-60
2. Зарецька О. О. Життєві контексти особистісного зростання : аналіз внутрішніх та зовнішніх чинників / О.О.Зарецька // Технології розвитку інтелекту. Електронне наукове видання.– Київ, 2013 – Том 1.–№ 4. – 2013. – Режим доступу:http://psytir.org.ua/upload/journals/4/authors/2013/Zaretska_Olga_Oleksandrivna_Zhyttyevi_konteksty_osoby_stisnogo_zrostannya_analiz_zovnishnih_i_vnutrishnih_chynnykiv.doc
3. Котляков В.Ю. Методика исследования жизненных смыслов/ В.Ю. Котляков// Вестник Кемеровского государственного университета,- Кемерово, - 2013 - №2. – Т.1, С. 52 – 58.

4. Леонтьев Д. А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации // Ученые записки кафедры общей психологии МГУ им. М. В. Ломоносова. – Вып. 1. / под ред. Б. С. Братуся, Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2002. – С. 56 – 65.
5. Леонтьев Д.А., Сучков Д.Д. Постановка и достижение целей как фактор психологического благополучия. /Д.А. Леонтьев, Д.Д.Сучков. // Психологические исследования, 2015. – 8(44), 1. <http://psystudy.ru>.
6. Проблемы психологической герменевтики / [Чепелева Н.В., Титаренко Т.М., Смутьсон М.Л. и др.]. – К. : Изд-во Национального педагогического университета им. Н.П.Драгоманова, 2009. – 382 с.
7. Чепелева Н.В. Самопроектирование личности в дискурсивном пространстве / Н.В.Чепелева // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. статей / НАПН України, Ін-т соціальної та політичної психології; [ред. рада: М.М.Слюсаревський (голова), В.Г.Кремень, С.Д.Максименко та ін.]. – К.: Міленіум, 2012. – Вип. 31 (34). – С. 12–20.
8. Headey B., Wearing A.J. Understanding happiness: A theory of subjective well-being. - Melbourne, Australia: Longman Cheshire, 1992.
9. Ryff C.D. The structure of psychological well-being revisited // Journal of Personality and Social Psychology. – 1995. – Vol. 69. – P. 719 –727.

1.Vlasova O.I., Fadyeyeva K.-M. O., Hulenکو A. S. Psykholohichnyy konstrukt tsilisnosti osobystosti v konteksti metodolohiyi filosofiyi ekzystentsializmu ta ekzystentsynoyi psykholohiyi// fundamental'nye y prykladnye yssledovannya v praktykakh vedushchykh nauchnykh shkol. – 2014. – # 5; URL: fund-issled-intern.esrae.ru/5-60

2.Zarets'ka O. O. Zhyttyevi konteksty osobystisnoho zrostantnya : analiz vnutrishnikh ta zovnishnikh chynnykiv / O.O.Zarets'ka // Tekhnolohiyi rozvytku intelektu. Elektronne naukovе vydannya.– Kyiv, 2013 – Tom 1.–# 4. – 2013. – Rezhym dostupu:http://psytir.org.ua/upload/journals/4/authors/2013/Zaretska_Olga_Oleksandrivna_Zhyttyevi_konteksty_osobystisnogo_zrostantnya_analiz_zovnishnih_i_vnutrishnih_chynnykiv.doc

3.Kotlyakov V.Yu. Metodyka yssledovannya zhyznennykh smyslov/ V.Yu. Kotlyakov// Vestnyk Kemerovskoho hosudarstvennoho unyversyteta,- Kemerovo, - 2013 - #2. – T.1, S. 52 – 58.

4.Leont'ev D. A. Lychnostnoe v lychnosti: lychnostnyy potentsyal kak osnova samodeterminatsyy // Uchenye zapysky kafedry obshchey psykholohyy MHU ym. M. V. Lomonosova. – Вып. 1. / pod red. B. S. Bratusya, D. A. Leont'eva. – М. : Smysl, 2002. – С. 56 – 65.

5.Leont'ev D.A., Suchkov D.D. Postanovka y dostyazhenye tseley kak faktor psykholohycheskoho blahopoluchyya. /D.A. Leont'ev, D.D.Suchkov. // Psykholohycheskye yssledovannya, 2015. – 8(44), 1. <http://psystudy.ru>.

6.Problemy psykholohycheskoy hermenevtyky / [Chepeleva N.V., Tytarenko T.M., Smul'son M.L. y dr.]. – К. : Yzd-vo Natsyonal'noho pedahohycheskoho unyversyteta ym. N.P.Drahomanova, 2009. – 382 s.

7.Chepeleva N.V. Samoproektyrovanye lychnosti v dyskursyvnom prostranstve / N.V.Chepeleva // Naukovi studiyi iz sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi: zb. statey / NAPN Ukrainy, In-t sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi; [red. rada: M.M.Slyusarevs'kyy (holova), V.H.Kremen', S.D.Maksymenko ta in.]. – К.: Milenium, 2012. – Vyp. 31 (34). – С. 12–20.

8.Headey B., Wearing A.J. Understanding happiness: A theory of subjective well-being. - Melbourne, Australia: Longman Cheshire, 1992.

9.Ryff C.D. The structure of psychological well-being revisited // Journal of Personality and Social Psychology. – 1995. – Vol. 69. – P. 719 –727.

READINESS OF ADULT PERSONALITY TO INFORMAL SOCIALIZATION

Milutina KL, I

professor of developmental psychology department,

Kyiv National Taras Shevchenko University

Abstract. Modern world is building informational, post-industrial society. The presence of these external conditions ensures the spreading of such phenomenon as informal socialization. In modern psychological science there are few studies of socialization within the informal educational process. Provided that the successful functioning of traditional institutions of socialization informal options complement regulatory conceptions of a person, increase his tolerance and adaptive capacity. In our Pilot study there was participated rather specific group of respondents. They are 32 people (17 women, 15 men), employment service workers. They are mainly residents of small towns and villages in Ukraine. A peculiarity of this group is that they did not participate in any kinds of informal socialization. Studies of an individual were held by means of innovative qualities self-evaluation scale (N.M.Lebedeva, A.N.Tatarko). Scale of subjective loneliness and projective techniques can help in the study of the effects of informal socialization, motivation factors were investigated by the method of Kotlyakov. It was revealed the presence of significant negative relation between the level of subjective individual loneliness and innovation potential (-0.419), the same negative effect exists with the high level of family values (-0.410). Significant (at the 0.05 level) affect the desire for self-realization (0.395) and cognitive orientation identity (0.430). by the high level of family values (-0.410). Significant (at the 0.05 level) affect the desire for self-realization (0.395) and cognitive orientation identity (0.430). Areas for future research will be studying the personality traits of people who are actively engaged in informal activities and willing to realize their innovative potential.

Keywords: Socialization, innovation, motivation, loneliness, personality.

ГОТОВНІСТЬ ДО ІНФОРМАЛЬНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДОРОСЛОЇ ОСОБИСТОСТІ

Мілютіна К.Л.

професор кафедри психології розвитку,

КНУ імені Тараса Шевченка

Анотація. У сучасному світі відбувається побудова інформаційного, постіндустріального суспільства. Наявність цих зовнішніх передумов забезпечує поширення такого явища як інформальна соціалізація. У сучасній психологічній науці існують поодинокі дослідження соціалізації в межах неформального освітнього процесу. За умови успішного функціонування традиційних інститутів соціалізації інформальні варіанти доповнюють нормативні уявлення людини, збільшують її толерантність та адаптивні можливості. У нашому пілотажному дослідженні брала участь достатньо специфічна група респондентів – це 32 особи (17 жінок, 15 чоловіків), працівники служби зайнятості. Вони переважно мешканці невеликих містечок та сіл України. Особливістю даної групи є те, що вони не брали участі ні в яких видах інформальної соціалізації.

Дослідження особистості проведено за допомогою шкали самооцінки інновативних якостей (Н.М.Лебедева, А.Н.Татарко). Шкала суб'єктивної самотності та проєктивні методики можуть допомогти у дослідженні ефектів інформальної соціалізації, мотиваційні чинники були досліджені за методикою Котлякова. Виявлено, наявність значущого негативного зв'язку між рівнем суб'єктивної самотності особистості та інноваційним потенціалом (-0,419), такий самий негативний вплив існує і з боку високого рівню сімейних цінностей (-0,410). Достовірно (на рівні 0,05)

впливає прагнення до самореалізації (0,395) та когнітивна спрямованість особистості (0,430). Напрямком подальшого дослідження буде вивчення особливостей особистості осіб, що активно займаються інформальними видами діяльності та охоче реалізують свій інноваційний потенціал.

Ключові слова. Соціалізація, інновації, мотивація, самотність, особистість.

ГОТОВНОСТЬ ВЗРОСЛЫХ К ИНФОРМАЛЬНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ

Милютин Е.Л.

профессор кафедры психологии развития,
КНУ имени Тараса Шевченко

Аннотация. В современном мире происходит построение информационного, постиндустриального общества. Наличие этих внешних предпосылок обеспечивает распространение такого явления как информальная социализация. В современной психологической науке существуют единичные исследования социализации в пределах неформального образовательного процесса. При условии успешного функционирования традиционных институтов социализации информальные варианты дополняют нормативные представления человека, увеличивают его толерантность и адаптивные возможности. В нашем пилотажном исследовании участвовала достаточно специфическая группа респондентов - это 32 человека (17 женщин, 15 мужчин), работники службы занятости. Они были преимущественно жителями небольших городков и сел Украины. Особенностью данной группы является то, что они не принимали участия ни в каких видах информальной социализации.

Исследование личности проведено с помощью шкалы самооценки инновативных качеств (Н.М.Лебедева, А.Н.Татарко). Шкала субъективного одиночества и проективные методики могут помочь в исследовании эффектов информальной социализации, мотивационные факторы были исследованы по методике Котлякова. Выявлено, наличие значимой негативной связи между уровнем субъективного одиночества личности и инновационным потенциалом (-0,419), такое же негативное влияние существует и со стороны высокого уровня семейных ценностей (-0,410). Достоверно (на уровне 0,05) влияет стремление к самореализации (0,395) и когнитивная направленность личности (0,430). Направлением дальнейшего исследования будет изучение особенностей личности лиц, активно занимающихся информальными видами деятельности, которые охотно реализуют свой инновационный потенциал.

Ключевые слова: Социализация, инновации, мотивация, одиночество, личность.

**ВІДНОСИНИ МІЖ ПРИВАБЛИВОЮ БАЗОВОЮ МОДЕЛЛЮ ДЕРЖАВНОГО УСТРОЮ І ЖИТТЄВИМИ
ОРІЄНТАЦІЯМИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ****Семиченко В.А.**

заслужений діяч науки і техніки України,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри психології та педагогіки
Університету сучасних знань,
м. Київ

Анотація. У статті розглядається важлива проблема – особливості вибору сучасною студентською молоддю базової моделі соціального устрою. На основі визначених соціологами основних базових моделей та їх сутнісних ознак створено анкету, що дозволяє виявити як привабливий для індивіда, так і приписуваний ним іншим тип організації суспільного життя. Наведено емпіричні дані за 2014, 2016, 2017 роки, охарактеризовано тенденції змін, що відбуваються. Виявлено зростання привабливості підприємницької моделі при зниженні орієнтації на професійну модель. Щодо привабливих моделей інших, значно посилилась приписування орієнтації на кримінальну і бюрократичну моделі. Доведено неспівпадіння вибору студентами привабливої моделі суспільного устрою і життєвими орієнтаціями студентів.

Ключові слова: соціальна свідомість особистості; базові моделі соціального устрою: радянська, селянська, дворянська, підприємницька, професійна, кримінальна, бюрократична; сутнісні ознаки моделей: пріоритет, приваблива мета життя, домінуючий психологічний настрій, ставлення до новшеств, віра, надія, якість, яка не заохочується; індивідуальний та приписуваний іншим вибори базової моделі організації суспільного життя; життєві орієнтації студентської молоді.

Глобальні трансформації, що відбулися у сучасному суспільстві, його зорієнтованість на побудову демократичного суспільства неминуcho висунули проблему залучення широких верств населення до усвідомленого вибору того типу соціального устрою, який є для них найбільш привабливим. Адже сама суть демократії міститься в тому, щоб задовольнити базові духовні і матеріальні потреби громадян, побудувати таку державу, в якій кожна особа буде відчувати себе комфортно, захищено, вважати інших членів суспільства своїми однодумцями з базових питань соціального устрою.

Одним з найбільш злободенних питань у сучасній Україні є побудова нової держави з врахуванням як світових досягнень у виборі оптимальної моделі суспільного устрою, так і реальних переваг накопиченого саме в нашому суспільстві соціального досвіду. Сьогодні перед молоддю встає дуже важкий вибір: визначитись, який шлях розвитку держави є для них найбільш привабливим. Цей вибір ускладнюється такими факторами:

1. Порушена наступність між поколіннями. Досвід старшого покоління об'явлений цілком негативним. Тому батьки не можуть допомогти дітям визначитись у цій складній проблемі.
2. Відсутня повна інформація про моделі соціального устрою зарубіжних країн, подаються лише їх окремі фрагменти, що пов'язані з тим напрямом реформування, який на даний момент впроваджується в Україні.
3. Впровадження часткових напрямів реформування, без визначення базових принципів соціального устрою держави, скоріше призводить до руйнування вже наявної цілісної системи життя суспільства, і замість позитивних результатів породжує нові проблеми, які тільки погіршують загальну соціальну ситуацію.
4. У суспільстві фактично функціонує система соціальної цензури. Певні думки сприймаються як такі, що накладають негативний відбиток на особистість, тому їх намагаються приховувати.

5. Невизначеність законодавчої бази, відсутність чіткого соціального контролю за економічною, соціальною діяльністю, девальвація значної частини суспільних цінностей призвели до того, що в суспільстві спостерігається одночасне існування різноспрямованих тенденцій, що не просто маскують, а деформують генеральну стратегію розвитку.

6. Рекламування на всіх рівнях політичної діяльності привабливості інших країн, пропаганда від'їзду молоді за кордон, створення для цього відповідних адміністративних умов, з одного боку, і зацікавленість зарубіжних країн в залученні талановитої молоді призводять до того, що значна частина молодого покоління планують виїхати за межі батьківщини.

7. Відсутність в Україні реальних можливостей реалізувати себе у професійній діяльності, затяжна глобальна політична і економічна криза, яка призводить до втрати молоддю життєвих перспектив, зневірою у можливості забезпечити собі гідне життя, у соціальній стабільності, у покращенні життєвих умов і подальшому розвитку.

Зрозуміло, що за таких умов відбувається маргіналізація свідомості і ціннісних орієнтацій громадян. З одного боку, декларується капіталістичний спосіб життя як найбільш досконалий, хоча наслідками такої капіталізації в Україні стає все більше погіршення життя населення. З іншого боку, ми знов попадаємо в ту ж саму ситуацію, яку країна вже переживала раніше. А саме: попередня система декларативно визнається як порочна, і всі аргументи на її користь розглядаються як політична зрада.

Вважаємо, що сила суспільства, держави значною мірою визначається тим, щоб не боятись побачити реальність, а не спиратись лише на певну абстрактну, ідеалізовану модель. І це стосується не лише виявлення політичних, економічних, соціальних проблем, а і врахування психологічного настрою населення. Тільки на цій основі можна отримати поштовх до подальшого розвитку, залучити всі прошарки населення до впровадження єдиної громадянської ідеї.

Оскільки сучасна студентська молодь – це той прошарок населення, на який покладається основна відповідальність за подальший розвиток держави, важливим завданням є визначення її реальних соціальних орієнтацій. Це обумовило необхідність дослідити, на яку ж модель побудови суспільства зорієнтовані студенти, який тип соціального устрою є для них привабливим.

Під базовою моделлю побудови суспільства ми розуміємо певний спосіб організації суспільного життя (соціальний устрій), який обумовлений особливостями політичних, економічних, правових відносин, які більшістю громадян сприймаються як нормативні. Внаслідок їх впливу у суспільстві створюється специфічний психологічний клімат, виникає певний колективний настрій, формується система суспільних орієнтирів і цінностей та ін.

Обрана особистістю базова модель побудови суспільства складає основу її *соціальної свідомості*, адже наповнює конкретним змістом її вчинки, виступає критерієм узгодження індивідуальних орієнтацій з соціальними вимогами. Але цей процес не відбувається автоматично. Від ступеню співпадіння привабливих для людини ознак побудови суспільства з тими індивідуальними орієнтирами, які спрямовують її власну активність, значною мірою залежить успішність її включення в соціальне середовище, досягнення життєвого успіху, відсутність внутрішньоособистісних і міжособистісних конфліктів.

Метою статті є розкриття на основі проведеного експериментального дослідження тих тенденцій, що характеризують зміни у виборі студентською молоддю привабливої базової моделі суспільства і виявлення ступеню співпадіння тих вимог, що потенційно необхідні для інтеграції у відповідне суспільство, з іншими життєвими орієнтаціями досліджуваних.

Проведене дослідження передбачало вирішення *низки завдань*:

- а) виявлення тих базових моделей суспільного устрою, які є привабливими для сучасної студентської молоді;
- б) порівняння тих моделей, які є привабливими для самих студентів, і тих, привабливість яких вони приписують іншим;
- б) виявлення тих тенденцій, що відбуваються в змісті і характері цих виборів, протягом останнього часу, у контексті тих змін, що відбуваються у суспільстві;
- в) виявлення життєвих орієнтацій студентів, їх відповідності тим базовим моделям, яким було надано перевагу.

Соціологами виділено наступні критерії, відмінності між якими відрізняють той чи інший тип соціального устрою (базової моделі побудови суспільства). Це: пріоритет, якого притримується певне суспільство; приваблива мета життя; домінуючий психологічний настрій; ставлення до новшеств; віра; надія; якості, що не заохочуються. Відповідно до цих критеріїв, виділено сім наступних базових моделей:

1. Радянська модель. Соціологи характеризують її за основними напрямками таким чином:

- а) *Пріоритет*: державні інтереси, патріотизм.
- б) *Приваблива мета життя*: життя заради майбутнього.
- в) *Домінуючий психологічний настрій*: впевненість у майбутньому, оптимізм всупереч поточним негараздам.
- г) *Ставлення до новшеств*: ентузіазм і романтизм.
- д) *Віра*: у прогресивний державний устрій.
- е) *Надія*: у можливість досягнення прогресивного суспільного устрою.
- ж) *Якість, яка не заохочується*: міщанство.

2. Селянська модель:

- а) *Пріоритет*: працелюбство, природовідповідна робота на землі.
- б) *Приваблива мета життя*: вільна праця на землі.
- в) *Домінуючий психологічний настрій*: надія на врожай як умову покращення життя.
- г) *Ставлення до новшеств*: насторожливе, очікуюче.
- д) *Віра*: в мудрість традицій.
- е) *Надія*: на мудрість общини.
- ж) *Якість, яка не заохочується*: лінь, мотовство.

3. Дворянська модель:

- а) *Пріоритет*: духовність, служіння Вітчизні.
- б) *Приваблива мета життя*: честь дорожча за життя.

в) *Домінуючий психологічний настрій*: прагнення присвятити себе служінню Вітчизни.

г) *Ставлення до новшеств*: критичне.

д) *Віра*: в перемогу справедливості.

е) *Надія*: на потенціал Вітчизни.

ж) *Якість, яка не заохочується*: безчестя, обман.

4. Кримінальна модель:

а) *Пріоритет*: накопичування будь-якими засобами.

б) *Приваблива мета життя*: примноження багатства.

в) *Домінуючий психологічний настрій*: життя в умовах розкоші і всевлади.

г) *Ставлення до новшеств*: корпоративне.

д) *Віра*: в силу грошей і пов'язану з ними силу влади.

е) *Надія*: на можливість вирішувати всі проблеми силою грошей і влади.

ж) *Якість, яка не заохочується*: слабкість, бідність.

5. Підприємницька модель:

а) *Пріоритет*: ініціатива і самореалізація у підприємництві, бізнесі.

б) *Приваблива мета життя*: гідне життя на основі своєї справи.

в) *Домінуючий психологічний настрій*: розвиток своєї справи.

г) *Ставлення до новшеств*: позитивне.

д) *Віра*: в те, що в суспільстві будуть в інтересах справи працювати закони, а не лише декларуватись.

е) *Надія*: на справедливість.

ж) *Якість, яка не заохочується*: пасивність, необов'язковість.

6. Професійна модель:

а) *Пріоритет*: вища якість роботи, яка виконується.

б) *Приваблива мета життя*: гідне життя на основі свого професіоналізму.

в) *Домінуючий психологічний настрій*: вірність своїй професії, досягнення вершин в ній.

г) *Ставлення до новшеств*: зважене.

д) *Віра*: в те, що закони будуть представляти інтереси професіоналів, людей, що вносять найбільший внесок у розвиток суспільства і держави.

е) *Надія*: на гідну оплату своєї праці.

ж) *Якість, яка не заохочується*: непрофесіоналізм, метушня.

7. Бюрократична модель:

- а) *Пріоритет*: посадове положення, збереження статусу і доходів будь-якими засобами.
- б) *Приваблива мета життя*: використання свого положення для збагачення.
- в) *Домінуючий психологічний настрій*: створення труднощів для залежних, ухилення від відповідальності.
- г) *Ставлення до новшеств*: цинічне.
- д) *Віра*: у безкарність, можливість обійти при необхідності будь-який закон.
- е) *Надія*: на збереження і зміцнення свого положення.
- ж) *Якість, яка не заохочується*: чесність, прямота.

На основі цих моделей була розроблена анкета, де відповідні цінності були сгруповані за окремими позиціями. Учасникам пропонувалося за кожною позицією обрати два варіанти: а) варіант, що найбільш відповідає власному переконанню; 2) найбільш розповсюджене переконання, притаманне найбільшій кількості людей у суспільстві. За кількістю виборів визначались пріоритетні моделі устрою суспільства: індивідуальна і та, що приписується більшості. Співставлення цих моделей свідчить про відображення ступеню єдності суспільства в індивідуальній свідомості.

Дослідження проводилося в три етапи: у 2014, 2016 і 2017 роках. Як відомо, два перших роки суттєво відрізняються за тими соціальними подіями, що відбувалися. Звернення до 2017 року, який фактично продовжив ті тенденції, що і в 2016 році, було покликано прагненням відслідкувати стійкість тих змін, що відбулися. Усього було залучено 162 студенти гуманітарного профілю підготовки.

Розглянемо спочатку відповіді, які отримані щодо окремих складових соціального устрою. Наводяться позиції, за якими було отримано найбільші кількісні значення.

Відносно *пріоритету*: як у 2014, так і в 2016-17 роках у себе найбільше визнавалась ініціатива в самореалізації в бізнесі (відповідно 50,0 і 66,7%). Що стосується оцінки думок *інших* – у 2014 році найбільш вираженим пріоритетом вважалося накопичення будь-якими засобами (65,0%), тоді як у 2016-2017 рр. - посадове положення, збереження статусу і доходів будь-якими способами (в обох випадках по 50,0%).

Щодо *мети життя*, відповіді поділилися таким чином. Відносно *себе*, у 2014 році 30,0% відповідей було віддано життю заради майбутнього, 45,0% - гідному життю на основі своєї справи. У 2016-17 рр. Єдиним домінуючим орієнтиром залишилося гідне життя на основі своєї справи. *Іншим* у 2014 році приписувалося примноження багатства (40,0 %), використання свого положення (40,0 %). У 2016-2017 рр. найбільша кількість відповідей (50%) отримана за критерієм «використання свого положення для збагачення».

Психологічний настрій: у 2014 у себе - це впевненість у майбутньому (40,0 %), у інших (60,0 %) - життя в умовах розкоші. У 2016 році щодо *себе* виявлено розпорошеність відповідей по 4 позиціях, без явного домінування жодної; у *інших* 50% відповідей отримала позиція «створення труднощів для залежних, ухилення від відповідальності» (50%). У 2017 році найбільшу кількість відповідей отримали такі позиції, як «життя в умовах розкоші і всевлادی» і «розвиток своєї справи» (по 33,3%).

Розподіл відповідей по позиції *власне «ставлення до новацій»* у 2014 році мав такий вигляд: 30,0 % - ентузіазм і романтизм, 30,0 % - настороженість, очікування. У 2016 році домінуючою щодо *власної* думки (50%) стала позиція «настороженість, очікування», хоча доля тих, хто ставиться до новшеств позитивно, помітно збільшилася (33,3%). У 2017 році домінуючим стало зважене ставлення.

Щодо ж думки *інших*, тут при першому опитуванні 37,5% відповідей склала позиція «корпоративне ставлення», а позиції «позитивне» і «цинічне» отримали однакову кількість відповідей (по 25%). У 2017 році домінуючими виявились дві позиції: «зважене» і «цинічне» ставлення (по 33,3%).

У 2014 році щодо себе фіксувалась *віра* в прогресивний державний устрій і мудрість традицій (по 30%). У *інших* відмічалася віра в силу грошей (55,0 %) і безкарність (30,0 %). У 2016 році у себе визнавалась віра в те, що у суспільстві будуть в інтересах справи працювати закони (50%) і що переможе справедливість (33,3%). У *інших* пріоритет отримали дві діаметрально протилежні позиції (по 33,3%): в перемогу справедливості і у безкарність, можливість при необхідності обійти будь-який закон. У 2017 році за критерієм «віра» домінуючими знов виявились позиції «в силу грошей і пов'язану з ними силу влади» (50%) та «у безкарність, можливість обійти при необхідності будь-який закон» (33,3%).

За параметром «Надія» у 2014 році визнавалось *власне* сподівання на можливість досягнення прогресивного суспільного устрою (40,0 %), на справедливість законів (30,0 %) і справедливу оплату праці (25%). Що ж стосується 2016 року, 66,7% склала надія на гідну оплату праці, 33,3% - на справедливість законів. У 2017 році фактично відмічена тільки одна позиція – сподівання на справедливу оплату праці (83,3%). Лише 16,7% опитуваних ще зберегли надію на у можливість досягнення прогресивного суспільного устрою.

У *інших* у 2014 році 20,0% склала надія на краще майбутнє, 35,0% - на безкарність. У 2016 році в рівному ступені (по 33,3%) відмічається надія на можливість вирішувати всі проблеми силою грошей і влади і гідну оплату своєї праці. У 2017 році 50% відповідей прийшлися на позицію «надія на справедливість» і 33,3% - на «збереження і зміцнення свого положення».

Якості, що не заохочувалися. У 2014 році не заохочувалися у себе лінощі, обман – (60,0 %) і пасивність, необов'язковість (20,0 %), у *інших* - слабкість, бідність (35%). У 2016 році відносно своїх орієнтирів відмічено розподіл відповідей по трьох позиціях: «лінь, мотовство», «безчестя, обман», - і водночас не визнаються такі якості, як чесність, прямота. Щодо *інших* - 50% відповідей відмічено за позицією «не визнається пасивність, необов'язковість», а також 33,3% - «чесність, прямота». У 2017 році найменш привабливими для себе виявились якості «пасивність, необов'язковість» та « безчестя, обман. Щодо оцінки інших, тут відповіді виявились більш диференційованими: крім вже згаданих позицій, опитувані вважають, що в суспільстві небажаними є чесність, прямота (кожна позиція отримала 33,3% відповідей).

Отримані дані засвідчили, що негативні тенденції (втрата ідеалів, віри в майбутнє, в отримання захисту від держави, збільшення соціальної дистанції в суспільстві) не є тимчасовими, відповідні тенденції не тільки не послаблюються, а навпаки, посилюються.

У цілому за всіма позиціями було отримано такий розподіл виборів:

Таблиця 1

Динаміка привабливості для студентів певних моделей соціального устрою

Модель	2014 рік		2016 рік		2017 рік	
	ІВ	ПВ	ІВ	ПВ	ІВ	ПВ
Радянська	20,5	9,5	7,1	16,3	7,3	2,3
Селянська	13,7	4,0	16,7	7,0	9,1	2,3

Дворянська	17,8	5,5	9,5	4,7	9,1	4,6
Кримінальна	0,2	41,5	2,4	9,3	7,3	22,7
Підприємницька	27,4	9,5	30,9	18,6	40,9	20,5
Професійна	17,1	10,3	28,6	11,6	15,9	9,1
Бюрократична	0,1	19,7	4,8	41,9	11,4	36,4

Умовні позначки: ІВ – індивідуальний вибір, ПВ – приписуваний іншим вибір.

У 2014 році найбільший вибір для себе був зроблений відносно підприємницької і радянської моделей (відповідно 27,4 і 20,5%). Кримінальна і бюрократична моделі отримали найменшу кількість виборів.

Отже, найбільш прийнятною виявилась підприємницька модель, яка базується на індивідуальній творчості, що захищається законом. Якщо ж нагадати, що участь у дослідженні брали студенти гуманітарних факультетів, тобто тієї професійної сфери, в якій підприємливість поки що має вельми обмежені можливості для прояву, то можна прогнозувати наявність у майбутньому певних розчарувань.

У радянській моделі найбільш привабливими для студентської молоді рисами виявились романтизм і наявність впевненості в своєму майбутньому, що гарантується державою. У той час молодь найгостріше відчувала надмірну раціоналізованість життя, переживала відсутність державної підтримки. Значущість цього дефіциту певною мірою підтверджувалася і достатньо високими показниками привабливості дворянської моделі, тобто, студентам не було чужим прагнення до духовності, впровадження високих моральних відносин у життя суспільства.

Водночас недостатнє прийняття було виявлено відносно професійної моделі. Тобто, для багатьох студентів перспектива професійної діяльності залишалася достатньо віддаленою і особистісно невідрефлексованою.

Що ж стосується оцінки ціннісних орієнтацій *інших*, то їм приписувалася переважна орієнтація на кримінальну і бюрократичну моделі, і найменша – на селянську і дворянську. Отримані результати свідчили про зростання вже в той час тенденції соціальної відчуженості у суспільстві, коли іншим особам приписується те, що для самої людини є непридатним.

У 2016 році помітно знизилася привабливість радянської моделі (з 20,5 до 7,8%). Нагадаємо, що студентам назви моделей не повідомлялись, вони орієнтувалися виключно на анонімні ознаки. Цей факт свідчить про втрату довіри до держави, неочікування від неї допомоги. Помітно знизилася також і привабливість дворянської моделі (з 17,8 до 9,5%). Найбільш привабливою залишилася підприємницька модель (30,9%), в той же час дещо зросла привабливість професійної моделі (з 17,1 до 28,6%). У 2017 році простежується подальше зниження привабливості радянської моделі серед молоді, разом з тим певну турботу викликає факт зниження і привабливості професійної моделі (з 28,6 до 15,9%).

Що стосується *інших*, їм у 2016 році приписувалась більша орієнтація на радянську модель (з 9,5 до 16,3%), але в 2017 році цей показник значно знизився (до 2,3%). Дещо підвищилася значущість підприємницької моделі (з 9,5 до 18,6%). Але найбільш суттєві зрушення в 2016 році, порівняно з 2014, відбувалися в орієнтирах на асоціальні моделі. Якщо в 2014 році при оцінці поглядів інших людей домінувала кримінальна модель (41,5%), то на 2016 рік її вага у загальній сукупності відповідей знизилася до 9,3%. Разом з тим стрибкоподібно підвищувалася

вага бюрократичної моделі (41,9%). У 2017 році знов відбулося підвищення оцінки студентами привабливості для інших членів суспільства кримінальної моделі (22,7%) і подальший спад привабливості професійної моделі. При цьому опитувані вважають, що найбільш привабливою для сучасних громадян продовжує залишатися бюрократична модель організації соціального устрою.

З метою перевірки, наскільки виявлені тенденції вибору студентською молоддю базової моделі соціального устрою співпадають з мотивами, що визначають відносини людини з суспільством, було проведено опитування респондентів за методикою «Якорі кар'єри». Ми вважали, що на її основі виявляються не стільки суто кар'єрні орієнтації студентів, скільки життєві орієнтири людини, що шукає свого місця в соціумі і можливостей самореалізації через відповідний професійний вибір. Згідно методики, виявлялись наступні орієнтири:

1. Професійна компетентність – прагнення бути професіоналом, майстром в своїй справі.
2. Менеджмент – управління людьми, проектами, бізнес-процесами.
3. Автономія (незалежність) – прагнення до свободи та незалежності.
4. Стабільність роботи – наявність гарантованої, надійної роботи на тривалий період.
5. Стабільність місця проживання – головне – жити в своєму місці, при мінімумі переїздів і відряджень.
6. Служіння – втілення в своїй діяльності власних і загальнолюдських ідеалів і цінностей.
7. Виклик – прагнення вирішувати унікальні задачі.
8. Інтеграція стилів життя – збереження гармонії між особовим життям і кар'єрою.
9. Підприємництво – прагнення створювати і надавати нові орієнтації, товари, послуги.

На основі усієї сукупності отриманих індивідуальних результатів були підраховані інтегровані індекси значущості кожної з цих орієнтацій для студентської молоді (табл. 2).

Таблиця 2

Індекси значущості життєвих орієнтацій студентів

Індекси значущості	Умовні номери життєвих орієнтацій (згідно наведеним вище в тексті)								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
	0,47	0,63	0,87	0,63	0,63	0,63	0,56	0,67	0,69

Як видно з таблиці, найменшу значущість (0,47) отримала така орієнтація, як «професійна компетентність», яка пов'язана з прагненням реалізувати у професійній діяльності свої здібності і таланти. Це підтверджує виявлений раніше факт, що студентів не дуже приваблює професійна модель державного устрою. Порівняно з іншими складовими, менший показник виявлений і за позицією «виклик», сучасна молодь не зорієнтована на вирішення складних завдань, подолання перешкод заради перемоги у конкурентній боротьбі, що є важливою умовою самореалізації людини у суспільстві, яке організоване за підприємницькою моделлю (яка була визначена ними як найбільш приваблива). Максимально привабливою виявилась орієнтація на автономію, незалежність. Як відомо, первинне прагнення людини з такою орієнтацією – уникнення організаційних правил, зовнішніх вимог, обмежень. Вони надають перевагу виконанню роботи власним способом, темпом, за власними стандартами, скоріше оберуть низькосортну роботу, ніж відмовляться від автономії і незалежності. Зрозуміло, що

при такій орієнтації вони будуть відчувати суттєві труднощі при пошукові свого місця у професійній і соціальній структурі суспільства. Всі інші орієнтації отримали приблизно однакові значення, тобто, є рівномотивованими.

Певною мірою може слугувати покращенню відносин між людиною і суспільством розкриття багато змістових зв'язків між ними, що можуть задовольняти різноманітні індивідуальні потреби. З цією метою для кожного учасника дослідження був розрахований показник полімотивованості в його свідомості соціального і професійного буття (наявність декількох мотивів, що обумовлюють їх активність). Для цього в індивідуальних відповідях за кількісними значеннями вираженості окремих показників по кожній орієнтації виділялись три рівні: високий, середній і низький. Високому рівню привласнювалась умовна оцінка – 3, середньому – 2, низькому – 1. За методом логічного квадрату розраховувалась їх сума, а отриманий результат ділився на максимальне потенційно можливе значення (яке відповідає ситуації, коли всі показники знаходяться на високому рівні, що у даному випадку дорівнює 9).

Згідно отриманих даних, 28,6% учасників бають високий індекс полимотивованості, їх включення в самостійне життя професійне і соціальне життя у суспільстві детермінується декількома мотивами, тобто, є потенційна можливість їх взаємодоповнення і компенсації. У 14,3% учасників спостерігається недостатній рівень мотивації, у всіх інших (57,1%) – середній.

У цілому отримані результати надали можливість для таких висновків:

1. В умовах кризового суспільства виникає ряд суперечностей:

- між тими змінами, що відбуваються об'єктивно, і тими очікуваннями, що є у молоді;
- між власними орієнтаціями і тими, що приписуються іншим людям.

2. Ті тенденції, що виникли внаслідок глобальної суспільної кризи, не тільки не подолані, вони все більше закріплюються.

3. Очікування студентської молоді від суспільства не співпадають з їх власними життєвими орієнтаціями.

4. Працівників вищої школи повинен насторожувати той факт, що професійна модель організації суспільного життя не отримала у студентів достатнього визнання; більш того, багато з них не бачать перспективи своєї особистісної і соціальної реалізації на основі формування професіоналізму.

Безумовно, визначені тенденції не можна вважати остаточно доведеними. Для їх підтвердження необхідне проведення більш масштабних досліджень. Але вже зараз отримані дані доводять необхідність виявлення психологічної складової суспільного життя з метою своєчасного усунення негативних тенденцій і розвитку тих базових цінностей, які визначають оптимальні відносини між людиною і суспільством.

Valetynna Semychenko. Relations between the basic attractive model of state structure and students' life orientations

The features of the following parameters of young students' social consciousness as their choice of attractive basic model of social order and its coincidence with other life orientations were devoted as an actual problem in this article.

There were shown the factors, which are complicate the young people choice of the state development way and contribute to the marginalization of once consciousness. The reliable information about a relevant changes in a Ukrainian students' social consciousness structure deserves a special attention. It's important, because the main responsibility for the further development of the country has been charged with the young people.

The basis of the empirical part of our work was the development of methods of the research of students' social order basic models (Soviet, peasant, aristocratic, entrepreneurial, professional, criminal, bureaucratic) and their essential characteristics (priority, attractive purpose of life, the dominant psychological mood, attitude to an innovations, faith, hope, quality, which is not encouraged). As a result, increase of the attractiveness of business model with a decrease of orientation on the Soviet and professional students models of social life were found.

In order to the test how were identified tendencies of choosing its model coincided with motives wich determined the relationships of students with the society was conducted a survey among respondents by the method of "Career Anchors». Then was found the "professional competence" as a lowest importance orientation, but the desire for autonomy and independence had the greatest significance. These results provided an opportunities to articulate some recommendations for the focucing on the identified trends in the work with a students.

PSYCHOLOGICAL DEFENSIVE MECHANISMS OF THE PARTICIPANTS OF SCHOOL BULLYING IN ADOLESCENCE

Pogorilska N.I.,

Ph.D. in Psychology, associative professor of the Chair of General Psychology of Taras Shevchenko National University of Kyiv. pogorilska_n@ukr.net

Stolyar A.O.,

4 th year student of Bachelor of the Faculty Psychology, of Taras Shevchenko National University of Kyiv. L_stolyar@ukr.net

Summary

The relevance of the topic can be explained by the fact that the issue raised in the article is hardly studied in our country both from theoretical and practical positions. Bullying is an extremely widespread phenomenon in the modern school, and also there is a tendency to increase the number of this phenomenon cases in adolescence among students of secondary schools. It should be noted, that modern psychology has accumulated considerable material, revealing the dynamics, mechanisms and factors of adolescents' psychological defenses, but there is a lack of empirical studies devoted to the study of different types of psychological defense among adolescents exposed bullying. Therefore, today the problems of psychological defense and bullying are among the most urgent and most discussed.

The article analyzes the psychological defense peculiarities of school bullying members in adolescence. The interpretation of the concept of psychological defense and bullying has been revealed. Psychological defense mechanisms, which are often used by teenagers, are named in the article. The results of empirical research about the role distribution of participants among school students bullying 7 – 8 – graders are represented, as well as psychological defense mechanisms and behavioral strategies of various school bullying participants. The sample of the study was 62 students of 7-8 grades of secondary school. We used the following methods: questionnaire «Life Style Index» by LSI R.Plutchik; the technique of diagnosis of the dominant psychological defense strategy in communication and conflict situations by V.V.Boyko; a bullying questionnaire (self-assessment) in the modification of V.R.Petrosiants. Correlation links between psychological defense mechanisms and the role, which a teenager plays in the school bullying, have been found. Thus, the most used mechanisms of psychological defense for Witnesses are suppression and regression. The most commonly used protective mechanisms for Victims are Jet Formation and Intellectualization. The main protective mechanisms of bullying are projection, negation and substitution.

Key words: adolescence, psychological defense, bullying, school bullying, psychological defense mechanisms, behavioral strategies.

Анотація. Актуальність теми зумовлена тим, що порушена в статті проблема майже не вивчена в нашій країні незважаючи на те, що явище булінгу й надзвичайно поширене в сучасній школі. У статті проведено аналіз особливостей **психологічного захисту** учасників шкільного булінгу в підлітковому віці, розкрито трактування поняття «психологічного захисту» та булінгу, а також викладено результати емпіричного дослідження рольового розподілу учасників шкільного булінгу серед учнів 7–8-х класів, а також механізмів психологічного захисту та поведінкових стратегій різних учасників шкільного булінгу. У процесі роботи знайдено кореляційні зв'язки між механізмами психологічного захисту та тим, яку роль у шкільному булінгу грає підліток. Так, найбільш використовуваними механізмами психологічного захисту *свідків* є придушення та регресія. Найбільш часто використовуваними захисними механізмами *жертв* є реактивне утворення та інтелектуалізація. Головними захисними механізмами *булі* (*кривдника*) є проекція, заперечення та заміщення.

Ключові слова: підлітковий вік, психологічний захист, булінг, шкільне цькування, механізми психологічного захисту, поведінкові стратегії.

Introduction. The actuality of our research is the fact that the problem of psychological defense is one of the most important problems, especially in adolescence –the age of turbulent changes, when students are not ready for the demands of society, unable to make own choices and take responsibility for their behavior. That's why the interest of psychologists to psychological defense mechanisms, that help to maintain emotional stability and acceptance of teenagers themselves and their environment, increases. At the same time, the relevance of the bullying studying is connected with the fact of increasing number of this phenomenon incidence in adolescence among students of secondary schools. Also, unsocial aggression is a serious social and pedagogical problem, which finds a way out in physical violence and can lead to a number of dangerous consequences, starting with school disadaptation, such as academic failure, and ending with the appearance of psychological disorders.

Methods and materials. Analysis of recent researches and publications. Psychological defense - it is usually an unconscious process of eliminating or weakening of negative, traumatic or unacceptable emotional experiences by the human psyche. First studied and described in detail some of the psychological defense mechanisms (introjection, projection and identification) Sh.Ferentsi. A valuable contribution to the development of this problem was made by Z.Freyd, A.Freyd, F.Bassin, K.Abraham, M.Balint, E.Dzhons, M.Klyayn, H.Nunberh, O.Fanihel, R.Shpits etc.

Many researchers suggest their own classifications of psyche defense mechanisms. Defense mechanisms – are a kind of adaptive processes, properties, qualities, which are acquired by a person in the process of socialization. Defense mechanisms arise in early childhood and develop over a lifetime. They seem to protect individual awareness of various negative emotional experiences and perceptions, promote preserving of psychological homeostasis, stability, resolving interpersonal conflicts and occur in the unconscious and subconscious levels [2].

Most of the researchers suggest that adolescents don't have enough experience for coping strategies, so "the thing, that ensures successful operation of the main life tendencies" as a teenager is just psychological defense mechanisms [3].

The first person, who offered typical teenage psychological defense mechanisms as a subject of consideration, was A.Freyd. The researcher noted, that the most appropriate to adolescent development program are such defense mechanisms as asceticism and intellectualism [7]. Also, significant impact on the study of typical adolescent psychological defense mechanisms was made by F.Kramer's work of childhood protective mechanisms research method development. After the age interval from 7 to 17 years had been analyzed, F.Kramer found that the most frequently used psychological defense mechanisms among adolescents is a projection [4]. In the studies of O.M.Andreieva such psychological defense mechanisms of teenagers as projection, hyper compensation, repression and regression were identified [6].

It means, that there is a variety of defense mechanisms in adolescence, the set of which (asceticism and intellectualism) has been significantly expanded since the A.Freyd. Undoubtedly, this finding is of great importance to clarify the teen-age development peculiarities, because in those cases, when an individual has got a large repertoire of defense mechanisms, in each of them the person can "select" the one, which effectively protects from experience, without prejudice to normal development.

For the first time, the term "bullying" (from the English. 'Bully' - snapper, the terrible; 'bullying' - harassment, intimidation) appeared in the early 70's of XX century in Scandinavia, where a team of researchers studied the phenomenon of violence among children at school. The first, who started the study of the bullying problem, was Norwegian scientist D.Olveus; he defined this phenomenon in the school community as a situation where the student repeatedly and over time becomes the object of negative actions and attacks by one or more students. Bullying phenomenon is collective in nature and based on social relations in the group. According to D.Olveusa, bullying contains three important components: bullying is aggressive behavior that involves unwanted, negative actions; bullying is a long-term and systematic phenomenon; bullying is characterized by inequality of power or force [8].

Almost all bullying researchers define it as long-term and systematic aggression, but, in addition, this phenomenon is considered as a "subtype of aggression", which can take many forms - both physically and verbally

(E.Pelhrini, S.Salmivali); destructive interaction (R.Dzh.Hezler), a part of the social life of the group (E.Roland) ,repeated attack - social or verbal - from those with higher status (V.Besah), long, deliberate violence directed against a person who is unable to self-defense in the actual situation (D. Lane) [5].

The problem of bullying, including harassment of students by students in Ukrainian schools, is not yet sufficiently developed by scientists of our country and has general nature. Theoretical and methodological foundations of this phenomenon, its causes, and consequences are unexplored today. Fragmentary the problem was highlighted by O.Drozdov, V.Orzhehovska, V.Rolinskyi, L.Lushpay, O.Ozhyiovyi, S.Stelmah and others, but there is no thorough study of this phenomenon in Ukrainian psychological science yet.

School bullying can be divided into two main forms: 1. Physical school bullying- deliberate blows, kicks, beatings, causing other injuries etc.; sexual bullying. 2. Psychological school bullying - violence associated with the effect on the psyche, causing psychological trauma because of verbal abuse or threats, harassment, intimidation, with the help of which emotional instability is intentionally inflicted [1].

D.Olveus identified 3 types of bullying participants' behavior: "victims" "witnesses" and "bully". The victim – is the one, who cannot effectively defend himself, that's why he unprotected before the abuser or group of them. Witness - is a spectator, a member of the group, where the bullying happens, but which is neither a bully nor a victim. Bully - a persecutor, an offender that provides a privilege of dominance, control, rights exclusion, bullying and isolation of the victim [8].

The study used the following methods: 1) questionnaire "Index of Lifestyle» LSI by R. Plutchik; 2) the dominant technique for diagnosing psychological defense strategy in communication and conflict situations by V.V.Boiko; 3) bullying questionnaire (assessment itself) in the modification of V.R. Petrosiants.

The purpose of the article is discovering of modern ideas about a psychological defense of adolescents, who exposed bullying, in the works of native and foreign psychologists and empirical study of the connection between school bullying and adolescent psychological defense mechanisms.

Results. The main research material with a justification of the results. (Analysis of practical study results.) The study involved 62 pupils of 7-8 forms (34 girls and 28 boys) of specialized school number 210 in Kyiv.

The results of empirical studies have shown that the overall statistics of roles allocation in the school bullying is the following:

- 16% of respondents have suffered from bullying and acted as "victims";
- 26% of respondents admitted that participated in the process as a "bully";
- 58% of respondents played the role of "witness".

Table 1
The results of a survey among students of 7 - 8 forms "Studying of bullying at school»

Groups	Girls		Boys	
	N	%	N	%
Witnesses	23	68%	13	46%
Victims	5	15%	5	18%
Bullies	6	17%	10	36%
Total	34		28	

To process the material we used a computer program for SPSS statistical data processing and analysis method using correlation coefficient of Pearson (Pearson). Based on the results of a study the following conclusions were made about behavioral strategies of the various participants of school bullying.

Thus, the most typical strategy for the group of witnesses is avoidance. The correlation is above average strength, which is evidenced by the rate $r = 0,777$.

The correlation is statistically significant, as evidenced by the indicator of statistical significance ($\text{Sig} < 0,05$). The most typical behavioral strategy for victims is peacefulness. Correlation has an average strength ($r = 0,775$) and is statistically significant ($\text{Sig} < 0,05$). The typical strategy for bullies is a strategy of aggression. A very strong statistically significant correlation can be traced with it ($r = 0,782$, $\text{Sig} < 0,05$).

Regarding the most used psychological defense mechanisms the following conclusions can be made of the obtained data:

1. The most commonly used protective mechanisms for witnesses are suppression ($r = 0,631$, $\text{Sig} < 0,05$) and regression ($r = 0,702$, $\text{Sig} < 0,05$).

2. The most commonly used defense mechanisms for victims are jet formation ($r = 0,516$, $\text{Sig} < 0,05$) and intellectualization ($r = 0,463$, $\text{Sig} < 0,05$).

3. The main protective mechanisms of a bully are projection ($r = 0,483$, $\text{Sig} < 0,05$), rejection ($r = 0,424$, $\text{Sig} < 0,05$) and replacement ($r = 0,607$, $\text{Sig} < 0,05$).

Discussion. Possible reasons of such nature of correlations between the studied strategies could be the following:

1. Bullies as active participants and initiators of the process, do not demonstrate other behavioral strategies, because aggression is the only strategy which has a component of the activity, all other strategies have the character of response to external stimulus, and bullying initiation implies the creation of such a stimulus.

2. Witnesses do not demonstrate peaceful behavior because of fear of being in the place of a victim. They are not actively involved in bullying, that's why one of the possible choices for them is prevention in order not to attract the attention of bullies or victims. Also, detachment from acts of bullying provides less possibility of being included in the investigation process in special cases.

3. Victims demonstrate peaceful behavior with simultaneous avoiding of aggression most likely due to the individual features (physical and characterological) that do not allow them a chance of active resistance to the acts of bullying.

Also, it should be noted that the list of defense mechanisms used by witnesses coincides with the logic of preceding conclusions about possible reasons for such behavior of witnesses. In order to overcome the moral precepts about helping to a weaker person in trouble, witnesses suppress these desires for their own safety. But more often they use regression to convince themselves in helplessness to do anything in the situation. This way they remove blame for inaction from themselves, as a conventionally younger child, as a condition, which witnesses are turned to in regression, really could not protect the victim. Other defense mechanisms are used situationally by witnesses and have no character of tendencies.

The responsive formation is a logical component of the peaceful strategy, as a stressful or threatening situation provokes the formation of the opposite response. Their reaction to the bully's aggression is not justified defense aggression but is an attempt to reconcile by showing unresistance. The active opposition is likely perceived as making bully furious and, therefore, means more suffering in future. Thus, the victims believe, that by their being nonaggressive, they minimize possible harm. Intellectualization, in this case, is used for searching of such rational reasons which could give a soothing and natural explanation of the existing situation. Having found for such explanation, the victim gets a sense of subjective control of the situation, which facilitates its moral suffering. After analyzing the defense mechanisms used by a bully, we can conclude that they suffer from certain psychological problems. The projection can be used by them to compensate the feeling of insecurity and diffidence. A child-bully tries to give himself the image of a strong man, who is better not to touch because of the mockery of a victim; according to their logic, if one person shows aggression to another one, who doesn't respond to it, this happens because the first person is stronger. This way bullies may try to protect themselves from the same attitude from those who are stronger than them, by creating an appropriate reputation. Using of substitution may indicate internal family problems and problems in communication with another group. Perhaps in another environment, a bully suffers psychological or physical harm himself. But he compensates these feelings, causing the same suffering for the

victim because in past he was not able to respond to his offenders. An objection is used by bullies to protect their "I" from awareness of real problems in communication with children of the same age and internal family problems. In addition, this way they may try to protect themselves from the realization of their own fears, e.g. the fear of being abandoned by adults, left unattended and so on.

Conclusions and prospects for further research. Thus, we can conclude that the dominant type of violence during bullying is psychological. The phenomenon of bullying has age, gender, and other features. Most of the data indicate that the number of bullying incidents among students of 7 - 8 school grades reaches maximum, but in high school it is already reduced.

After analyzing the results of empirical research, we can confirm, that there are such typical psychological defense strategies in communication for members of school bullying as: for a group of witnesses the most typical is avoidance strategy, for victims – peacefulness, for bullies - aggression. The most used psychological defense mechanisms of witnesses are suppression and regression. The most commonly used protective mechanisms of victims are responsive formation and intellectualization. The main protective mechanisms of bullies are projection, rejection and substitution.

Also, it should be mentioned a small number of works on the study of psychological defense mechanisms of school bullying participants in adolescence that can be a direction for further scientific research.

Reference list

1. Absaliyeva K.Z. Personal qualities of senior school children who are prone to bullying/ K.Z. Absaliyeva , O.L. Lutsenko/Visnyk of Karazin Kharkov national university .Psychology.-2013.-№ 1065.- p.134-138.
2. Bassin F.V.The Problem of Psychological defense / F.V.Bassin , M.K. Burlakova , V.N. Volkov //Psychological magazine .-1988.- № 3.- p. 30-41
3. Volkov B.S. Psychology of a teenager.-St.Petersburg: Piter,-2010.-p.240.
4. Hranovskaya R.M. Psychological defense/Rada Mikhailovna Hranovskaia.-St.Petersburg: Rech, 2007.-p.476.
5. Lane D.A. School Bullying. Child and Adolescent Therapy /edited by David Lane and Andrew Miller. - St.Petersburg:Piter, 2001.-p.240-274.
6. Romanova E.S., Hrebennikov L.R. Mechanisms of psychological defense: genesis, functioning, diagnostics/E.S. Romanova, L.R. Hrebennikov.-Mytishchi: "Talant"Publishing house, 1996.-p.144
7. Freud A. "I"Psychology and protective mechanisms.From "Child Psychoanalysis". - St.Petersburg:Piter, 2004.- p.477.
8. Dan Olweus. Bully/victimproblems in school: Facts and intervention / European Journal of Psychology of Education 1991, Vol. XII, ItD 4, 495-510.

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Радзімовська О.В.

молодший науковий співробітник

ІПООД НАПНУ, Україна

EMPIRICAL RESEARCH ON PROFESSIONAL IDENTITY OF VOCATIONAL AND TECHNICAL SCHOOLS STUDENT

Radzimovska O. Junior Research Fellow Institute of Pedagogical Education and Adult Education, NAES, Ukraine

Abstract. In the article the relevance of research and development of professional identity of students of vocational schools is considered. The concept of «professional identity», generalized by the modern authors, and the author's own definition of professional identity of the vocational institution student is presented.

The article determines the parts of professional identity (components, indicators, status), and presents the results obtained in empirical research aimed at identifying the level of professional identity of the vocational schools students.

The author analyzes the specificity of professional identity of students of different years of study and different specialties within the Service Industries.

The study of external and internal factors of professional identity revealed some problems that need rethinking and require changes.

Using factor analysis, which is presented in the article, allowed to process data and to combine a large number of professional identity indicators selected for study into groups called factors.

The «professional self» factor was selected as the primary one, and a relation between it and other factors was discovered.

The empiric study showed that professional identity of students of vocational schools (Service Industries) has an average level of development; while emotional and volitional and design-behavioral components are more developed and motivation-value component is less developed; the specificity of professional identity is affected by the field of professional specialization (future bartenders, waiters and junior specialists in catering have higher numerical values in motivational-value, emotional and volitional components of professional identity, personal professional activity and positive attitude to work, while future sales show higher values on a scale of «alternative professional identity».

Keywords: professional identity, professional development, students of vocational schools, vocational schools, vocational training

Анотація. У статті обґрунтовано актуальність дослідження та розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладах в умовах професійного навчання. Представлено авторське визначення професійної ідентичності учня професійно-технічного навчального закладу.

В статті виокремлено складові професійної ідентичності (компоненти, показники, статуси), чинники її розвитку та представлено результати емпіричного дослідження, спрямованого на виявлення рівня розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів та впливу різноманітних чинників на її формування.

Використання факторного аналізу, представленого у статті, дозволило опрацювати дані та об'єднати значну кількість показників професійної ідентичності, обраних для дослідження в групи фактори.

Ключові слова: професійна ідентичність, професійний розвиток, учні ПТНЗ, професійно-технічний навчальний заклад, професійне навчання.

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Проблема якості професійної підготовки кадрів завжди є актуальною. На сьогодні публічно визнаним є факт, що в Україні склалась суперечлива ситуація: з одного боку, на ринку праці існує значний дефіцит кваліфікованих фахівців робітничих професій, з іншого – перевиробництво кадрів з вищою освітою. Таким чином, проблема професійної орієнтації і якості професійної підготовки учнівської молоді в умовах професійно-технічної освіти набула особливої гостроти та актуальності.

Одним з напрямів особистісного зростання майбутнього фахівця є формування його професійної ідентичності. Незважаючи на те, що цій проблемі у світовій та вітчизняній науці приділялась значна увага, більшість праць присвячена вивченню професійної ідентичності студентів вишів (майбутніх вчителів, психологів, медиків, юристів тощо). Таким чином, проблема розвитку професійної ідентичності в майбутніх представників робітничих професій, на наш погляд, залишалась недостатньо опрацьованою.

Метою нашої статті є висвітлення результатів, отриманих в ході емпіричного дослідження професійної ідентичності учнів ПТНЗ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Професійну ідентичність досліджували М. М. Абдуллаєва, Н. В. Антонова, А. С. Борисюк, Г. В. Гарбузова, В. Л. Зливков, Н. Л. Іванова, О. П. Єрмолаєва, Є. В. Конєва, Н. І. Кривоконь, Г. В. Ложкін, Л. М. Мітіна, Ю. П. Поваренков, І. Ю. Хамитова, Є. В. Чорний, Л. Б. Шнейдер, професійну ідентифікацію – С. О. Лукомська, В. Ф. Сафін, І. В. Соколова та інші.

Викладення основного матеріалу.

Результати аналізу змісту поняття професійної ідентичності особистості в сучасних наукових дослідженнях (А. С. Борисюк, Н. В. Євтешина, Е. П. Єгорова, О. Я. Ємельянова, О. М. Коропецька, Є. В. Чорний, Л. Б. Шнейдер та інші) дають підстави розглядати професійну ідентичність як динамічне утворення, феномен, що розвивається в процесі професійного становлення та сприяє самореалізації особистості, усвідомленню себе представником певної професії та професійної спільноти. Професійна ідентичність, на думку авторів, є характеристикою суб'єкта праці, обумовлює цілісність, тотожність і визначеність у професії, сприяє фаховій адаптації та ефективному кар'єрному зростанню, базується на професійних складових: компетентності, придатності і спрямованості (інтересі до роботи).

Професійна ідентичність учня ПТНЗ розглядається нами як динамічне психологічне утворення, усвідомлена приналежність до певної професії та професійної спільноти, результат поступової професійної ідентифікації та самоідентифікації, основу якого складають професійний вибір та психологічна готовність до обраної професійної діяльності. Професійна ідентичність учнів ПТНЗ формується та розвивається в ході професійного та особистісного самовизначення, професійного становлення під впливом різноманітних умов і чинників (зовнішніх і внутрішніх) та має рівні розвитку (неусвідомлена, частково усвідомлена, усвідомлена). Для дослідження професійної ідентичності було виділено такі компоненти: когнітивно-рефлексивний, мотиваційно-ціннісний, емоційно-вольовий, проектно-поведінковий, діяльнісно-практичний.

Виокремлені в рамках компонентів показники дозволили дослідити феномен професійної ідентичності учня ПТНЗ більш детально. Так, до когнітивно-рефлексивного компоненту було віднесено професійний «Я-образ», знання вимог до обраної професії, відповідність професії інтересам і прагненням учнів, відповідність особистісних якостей вимогам професії, рівень рефлексії; до мотиваційно-ціннісного – професійну спрямованість, професійну мотивацію, цінності, ідеали, відповідність між особистісними та професійними цінностями, рівень самоповаги; емоційно-вольового – індекс задоволеності обраною професією, прояв вольових якостей в процесі оволодіння обраною професією, самооцінка;

проектно-поведінкового – сформованість професійної мети, чіткість цілей на майбутнє, спрямованість особистості, наявність/відсутність прагнення до зміни професії, особистісну активність, діяльнісно-практичного – академічну успішність за предметами професійного циклу, особистісне ставлення до діяльності, успішність використання знань професійних знань та вмінь на практиці.

Відсотковий розподіл осіб з певним рівнем професійної ідентичності відображено на рисунку 1: близько половини учнів ПТНЗ мають середній рівень розвитку професійної ідентичності, біля третини – високий та 7,5 % – низький рівень професійної ідентичності.

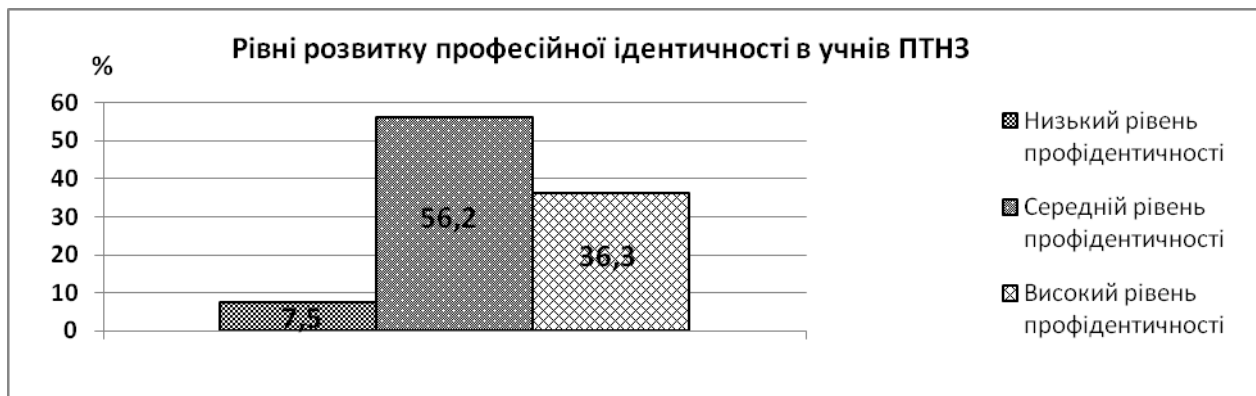

Рис. 1. Рівні розвитку професійної ідентичності учнів ПТНЗ (N=148).

Виявлено також, що всі компоненти професійної ідентичності в учнів ПТНЗ мають середній рівень розвитку. Однак, більш сформованими порівняно з іншими є емоційно-вольовий та діяльнісно-практичний компоненти, далі – проектно-поведінковий та когнітивно-рефлексивний. Нижчими є кількісні значення за мотиваційно-ціннісним компонентом, але він також знаходиться у межах середнього рівня.

Отримані в процесі дослідження результати дозволили виявити показники компонентів професійної ідентичності, що потребують більшої уваги. У складі мотиваційно-ціннісного компоненту це професійна спрямованість (47% учнів мають середній, а 8,2% низький рівень її розвитку), професійні цінності (не сформовані у 38,5% учнів; а для 32,4% учнів обрана професія не є цінною); професійна компетентність як кар'єрна цінність (найнижча серед інших, 6,6 б); особистісні і життєві цінності (узгоджуються з цінностями професії і професійної спільноти у 45,3% опитаних); професійні ідеали (відсутні у 25-50% учнів), когнітивно-рефлексивного компоненту – сформованість професійного «Я-образу» (в самоописах учнів навчальні характеристики переважають над професійними (відповідно 54,8% та 45,2%); образ представника майбутньої професії є недостатньо сформованим у 51,4% учнів. Потребують розвитку також показники проектно-поведінкового компоненту (сформованість професійних цілей, шляхів їх досягнення (41,9% учнів визнають, що інколи не розуміють, чого хочуть від майбутнього професійного життя) і діяльнісно-практичного (ставлення до роботи, академічна успішність (високі бали з професійно-теоретичної та професійно-практичної підготовки мають 52,7% учнів), емоційно-вольового (ставлення до обраної професії та себе як її представника (тільки у 41,2% є позитивне), вольові якості особистості (у більшості учнів відповідають середнім значенням (34,9 б.).

Дослідження статусів професійної ідентичності в учнів ПТНЗ дозволило глибше зануритися в розуміння сутності феномену професійної ідентичності, виявити зв'язки між різними статусами та компонентами професійної ідентичності.

За результатами опитування розподіл статусів професійної ідентичності в учнів, які оволодівають у професійно-технічних навчальних закладах різноманітними професіями сфери послуг має такий розподіл: невизначений 2,8%, нав'язаний 1,3%, мораторій 45,5%; сформований 50,4%.

Аналіз відмінностей у статусах професійної ідентичності учнів в процесі навчання дає змогу зробити наступні висновки:

1) Кількість учнів зі статусом сформованої професійної ідентичності зростає на 12,2% від першого до третього курсу, що може вказувати на вплив тривалості та умов навчання на розвиток професійної ідентичності. Водночас, загальні показники за статусом сформованої професійної ідентичності складають тільки 56,3%, що свідчить про необхідність поглиблення, розширення та удосконалення форм та методів роботи з учнями в цьому напрямі.

2) Зміни чисельності учнів із статусом мораторію мають дві тенденції: зменшення кількості учнів з даним статусом від першого до другого курсів та збільшення (але не таке значне) між другим та третім курсами. Даний факт можна пояснити особливостями змісту програми та організацією навчального процесу в середніх спеціальних навчальних закладах, а саме, занурення учнів з перших днів навчання у вивчення фахових предметів та проходження виробничої практики на підприємствах. Вже за 1,5 роки учні опановують робітничу професією (відповідно це відбувається в середині другого року навчання). На нашу думку, певна професійна визначеність, набуті знання сприяють зменшенню кількості учнів зі статусом мораторію. В той же час цей показник залишається доволі високим (41,8%), що може демонструвати продовження у значної частини учнів кризи професійної ідентичності, причинами якої можуть бути: руйнація ілюзорних уявлень про професію, відсутність чіткої професійної «Я-концепції», невідповідність між вимогами до майбутнього фахівця та особистісними якостями, інтересами, уподобаннями учнів тощо. Саме тому, виникає необхідність додаткової роботи з ними педагогічного персоналу, зокрема, психолога, майстрів виробничого навчання.

3) Статуси нав'язаної та невизначеної професійної ідентичності мають подібну динаміку протягом навчання, а саме незначне підвищення кількості учнів з даними статусами між першим та другим курсами та відсутність учнів з даними статусами на третьому курсі.

4) Навчання у професійно-технічному навчальному закладі з одного боку сприяє розвитку професійної ідентичності учнів, з іншого – виявляє кризи професійної ідентичності.

Зв'язки між статусами та компонентами професійної ідентичності виявлено за допомогою методів математичної статистики (коефіцієнт Пірсона): констатуємо високу кореляційну значущість (двосторонню) на рівні 0,01 (**) та 0,05 (*) між когнітивно-рефлексивним компонентом і статусами невизначеної (-,253**), сформованої профіідентичності (,333**) та мораторію (-,158*); мотиваційно-ціннісним компонентом і статусами невизначеної (-,270**), сформованої (,353**) професійної ідентичності та мораторію (-,234**); проектно-поведінковим компонентом ~ статусами невизначеної (-,383**), сформованої (,440**) професійної ідентичності і мораторію (-,253**); емоційно-вольовим компонентом і статусами невизначеної (-,318**) та сформованої профіідентичності (,285**); діяльнісно-практичним ~ статусами невизначеної (-,305**) і сформованої профіідентичності (,216**). Таким чином, статус невизначеної професійної ідентичності має зворотний, а статус сформованої профіідентичності – прямий кореляційний зв'язок з усіма компонентами професійної ідентичності. Статус мораторію (кризи) ідентичності має зворотні кореляційні зв'язки на значущому рівні з когнітивно-рефлексивним, мотиваційно-ціннісним, проектно-поведінковим компонентами. Між компонентами професійної ідентичності та статусом нав'язаної професійної ідентичності кореляційних зв'язків на значущому рівні не виявлено.

Одним із завдань дослідження було виявлення чинників розвитку професійної ідентичності учнів в умовах набуття ними робітничої професії у професійно-технічному навчальному закладі.

Чинники формування та розвитку професійної ідентичності досліджували і висвітлювали в своїх наукових працях А. С. Борисюк, І. А. Дружиніна, Є. В. Єгорова, О. Я. Ємельянова, В. О. Кеніг, Л. Б. Матвєєва, Н. І. Пілат, Л. Б. Шнейдер та інші.

За результатами впливу на становлення професійної ідентичності, науковцями виділено: об'єктивні – суб'єктивні (Є. В. Єгорова), зовнішні – внутрішні (Г. В. Гарбузова, Л. Б. Шнейдер); позитивні – негативні (А. С. Борисюк) чинники. Як зазначають автори, значення чинників розвитку професійної ідентичності змінюється залежно від етапу професійного циклу людини (професійне самовизначення, професійне навчання, пошук роботи, працевлаштування, професійна адаптація тощо). За основу, в процесі наукового дослідження було взято

тлумачення змісту поняття «чинник», запропоноване О. М. Степановим [2, с.374] та С.І. Ожеговим [1, с.736], а саме «причина, умова, рушійна сила», що має вплив на розвиток профідентичності особистості. Було виділено дві групи чинників розвитку професійної ідентичності – зовнішні (об'єктивно-організаційні, психолого-педагогічні) та внутрішні (індивідуально-психологічні). До об'єктивно-організаційних віднесено: відповідність навчальних програм вимогам до підготовки фахівців відповідного профілю, співвідношення між професійно-практичною та професійно-теоретичною підготовкою, організація виробничого навчання і практики, кваліфікація педагогічного персоналу, традиції навчального закладу; до психолого-педагогічних профвідбір на етапі вступу до навчального закладу, професійні династії, соціальна значущість, престижність обраної учнем професії, психологічний клімат колективу, інтерактивні форми навчання (тренінг); до індивідуально-психологічний вік (юнацький, сенситивний), професійний вибір; індивідуально-психологічні особливості учнів (професійно важливі якості, особистісна професійна активність), усвідомлення професійної приналежності.

Аналіз зовнішніх чинників в закладах, де проводилось дослідження виявив наступне:

Навчальні програми відповідають профілю підготовки.

Співвідношення між професійно-практичною підготовкою (виробниче навчання, практика) та загально-професійною і професійно-теоретичною має відмінності: при підготовці за професією «5123» (офіціант 3,4 розрядів, бармен 4 розряду) становить відповідно – 60,4% (практична) до 39,6% (теоретична); в навчальних планах з підготовки молодших спеціалістів ресторанного обслуговування переважає теоретична підготовка – 77,7%.

Навчальний заклад, в якому здійснювалося дослідження має досвідчений кадровий склад викладачів (про що свідчать дипломи і грамоти департаменту освіти, підручники, випущені за авторством педагогів, результати атестації педагогів тощо).

Традиції навчального закладу «Посвята в професію», професійні конкурси «Кращий за професією», предметні тижні, зустрічі із випускниками училища, які досягли висот в професії тощо сприяють професійному становленню учнів.

Рекомендації психолога за результатами професійного відбору при вступі мають для адміністрації переважно ознайомчий або дорадчий характер оскільки в умовах відсутності конкурсу при вступі до ПТНЗ приймають майже всіх абітурієнтів.

Виявлено зв'язки на високому рівні значущості між наявністю в оточенні учнів людей, які працюють за обраною ним професією та проектно-поведінковим (,265**) компонентом професійної ідентичності, а також особистісною професійною активністю учнів (,269**).

Вважають, що обрана ними професія є престижною в суспільстві 62,2 % учнів.

Дослідження впливу навчання і практики на формування та зміну уявлень про майбутню професію дозволяє констатувати, що учні позитивно оцінюють професію, якщо в ході навчання і практики отримали гарні, якісні, сучасні ЗУН, які мають можливість застосувати, удосконалити, творчо використати; сформували позитивне ставлення до майбутньої професії; успішно пройшли процес адаптації та ототожнення в професійних колективах; мали нагоду зрозуміти, що можуть отримувати за свою працю гідний зарібок та мають можливість здійснення кар'єрного зростання.

Психологічний клімат в навчальному закладі, де проводилось дослідження – сприятливий.

Серед внутрішніх (індивідуально-психологічних) чинників розвитку професійної ідентичності учнів ПТНЗ сприятливим є вік учнів – юнацький (сенситивний для освоєння професії); частково сприятливими: професійний вибір («людина-людина» як провідний предмет праці притаманний тільки 41,6% майбутніх барменів-офіціантів, 37,6% майбутніх продавців і товарознавців-комерсантів); відповідність особистісних якостей учнів вимогам професії (становить 66,6%); усвідомлення приналежності до обраної професії та професійної спільноти (притаманне 49,3% учнів); особистісна професійна активність (її високий рівень розвитку виявлено тільки у 16 % учнів). Вагомість останнього підтверджується і результатами математичної статистики, які вказують на прямий кореляційний зв'язок (,594**) між професійною ідентичністю та особистісною професійною активністю.

Проведення факторного аналізу з використання програми SPSS дозволило опрацювати значний масив даних та обрати оптимальну кількість факторів, що були об'єднані у дві групи – зовнішні та внутрішні (рис.2). Кількісний склад та розподіл поясненої дисперсії вказують на більшу значимість у розвитку професійної ідентичності внутрішніх факторів. Отримана факторна модель пояснює 55% загальної дисперсії, що є цілком задовільним з огляду на поставлене завдання – виявлення тенденцій взаємодії між окремими факторами становлення професійної

ідентичності учнів ПТНЗ. Вага кожного з факторів має такий розподіл: фактор 1 «Професійний саморозвиток» та фактор 2 «Позитивне емоційне забарвлення професійного становлення» по 16% поясної дисперсії; фактор 3 «Зовнішня активізація професійного розвитку» – 12%; фактор 4 «Активність і спрямованість» – 11%.

Рис. 2. Фактори розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів ("+" вказує на пряму, а "-" на зворотну кореляцію між показниками в межах одного фактору)

Як основний для розвитку професійної ідентичності особистості учнів ПТНЗ було виділено фактор «професійного саморозвитку».

Виявлено прямий кореляційний зв'язок між «низьким» та «середнім» рівнями саморозвитку та позитивним емоційним забарвленням професійного становлення. Із зростанням рівня професійного саморозвитку (в діапазоні від «нижче середнього» до «вище середнього») зростає значення зовнішньої мотивації діяльності (відповідно можна передбачити, що працює метод «батога» і «пряника»). Прямий кореляційний зв'язок з фактором «активності і спрямованості» спостерігається переважно при високих рівнях професійного саморозвитку.

Спираючись на отримані результати, можна зазначити, що при низькому рівні професійного саморозвитку важливе значення має переживання учнями позитивних емоцій від початкового знайомства з професією, набуття перших знань та вмінь з обраної професії. Цьому, на нашу думку, може сприяти залучення учнів з перших днів професійного навчання до практичних занять в самому професійно-технічному навчальному закладі та на базових підприємствах, в процесі яких учень оволодіває основами професії. Особливе значення це має для учнів із статусом нав'язаної професійної ідентичності оскільки для успішного становлення в них сформованої професійної ідентичності необхідним є формування особистого позитивного ставлення до майбутньої професійної діяльності та членів професійної спільноти.

При середньому рівні професійного саморозвитку зростає значення оцінно-оперативного впливу на учнів. Поряд з позитивною кореляцією з чинником позитивного емоційного забарвлення професійного становлення додається чинник зовнішньої (позитивної та негативної) мотивації професійної діяльності, що може вказувати на ефективність на даному етапі корекційного впливу професійної спільноти на успішне становлення учня майбутнього професіонала. Особливо це є актуальним для учнів, що перебувають у станах невизначеної професійної ідентичності та мораторію.

При високому рівні саморозвитку поряд із чинником активності і спрямованості в практичній діяльності знову спостерігаємо пряму кореляцію із чинником емоційного забарвлення професійного становлення. Різниця, на

нашу думку, буде полягати в тому, що на початковому етапі (при низькому рівні саморозвитку) позитивні емоції супроводжують оволодіння простими робітничими навичками та вміннями, а на заключному – вони виникають в від можливості творчої самореалізації в професії; розуміння власної професійної компетентності та самостійності, що є більш важливим для учнів із сформованою професійною ідентичністю.

Використання коефіцієнта Краскела-Уолліса дозволило виявити статистично значущі відмінності у показниках професійної ідентичності між учнями різних курсів та спеціальностей. Так, з першого по другий курс відбувається зростання об'єктивних самохарактеристик ($F=8,146^{**}$) та зниження професійної спрямованості ($F=7,144^{*}$), позитивних характеристик ставлення до діяльності ($F=4,423^{*}$), суб'єктивних самохарактеристик ($F=7,349^{**}$), нав'язаної професійної ідентичності ($F=6,725^{*}$). З першого по третій курс – зниження альтернативної професійної ідентичності ($F=8,345^{*}$).

В таблиці 1 представлено статистично значущі відмінності у показниках профіідентичності, виявлені за допомогою коефіцієнта Краскела-Уолліса в учнів ПТНЗ, що отримують різні спеціальності сфери послуг.

Таблиця 1

Значущі відмінності у показниках професійної ідентичності учнів різних спеціальностей (обробка даних за коефіцієнтом Краскела-Уолліса)

Показник	F	Спеціальності, що мають найвищі значення	Спеціальності, що мають найнижчі значення
Професійна ідентичність (загалом)	9,333*	Б-О	П
Мотиваційно-ціннісний компонент профіідентичності	8,843*	РО	П
Емоційно-вольовий компонент профіідентичності	12,478**	Б-О	П
Статус невизначеної профіідентичності	21,707**	Б-О-К	Б-О
Статус нав'язаної профіідентичності	12,635*	Б-О-К, П	Б-О
Статус мораторію профіідентичності	19,890**	Б-О-К, П	Б-О
Альтернативна профіідентичність	8,345*	П	РО
Професійна спрямованість	17,377**	Б-О-К	Т-К
Особистісна професійна активність	8,870*	Б-О	Т-К
Позитивна самооцінка	8,430**	Б-О-К	П
Негативна самооцінка	15,288**	Б-О-К	П
Об'єктивні характеристики	15,959**	П	Б-О-К
Позитивне ставлення до діяльності	13,160**	Б-О	П

де, Б-О бармен-офіціант, Б-О-К бармен-офіціант-кухар, П продавець, РО молодший спеціаліст з ресторанного обслуговування Т-К товарознавець-комерсанти.

Таким чином, дослідження по-перше, виявило певну специфіку у розвитку професійної ідентичності в учнів різних спеціальностей, а саме: майбутні бармени-офіціанти та молодші спеціалісти з ресторанного обслуговування мають найвищі кількісні значення за мотиваційно-ціннісним, емоційно-вольовим компонентами професійної ідентичності, особистісною професійною активністю та позитивним ставленням до діяльності, продавці – за альтернативною професійною ідентичністю; по-друге, отримані результати вказують на доцільність пошуку шляхів удосконалення процесу

професійного навчання у ПТНЗ з метою розвитку професійної ідентичності учнів.

Основні перспективи подальших розробок полягають у вивченні професійної ідентичності учнів ПТНЗ інших спеціальностей, розширенню засобів підвищення ефективності психолого-педагогічного впливу на розвиток їхньої професійної ідентичності.

Література

1. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка: ок. 57 000 слов / Под ред. Чл.-корр. АН СССР Н. Ю. Шведовой. – 18-е изд., стереотип. – М.: Рус.яз., 1986. – 797 с.
2. Психологічна енциклопедія / авт.-упоряд. Степанов О.М. – Київ: Академвидав, 2006. – 424 с.– (Енциклопедія ерудита).

QUALIFICATION FRAMEWORKS: LESSONS FROM THE UNITED KINGDOM FOR UKRAINE

Snizhana Leu

Post-graduate student of the Institute of vocational education and training of the National academy of educational science of Ukraine, Junior researcher of the Foreign systems of vocational education and training Laboratory of The Institute of vocational education and training of the National academy of educational science of Ukraine, Kyiv, Ukraine, SL-work@i.ua

Abstract. Under the conditions of modernization and upgrading the current education system of Ukraine, euro integration processes, searching for further development ways and tools for the country in general there is a great need in studying good practices around the world. The experience of the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland in the field of vocational education and training is especially attracted as the country has a prominent place among the countries with highly developed economy and is the “motherland” of VET innovations.

This study is also being conducted in the framework of more general research of standardisation specific features of VET system in Great Britain and one of the components is the study of qualification frameworks design and development.

Step-by-step changes of qualification frameworks of the UK to incorporate at the most all possible specific issues of its education and training system, a person's and labour market's need and demands, current conditions of the country development etc. pushed to review the historical transformations of qualifications frameworks in the UK and study their specific features as the National Qualification Framework of Ukraine was launched in 2011. At present it is being transformed according to the changes of the education system of Ukraine, growing demand in better qualification system design, improving the quality of education and training in accordance with European development objectives etc. The article represents mostly structural changes and specific features of qualifications frameworks in the UK as it is highly important to realise that the changes can and must lead to better results taking into account all the specific features of the current situation in Ukraine.

The results and conclusions of the EU TWINNING project “Modernisation of legal standards and principles for vocational education in line with the European policy on lifelong learning” realised by the EU Commission and the Ministry of Education and Science of Ukraine (2012-2014) to support the legislation and structural changes in Ukraine are represented in the article as they have great importance for further researches in VET field. In 2015 European Training Foundation (ETF) made the Inventory of NQF recent developments in ETF's partner countries and studied the experience of Ukraine as well. So, its results and conclusions also play an important role for this studying and they are to be represented in the article.

The developments of the article show that frameworks are to stay and play an important role in promoting and modernising education, training and lifelong learning as they support the continuous development and change taking into account the needs and possibilities of present society of the country together with the external affects that can have a great influence.

Key words: qualifications frameworks, qualification system, development, VET, work, labour market, standard, innovation.

Introduction. External and internal factors of socio-economic development in the context of globalization, rapid scientific and technological progress and technical and technological changes in various sectors of the economy push Ukraine to upgrade its system of vocational education and training as well. The great importance for Ukraine in modern conditions is to ensure the quality of labour, the formation of effective mechanisms for maintaining and increasing the interaction of work and education. Political, social and economic crisis of the 1990s took the existed system of workforce quality providence. Today, our country seeks for mechanisms to replace methods of planned economy for efficient use at the marketplace. Thus, according to policy makers, practitioners, scholars and experts the use of modern standards makes a significant contribution to the development and operation of “world of work” and “world of education”.

Nowadays, the practice of professional standards development, improvement and widespread adoption in practice has been developing worldwide in several areas: 1) move from the local branches of standardization to the formation of national systems; 2) development of new approaches and methods to design and use the professional standards in the areas of labour and education; 3) increasing the range of professional standards "users"; 4) internationalization of standards, enhance the exchange of experience with problems of professional standards formation and use and so on. More and more countries are building national professional standards as the basis of national qualifications frameworks.

The EU Commission and the Ministry of Education and Science of Ukraine set up the EU TWINNING project "Modernisation of legal standards and principles for vocational education in line with the European policy on lifelong learning" was set up in the year 2012. The objective was to advise decision-makers from politics and public administration on drawing up an education act to bring about a Ukrainian qualifications framework and to work through the quality assurance and standards development questions that arose in the process of developing vocational curricula in five economic sectors.

According to the results of the project the experts made general conclusions and gave detailed explanations on the state-of-arts of VET in Ukraine [1]. Thus, they concluded the following:

A) As in many countries, Ukrainian vocational education and training suffered from a poor reputation and was considered a stopgap for those who cannot go to university. The vocational education and training system didn't incorporate occupational career-progression pathways or accessible routes to higher education. Accordingly, the 2010 placement rate was a mere 6.7 percent of young people choosing vocational establishments. In parallel, the ILO Labour Force Survey for the same year forecast a level of demand for skilled workers that can only be satisfied to 40 percent by vocational training, even in the medium term (cf. text of tender document UA EU ENPI, 2011, p.3).

B) Another problem was that vocational education and training and the world of work coexisted alongside each other, but were largely disconnected. Occupational skill-profiles ("occupational standards") did not exist or were not reflected in the vocational training standards, i. e. vocational school courses and curricula ("educational standards").

C) There was a need to promote workplace-based learning, to promote social partnership as the steering mechanism in vocational education and thus to forge stronger links between the "world of education" and the "world of work".

To continue the issue of creating those links it is worth to study the issue of VET standardisation more carefully as it is not very much developed in Ukraine and in the same time is the basis for VET quality and correspondence to the current needs and demand. This **article aims** to review the historical transformations of qualification frameworks in the UK and study their specific features. It is also important to review the National Qualification Framework of Ukraine to see its progress since its launch. This study is being conducted in the framework of more general research of standardisation specific features of VET system in Great Britain.

Methods and Materials. The study and understanding of international experience on the issues of VET standardization is a valuable resource for scientific substantiation of strategies in VET sector of Ukraine. The United Kingdom's VET experience is especially attracted as the country has a prominent place among the countries with highly developed economy and is the "motherland" of VET innovations. The article is based on theoretical study of appropriated mostly online and official governmental web-sites' materials. While studying the native scientific achievements and results it was found that the problem of VET standardizing for national educational and scientific space is not new and its various aspects are represented in the works of Ukrainian scientists. They are VET standardization in the context of integration processes (N. Nychkalo), scientific-methodological supply for VET standards (V. Radkevych), theoretical aspects and methodology for professional standards (T. Desiatov), educational requirements for the standard of a specialty "Vocational training (according to their training profile)" (O. Shcherbak), specific features of IVET in Russia Federation (I. Savchenko), principles of VET development in Germany (N. Abashkina), standardization of future teachers training in the UK (N. Avshenyuk), development of contents and bachelors of engineering in universities of the UK (N. Bidyuk), qualification

system in Japan and South Korea (N. Pazyura), standardization of school education the content in the EU (O. Lokshyna), international experience of VET standardisation (L. Lukyanova) and others.

European leading scientists S. Alle, R. Alexander, P. Brodfud, C. Eberhardt, M. Eros, M. Coles, S. Lester, M. Maurer, D. Raffi, H. Rolf, M. Tomlinson, H. Schmidt, E. Wolf, M. Yang etc. also made a great impact in studying VET issues of the UK.

The process of VET standardization in European countries is directed by the European Commission to provide the comparability, transparency and mutual recognition of qualifications through comparison of EU countries' National Qualifications Frameworks and the **European Qualifications Framework (EQF)** (2008). It has eight reference levels to describe the desired learner's knowledge, understanding and abilities (learning outcomes). Meanwhile, learning outcomes represent three categories: knowledge, skills and competences [6]. To compare NQF with EQF (see Figure 1) the levels of national qualifications have to be placed at one of the central reference levels (from Level 1 to 8).

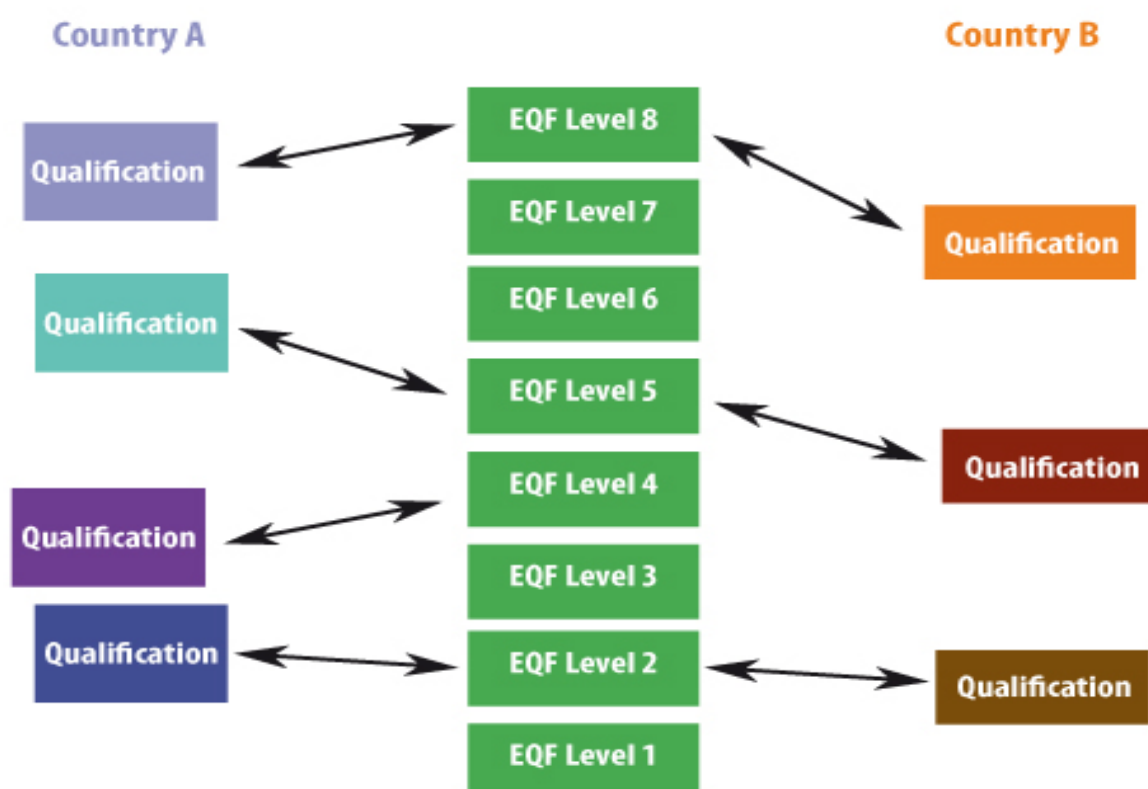

Figure 1. Mapping national qualifications to the EQF levels.

Source: THE EQF <http://mavoieproeurope.onisep.fr/en/european-tools-for-mobility/the-eqf/>

The review of EU member states national reports showed that up to 2012 all countries updated their National Qualifications Framework (NQF) by implementing the essential ideas of EQF and the interpretation of the concept of "qualification". The term "qualification" is defined as "a formal outcome of an assessment and validation process which is obtained when a competent body determines that an individual has achieved learning outcomes to given standards". The definition means that qualification based on the requirements of a certain standard where the learning outcomes are defined. The definition also provides a procedure for assessment and formal recognition as a basis for certification by an authorized body.

Internationally, the issue of qualifications flexibility for employment facilitation, their stability and validity, the role of qualifications providers and recipients reflects the political aspects of the above qualifications.

The urgency of these issues can be seen in the priorities of the program "Europe 2020" - an advanced science, industry leadership, social challenges - and the EU funding programme for research and innovation - "Horizon 2020" (lately

Ukraine is being actively involved in the Programme). Programming documents of the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), the European Training Foundation, the Organization for Economic Cooperation and Development, the Copenhagen process recognize the issue of quality assurance standards for training the industrial personnel as a leading educational priority.

The United Kingdom is one of the leading countries of qualification frameworks design and implementation. Partially frameworks appeared there in the mid-1980s and are still being upgraded and improved. Thus, if we look at the frameworks' history since then, we can see their flexibility according to the autonomy possibilities for Wales and Scotland. The needs and interests of education and training field's subsectors were also represented in those frameworks. It can be clearly seen via the separated Framework for Higher Education Qualifications in England and Northern-Ireland and simultaneous existence of the QCF and NQF. But Scotland and Wales had the another choice. They developed comprehensive frameworks covering all levels and types of qualifications.

So, the first partial **National Qualifications Framework (NQF)** was designed in 1987 for the National Vocational Qualifications (NVQs) and there were just five levels (see Table 1) but later it was extended with other qualifications, and revised in 1999 as an 'eight-plus Entry' level NQF. It allowed to accommodate the wider range of qualifications.

Table 1

The National Qualifications Framework of the UK

National Qualifications Framework (NQF)	
Previous levels and examples	Levels and examples from 2006
Level 5 Level 5 NVQ in (for example) Construction Level 5 Diploma in (for example) Translation	Level 8 Specialist awards
	Level 7 Level 7 Diploma in (eg) Translation
Level 4 Level 4 National Diploma in (eg) Professional Production Skills Level 4 BTEC Higher National Diploma in (eg) 3D Design Level 4 Certificate in (eg) Early Years Practice	Level 6 Level 6 National Diploma in Professional Production Skills
	Level 5 Level 5 BTEC Higher National Diploma in 3D Design
	Level 4 Level 4 Certificate in Early Years Practice
Level 3 Level 3 Certificate in (eg) Small Animal Care Level 3 NVQ in (eg) Aeronautical Engineering A levels	
Level 2 Level 2 Diploma for (eg) Beauty Specialists Level 2 NVQ in (eg) Agricultural Crop Production GCSEs Grades A* - C (see note below)	

Level 1

Level 1 Certificate in (eg) Motor Vehicle Studies
 Level 1 NVQ in (eg) Bakery
 GCSEs Grades D-G

Entry level

Entry Level Certificate in (eg) Adult Literacy

Source: NVQs - national vocational qualifications

http://www.businessballs.com/nvqs_national_vocational_qualifications.htm#correlations_between_qualifications

Then in 2001 the **Framework for Higher Education Qualifications (FHEQ)** was established in England and Northern Ireland (see Figure 3) and the **Credit and Qualifications Framework of Wales (CQFW)** in Wales. Later it was minor revised in 2008 and 2014 (see Table 2). The FHEQ was designed by the higher education (HE) sector, and described all the main HE qualifications: degrees, diplomas, certificates and other academic awards granted by a university or HE college (apart from honorary degrees and higher doctorates). The framework broadly corresponded with levels 4 to 8 of the NQF, in terms of the demands the qualifications place on learners.

Table 2

The Framework for Higher Education Qualifications

FHEQ level	Examples of qualifications
4	- certificates of higher education - higher national certificates
5	- diplomas of higher education - Foundation Degrees - higher national diplomas
6	- bachelors degrees - bachelors degrees with honours - graduate certificates and diplomas - Professional Graduate Certificate in Education
7	- masters degrees - integrated masters degrees - postgraduate certificates - postgraduate diplomas
8	- doctoral degrees

Source: Qualifications: what the different levels mean

http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121015000000/http://www.direct.gov.uk/en/EducationAndLearning/QualificationsExplained/DG_10039017

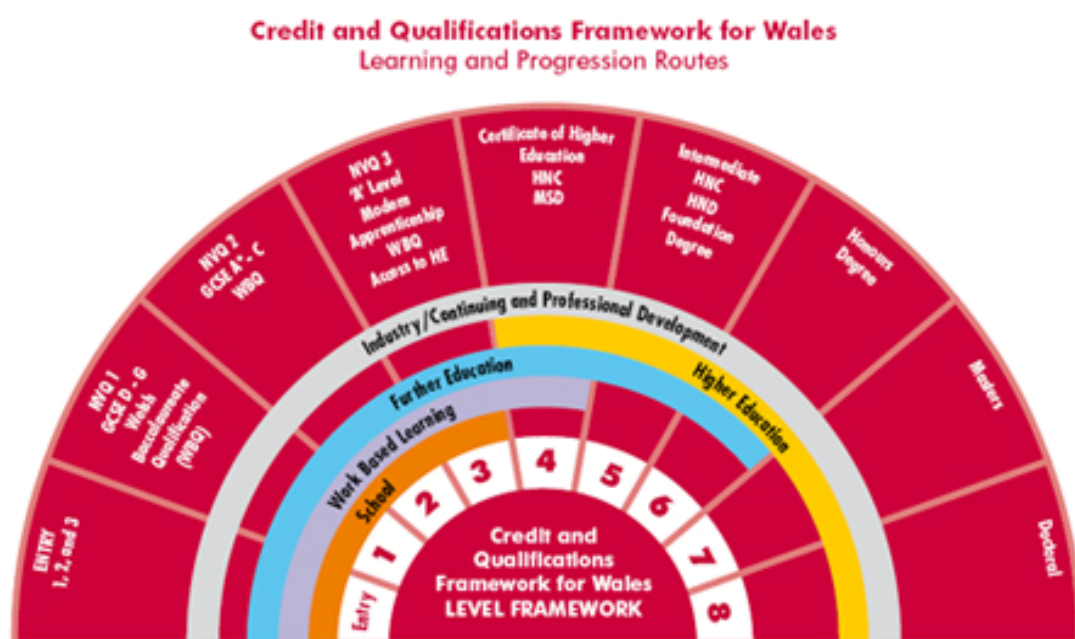

Figure 2. Credit and Qualifications Framework of Wales (CQFW)

Source: Credit and Qualifications Framework <http://www.weds.wales.nhs.uk/credit-and-qualifications-framework>

The **Scottish Qualifications Framework** has been operating since 2001 and has 12 levels (see Table 3). The different levels indicate the level of difficulty of a particular qualification. The Level Descriptors outline the general outcomes of learning at SCQF levels under five broad headings:

- knowledge and understanding (mainly subject based);
- practice (applied knowledge and understanding);
- generic cognitive skills (e.g. evaluation, critical analysis);
- communication, numeracy and IT skills; and
- autonomy, accountability and working with others.

The Descriptors allow broad comparisons to be made between qualifications and learning and allow learners, employers and the public in general to understand the range of skills and learning that should be achieved at each level [9].

Table 3 The Scottish Qualifications Framework

SCQF Levels	SQA Qualifications			Qualifications of Higher Education Institutions	SVQs/MAs
12			↑	Doctoral Degree	Professional Apprenticeship
11				Masters Degree, Integrated Masters Degree, Post Graduate Diploma, Post Graduate Certificate	Professional Apprenticeship SVQ 5
10				Honours Degree, Graduate Diploma, Graduate Certificate	Professional Apprenticeship
9			Professional Development Award	Bachelors / Ordinary Degree, Graduate Diploma, Graduate Certificate	Technical Apprenticeship SVQ 4
8		Higher National Diploma		Diploma Of Higher Education	Technical Apprenticeship SVQ 4
7	Advanced Higher, Awards, Scottish Baccalaureate	Higher National Certificate		Certificate Of Higher Education	Modern Apprenticeship SVQ 3
6	Higher, Awards, Skills for Work Higher		↑ ↓		Modern Apprenticeship SVQ 3
5	National 5, Awards, Skills for Work National 5				Modern Apprenticeship SVQ 2
4	National 4, Awards, Skills for Work National 4	National Certificate	National Progression Award		SVQ 1
3	National 3, Awards, Skills for Work National 3				
2	National 2, Awards		↓		
1	National 1, Awards				

Source: The Scottish Qualifications Framework <http://www.scqf.org.uk/framework-diagram/Framework.htm>

Then in 2003 the National Qualification Framework (NQF) appeared and the unit-based Qualifications and Credit Framework (QCF) was established during the period 2006-08 (see Figure 3 and Figure 4 correspondingly).

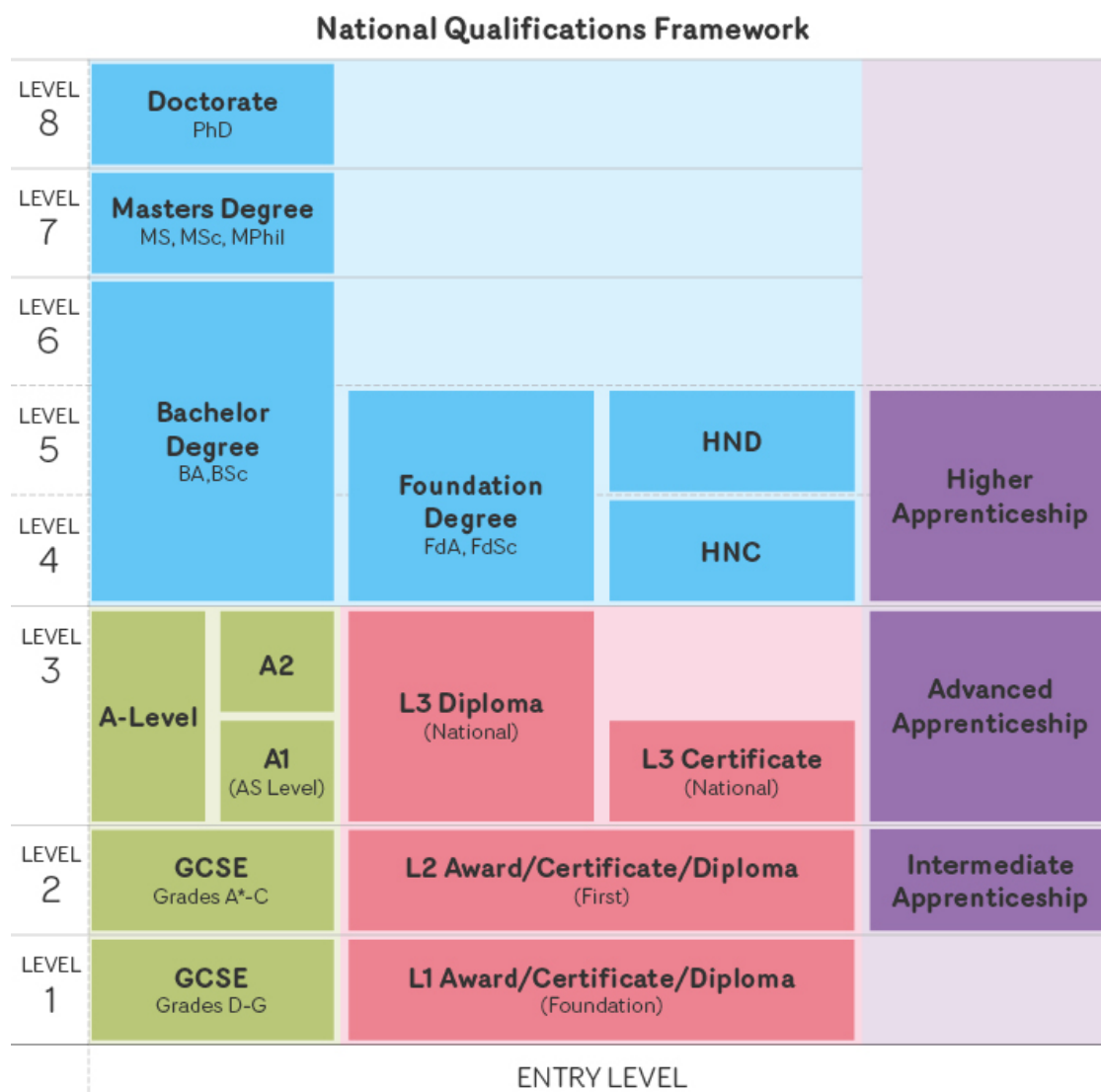

Figure 3. The National Qualification Framework
 Source: Training your staff <https://bbf.uk.com/business-support/training-your-staff>

The NQF set out the levels of a qualification's recognition in England, Northern Ireland and Wales. It included only accredited by the three regulators for England, Wales and Northern Ireland qualifications to ensure that all the frameworks' qualifications were of high quality, and met the needs of learners and employers.

The redesigning of all NQF qualifications to QCF rules like the main general education qualifications (GCEs and GCSEs) added a minority of other regulated qualifications (earlier remained outside the QCF). It already contained vocational (or work-related) qualifications, available in England, Wales and Northern Ireland.

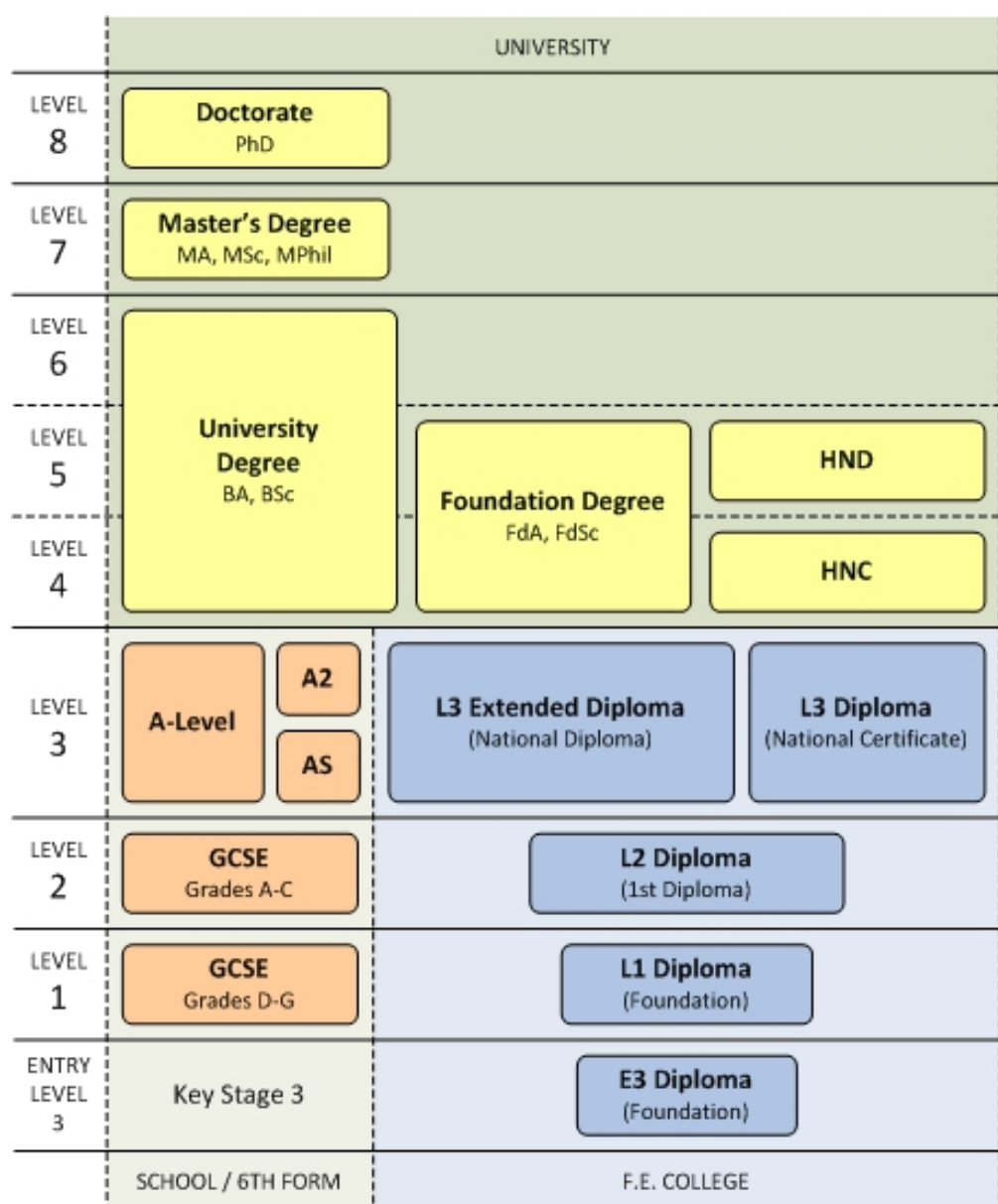

Figure 4. The Qualifications and Credit Framework

Source: Qualifications and Credit Framework (QCF) <http://www.accreditedqualifications.org.uk/qualifications-and-credit-framework-qcf.html>

The QCF replaced the (NQF) to recognise qualifications and units by awarding credits. And since each unit had a credit value and the credits could be transferred, the system gave the learners the ability to get qualifications at their own pace. The QCF was jointly regulated by the England's regulator Ofqual, Wales' DCELLS and Northern Ireland's CCEA. It was based on units which had credit value and levels (from Entry Level to Level 8). One credit roughly equaled 10 learning hours which allowed the learners to evaluate how much time they needed to gain the desired qualification: awards, certificates, diplomas [5].

Nowadays, as the result of a range of reforms the situation has changed. There are two National Qualifications Frameworks. They are the **Framework for Higher Education Qualifications in England, Wales and Northern Ireland (FHEQ)** and the **Regulated Qualifications Framework (RQF)**. On the 1st October 215 Ofqual launched the Regulated Qualifications Framework as the single framework for describing all regulated qualifications in England and vocational qualifications in Northern Ireland (see the Figure 5). The RQF is designed to help people understand qualifications, providing detail on the challenge and size of each qualification. The framework also shows where a qualification sits in

relation to others of differing level and size. The new RQF replaces the Qualifications & Credit Framework (QCF). One of the reasons for this was that the QCF required Awarding Organisations (AOs) to recognise units awarded by other AOs, which made it harder for Ofqual to hold Awarding Organisations to account. Under the new RQF conditions, Awarding Organisations are completely accountable for the qualifications they develop [7]. FHEQ operates for qualifications awarded or validated by higher education institutions and has five-levels now which are based on pre-existing conventions for qualifications and credit.

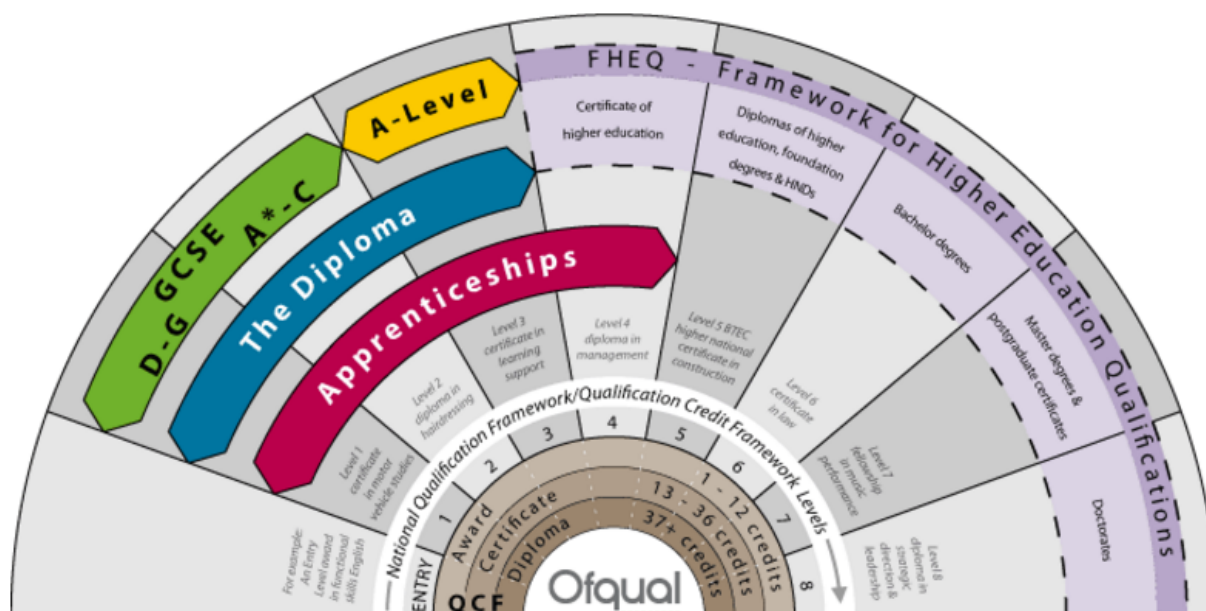

Figure 5. The Regulated Qualifications Framework

Source: WHAT ARE QUALIFICATION LEVELS? <https://www.harleyacademy.com/about/level-7-qualification/>

The combined UK Government website Gov.uk lists the equivalents for academic qualifications between the Regulated Qualifications Framework (RQF) and the Framework for Higher Education Qualifications (FHEQ) [3]. From the table we can see the great variety of qualifications that allows to combine the need of a person and the demands of an employer in the best way for every player.

The RQF requires the same levels of demand as the QCF, Entry 1-3 and Levels 1-8 so Centres should not notice any immediate changes to existing qualifications. The RQF maps to the Framework for Higher Education Qualifications and the European Qualifications Framework.

Table 4

Examples of RQF and FHEQ qualifications on the frameworks' levels

RQF/FHEQ Level	NVQ level	RQF examples	FHEQ examples
Entry		Entry level certificate / Entry level Skills for Life / Entry level award, certificate and diploma / Entry level Functional Skills / Entry level Foundation Learning	
1	1	GCSE (grades D–G) / Key Skills level 1 / NVQ level 1 Skills for Life level 1 / Foundation diploma / BTECC award, certificate and diploma level 1 / Foundation Learning level 1 / Functional Skills level 1 / OCR National	

2	2	GCSE (grades A*–C) / Key Skills level 2 / NVQ level 2 Skills for Life level 2 / Higher diploma / BTEC award, certificate and diploma level 2 / Functional Skills level 2	
3	3	AS and A level / Advanced Extension Award / Cambridge International award / International Baccalaureate / Key Skills level 3 / NVQ level 3 / Advanced diploma Progression diploma / BTEC award, certificate and diploma level 3 / BTEC National / OCR National / Cambridge National	
4	4	Certificate of higher education / Key Skills level 4 / NVQ level 4	BTEC Professional award, certificate and diploma level 4 / Certificate of higher education / HNC
5		HND / NVQ level 4 / Higher diploma / BTEC Professional award, certificate and diploma level 5 / HNC / HND	Diploma of higher education / Diploma of further education / Foundation degree / HND
6		NVQ level 4 / BTEC Advanced Professional award / certificate and diploma level 6	Bachelor's degree / Graduate certificate / Graduate diploma
7	5	BTEC Advanced Professional award, certificate and diploma level 7 / Fellowship and fellowship diploma / Postgraduate certificate / Postgraduate diploma / NVQ level 5	Master's degree / Postgraduate certificate / Postgraduate diploma
8		NVQ level 5 / Vocational qualifications level 8	Doctorate

Source: National Vocational Qualification https://en.m.wikipedia.org/wiki/National_Vocational_Qualification

The new RQF requires all Awarding Organisations to review their qualification titles as they will need to have QCF removed from the title. Ofqual have allowed Awarding Organisations until December 2017 to do this, so you may see gradual changes to qualification titles and marketing literature. Learner certificates can continue to have QCF in the title of the qualification where they are awarded beyond 31 December 2017 if the term was in use in the qualification (and appearing in the register) at the time they started it [7].

According to Dr. Stan Lester after the comparison of these two frameworks we see that the upper five levels of the RQF mirror the FHEQ levels and they account for almost all qualifications that can be achieved via publicly-funded education and training. It should be mentioned that there some qualifications outside the frameworks (mostly validated by industry and professional bodies) but some of them are informally referenced to a framework level but without any official approve and also the frameworks cannot include any qualified or licensed title that can be revoked or given up (denoting professionally qualified status or licence to practise in a regulated trade) [4].

An important step in the European integration progress of **Ukraine** was the development of **National qualifications framework** to "implement European standards and principles of quality assurance taking into account the requirements of the labour market for specialists' competencies". It was approved On 23 November 2011, the Cabinet of Ministers of Ukraine adopted resolution N1341 [8]. The education levels and the NQF levels were predicted to be balanced as it is shown on the Table 5.

Table 5

NQF of Ukraine and education levels matching (predicted in 2011)			
NQF levels	General secondary education	Vocational education and training	High education
0	Pre-school		

1	Primary	
2	Basic secondary	Qualified worker (Certificate)
3	Full (complete) secondary	
4		Qualified worker (Diploma)
5		Junior specialist
6		Bachelor
7		Master
8		Candidate of Science
9		Doctor of Science

Source: TEMUS analytic report on design of qualifications frameworks in Ukraine http://tempus-prj.onma.edu.ua/dlzone/qantus/qf_201450324.pdf

At present after the range of legislation changes – the new Law on higher education of Ukraine (2014), upgrading the Law on education (September 2014) – the system of education is being transformed so the NQF is under the reconstruction process as well. In 2015 European Training Foundation (ETF) made the Inventory of NQF recent developments in ETF's partner countries and studied the experience of Ukraine as well. The study was made by Michael Graham, Specialist in Qualification Systems - Strategic Project Leader – Qualifications, and represented on the official site of ETF. According to the relevance of those finding it is obvious to represent some of them in the context of the study [2].

- The NQF aims to introduce European standards and principles of quality assurance for specialists' competences in line with the requirements of the labour market. It is a tool to improve the interaction between the labour market and the education system and aims to support harmonisation of education and labour legislation and promote national and international recognition of Ukrainian qualifications.
- The NQF has ten levels based on learning outcomes, is inspired by the EQF and the ISCED 2011 classification – from Level 0 to an additional Level 9 (the Doctor of Sciences Degree). The Decree determines the NQF as a quality assurance instrument, but it is not clear whether and how the NQF interacts with existing classifiers for occupations and specialisations. The NQF Decree does not identify the qualification types that would be part of the NQF. The NQF is intended to:
 - support reform of qualifications, including making them more relevant to labour market needs;
 - clarify the standing and relationship of qualifications compared to each other;
 - link Ukraine's education and training system to the QF for the European Higher Education Area, i.e. the Bologna Framework.
 - be used by executive agencies and organizations which implement public policy in the sphere of education, employment and social-labour relations, educational institutions, employers and other entities and individuals to develop, identify, correlate, recognize, plan and develop qualifications.
- Since the NQF is meant to be an instrument for regulating the quality and relevance of qualifications the NQF Decree was only a first step in a legislative process. One important law adopted in January 2012 was the Law on Professional Development of Employees (Law № 4312), which stipulates that the State Employment Service will establish recognition centres for the validation of non-formal and informal learning.
- One of the aims of the NQF is to connect Ukrainian qualifications internationally through the Qualifications Framework for the European Higher Education Area (the Bologna Framework) and the European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQF). This means that Ukraine will have to start preparing for the Bologna self-certification and subsequently whenever it becomes eligible for EQF referencing. The latter is not yet agreed, however there is a reference to the EQF in the Association Agreement. The criteria for both processes are similar

and the preparations for the self-certification process will inform the referencing process at a later stage. In order to identify the actions which are necessary to meet the requirements for self-certification, a first step can already be made through a critical self-assessment against the criteria. This could proceed and facilitate self-certification in 2-3-year time.

In Ukraine the use of qualifications on the labour market and in the education system is more strictly regulated than in the European Union. Referencing to the transnational frameworks will not lead to automatic recognition of Ukrainian qualifications abroad. Ukraine is a signatory of the Lisbon Convention and already a member of the ENIC/NARIC network for academic recognition and it is important to involve the recognition colleagues in the NQF developments to ensure that the NQF will become a structurally-used tool used for recognition [1].

The following steps are the development of a new vocational qualification system, specification of National qualifications framework, development of existing professional and academic qualifications for certain sectors of economic activities in accordance with prescribed standards and so on. In the framework of the EU TWINNING project while the defining the outlines of the Ukrainian qualification framework, a methodology for the future allocation of existing and new qualifications was developed [1].

Results. As we see the process of setting the qualification frameworks in the UK taking into account all the specific features of the country was long and complicated but the country managed to incorporate at the most all possible specific issues of its education and training system, a person's and labour market's need and demands, current conditions of the country development etc. It is also needed to outline that the great variety of qualifications in the UK allows to combine the need of a person and the demands of an employer in the best way for every player. The examples and experiences from studying the UK's experience in the VET field can help to follow the appropriate and up-to-date changes of NQF in Ukraine in accordance to the education system changes and development and maybe to create awareness amongst the stakeholders to realise that vocational education and training relies on the cooperative effort of all stakeholders (government authorities, company representatives, union representatives and vocational colleges).

The practical significance can be found in the identifying and developing possible ways to adapt and / or use the UK's VET experience for improving or even changing the system of vocational education and training in Ukraine as despite the efforts of Ukraine to upgrade its system of education and training there is still lots to do. It should be mentioned that the Ukraine's course towards European integration leads to social demand to build a new training system for skilled, mobile, responsible professionals and there is a range of government actions directed towards building a modern legal framework in the field of education: National Strategy for Development of Education in Ukraine for 2012-2021, the State Program of development of vocational education 2011-2015, the new Law on higher education of Ukraine (2014), upgrading the Law on education (September 2014), the Law on the professional development of employees" (2012), the draft of the Law on professional education, Cabinet of Ministers of Ukraine Statement (from May 15, 2013 №340) about the order informal vocational training recognition for people of working professions, etc.

These developments also show that frameworks are to stay and play an important role in promoting and modernising education, training and lifelong learning. We can also see the continuous development and change according to the need and possibilities of present society of the country combined with the range of external affects.

Discussion. To conclude it would be worth to refer to the ETF expert key takeaways on Important lessons and future plans for Ukraine from the Inventory of NQF recent developments in ETF's partner countries [2]: *"This country chapter clearly shows that there has been a lot of progress in the Ukraine since 2013. The purpose of the NQF is becoming clearer and there is a stronger link with qualifications and how they are delivered. The next phase will focus on to what extent the NQF can move beyond the existing qualifications for formal public provision and how it will address professional qualifications, i.e. qualifications with a practical function in the labour market. The Laws On Education and On Vocational Education and Training should clarify these issues. These laws will also affect the relationship between the NQF and existing classifiers of occupations and specialisations.*

The institutional arrangements around the NQF are not resolved. There is some progress with the establishment of the Quality Assurance Agency for Higher Education, with the Federation of Employers' initiative of the Institute of Professional Qualifications and with the growing number of sector skills councils, but these are just pieces of the puzzle and there is a serious issue of coordination.

Government is preoccupied with burning priorities and seems to have moved the NQF down the list of priorities. In this situation in particular developments in Higher Education for which there is now a clear agenda with the new law on HE risk to develop their own logic. All stakeholders are aware of this and hopefully the discussions on the Laws on Education and on VET will put these in the right perspective. Many stakeholders from higher education, from VET, and from the private sector are active in actually developing initiatives, but there is very little international support available to guide them."

Bibliography:

1. Approaching Apprenticeship Systems from a European Perspective / Søren Bo Poulsen and Christiane Eberhardt / Discussion Papers No. 171 Federal Institute for Vocational Education and Training, Bonn, 2016. p. 45-48 ISBN 978-3-945981-28-3 URL: http://www.refernet.de/images_layout/wdp-171_barrierefrei_urn.pdf
2. Inventory of NQF recent developments in ETF's partner countries UKRAINE / European Trainign Foundation: Ukraine - NQF inventory URL: https://connections.etf.europa.eu/wikis/home?lang=en#!/wiki/Wf591e43b607e_4ccf_8d94_a3256a255147/page/Ukraine%20-%20NQF%20inventory
3. National Vocational Qualification URL: https://en.m.wikipedia.org/wiki/National_Vocational_Qualification
4. Professional competence standards and frameworks in the United Kingdom / Stan Lester / Stan Lester Developments, Taunton, UK / Assessment and Evaluation in Higher Education, 39 (1): 38-52 (2014). DOI 10.1080/02602938.2013.792106 URL: <http://devmts.org.uk/compstds.pdf>
5. Qualifications and Credit Framework (QCF) URL: <http://www.accreditedqualifications.org.uk/qualifications-and-credit-framework-qcf.html>
6. Recommendation of the European Parliament and of the Council of 23 April 2008 on the establishment of the European Qualifications Framework for lifelong learning (Text with EEA relevance) URL: [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32008H0506\(01\)](http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32008H0506(01))
7. Regulated Qualifications Framework (RQF) URL: <https://www.ocnni.org.uk/blog/regulated-qualifications-framework-rqf/>
8. Rozroblennia ramok kvalifikatsii v Ukraini analitychnyi zvit (Rozroblennia ramok kvalifikatsii v Ukraini analitychnyi zvit) URL: http://tempus-prj.onma.edu.ua/dlzone/qantus/qf_201450324.pdf
9. SCQF Levels URL: <http://scqf.org.uk/the-framework/scqf-levels/>

ТРУДНОЩІ РОЗВИТКУ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЙБУТНІХ КУХАРІВ-КОНДИТЕРІВ ПТНЗ У СУЧАСНИХ УМОВАХ: РЕЗУЛЬТАТИ КОНСТАТУВАЛЬНОГО ЕТАПУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мелько М. В.

Мелько Марина Володимирівна

аспірант Інститут професійно-технічної освіти НАПН України,

E-mail: melkomarina84@gmail.com

Melko M. The difficulties of creative potential future cook-confectioner vocational education in modern conditions: results constants phase of the survey

Among the demands that call employers staff and one of our most important is responsibility, professional creativity and Self-motivation. An employee who finds these qualities in the workplace, is attached to the formation of competitiveness of the enterprise.

The article was considered students encouraging vocational schools in creative activities, its methodological support, it covers the difficulties of creative potential future cooks-confectioner, which were revealed in modern conditions and associated with the imperfection of the organization and methodological support of creative activity vocational education. In the context of these requirements of graduates of vocational schools, where the insufficient attention was paid to the development of creative abilities and realization of creative potential personality, have employment. Self-realization in the profession cook-confectioner requires application of creative approach in solving production tasks.

The performed analysis, the ways of overcoming the difficulties that foresee the improvement of organization the creative activity of teaching and educational process of the university with an orientation on: the general profession, on the courses, kinds and forms of education. A special attention is paid to the opportunities out-of-school and outside educational activity.

Key words: vocational school, out-of-school and outside educational activity. creative professional activity, creative potential

Постановка проблеми. Сучасна соціально-економічна ситуація в Україні диктує нові вимоги до якості освіти, зокрема професійної. У суспільстві виникла потреба у творчій особистості, тобто людині, яка повинна саморозвиватись, самовдосконалюватись, думати по-новому, самостійно ставити перед собою цілі, пропонувати нестандартні рішення, чинити опір рутинності, орієнтуватися насамперед на майбутнє [2. с. 4]. Оскільки, ринок праці і суспільство в цілому потребують творчих особистостей, освітня система має спрямовуватись на виконання цього завдання.

Аналіз публікацій. У багатьох працях вітчизняних і зарубіжних науковців розглядалися проблеми професійно-технічної освіти: методологічні аспекти професійної освіти (Р. Гуревич, Т. Десятов, М. Махмутов, В. Радкевич, О. Щербак); обдарованості особистості (О. Антонова, В. Моляко, А. Хуторський); психологічні аспекти творчої діяльності (В. Дружинін, І. Калошина.); педагогічні аспекти творчої діяльності (О. Дубасенюк, О. Вознюк, М. Лазарев С. Сисоева); творчої діяльності учнів ПТНЗ (Л. Сліпчишин, В. Мельник); професійної підготовки фахівців кулінарного профілю (М. Пальчук, Л. Висоцька, Т. Стахмич, Л. Старовойт) Проте, аналіз проведених досліджень засвідчив недостатню увагу науковців до проблеми розвитку творчого потенціалу майбутніх кухарів-кондитерів у процесі професійної підготовки. А це призвело до відсутності методичного забезпечення навчально-виховного процесу, який би сприяв розвитку творчого потенціалу учнів.

Метою статті є виявити і дослідити труднощі розвитку творчого потенціалу майбутніх кухарів-кондитерів у ПТНЗ, які виникають у сучасних умовах.

Завданням статті є аналіз стану залучення учнів профтехучилищ до творчої діяльності; вивчення та аналіз нормативних документів, навчальних програм щодо наявності потенціалу творчого розвитку, навчально-

методичного забезпечення для розвитку творчого потенціалу учнів, досвіду професійно орієнтованої позаурочної та позанавчальної діяльності; виявлення та аналіз труднощів в організації творчої діяльності учнів в умовах професійно-технічних навчальних закладів.

Матеріали та методи. Під час дослідження були використані методи аналізу і синтезу, методи порівняння та узагальнення, метод класифікації, анкетування.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз обсягів державного замовлення у 2015 році на підготовку робітничих кадрів і молодших спеціалістів у професійно-технічних навчальних закладах показав, що у всіх областях України, окрім АР Крим, здійснюють підготовку кваліфікованих робітників 790 навчальних закладів України, з яких 431 (що становить 54,6% від загальної кількості) готують фахівців кулінарного профілю для ресторанного господарства. Особливістю підготовки кваліфікованих робітників кулінарного профілю є те, що вона проводиться як у профільних, так і не профільних закладах, а також не лише в ПТНЗ, але й в коледжах.

Проведений аналіз наказу МОН України «Про затвердження обсягів державного замовлення на підготовку робітничих кадрів і молодших спеціалістів у 2015 році для професійно-технічних навчальних закладів та навчальних закладів інших типів, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України» [7] показав, що станом на 2015 рік випуск робітників кулінарного профілю в Україні становив 22111 фахівців, але, оскільки попит на фахівців цієї галузі не спадає і має тенденцію до зростання, набір було збільшено до 23854 учнів. Порівняння випуску і набору по областях показало, що найбільші показники по Львівській області (33 навчальні заклади випустили 2345 фахівців). Середній показник навантаження по прийому абітурієнтів на кулінарний профіль по країні становить 55,4, а розподіл показників по областях показав деяку закономірність. Найбільше навантаження мають Київ і Київська область – 88, а також ті області, де є великий потенціал туристично-рекреаційної діяльності: Львівська – 73,5; Закарпатська – 72,8; Рівненська – 70,4, Херсонська – 70,3; Івано-Франківська – 63,33; Чернівецька – 63,33, Миколаївська – 56,2; Одеська – 55,5. Крім того, багато років фахівці кулінарного профілю, яких випускали Львівська та Івано-Франківська області, традиційно компенсували недостатню кількість працівників закладів харчування південних областей у період відпочинкового сезону. 20-і роки XXI століття характеризуються в Україні зростанням попиту на туристично-рекреаційні послуги. Це призвело до розширення мережі закладів харчування, для яких важливою є креативність як механізм конкурентної боротьби на ринку цих послуг, а також вплинуло на виникнення нової форми туризму – гастрономічного. Харчування є базовою потребою людини, тому незалежно від місця її перебування вона повинна знайти заклад, що відповідав би її можливостям і критеріям, серед яких є також естетично-емоційні.

Творчий розвиток майбутнього компетентного робітника пов'язаний з його пізнавальною активністю, яка може реалізуватися у всіх видах діяльності, що проводяться в урочний, позаурочний і позанавчальний час. Найбільш розповсюдженою організаційною формою, яка дає можливість продовжити навчання і розвивати творчі здібності у контексті професійної діяльності в позаурочний час, є гурткова робота. Вона у сучасному розумінні : «має ґрунтуватися на інформаційній концепції, відповідно до якої розвиток пізнання відбувається одночасно і неподільно в напрямках набуття наукових знань, формування технічних навичок, досягнення художньої майстерності та засвоєння норм ефективності» [4, с. 11].

З метою виявлення проблем щодо організації творчої діяльності учнів в умовах гурткової роботи, було проаналізовано статистичні дані позашкільного закладу в системі ПТО Львівської області (Будинок техніки). Особливістю роботи закладу є те, що гуртки мають державне фінансування. У ПТНЗ також функціонують гуртки, оплата за які здійснюється за рішенням адміністрації. Розподіл гуртків кулінарного спрямування за роками представлений у таблиці 1.

Встановлено, що за період з 2014 по 2017 роки в системі ПТО області функціонувало 74 гуртки, які охопили 1534 учнів цих гуртків.

Таблиця 1

Розподіл гуртків кулінарного профілю

Рік	Кількість гуртків	Кількість учнів	Кількість навчальних закладів
2014-2015	20	452	15
2015-2016	29	573	15
2016-2017	25	509	14

Спеціалізація гуртків кулінарного профілю має різностороннє спрямування, що відображається у їхніх назвах: «Художнє декорування», «Кухня народів світу», «Юний пекар», «Кондитерський дизайн», «Бойківська кухня», «Народні традиції та обряди», «Кулінарне мистецтво», «Молода господиня», «Мистецтво карвінгу», «Ресторанна справа», «Авторська кондитерська майстерня», «Декоративна пластика» тощо. На нашу думку, програми гуртків включають теми ті теми, що не відображені у навчальних планах, але які мають значний потенціал творчого розвитку і необхідні для професійного становлення майбутніх кухарів-кондитерів.

Позаурочна діяльність, як один з елементів професійної підготовки, має широкий спектр можливостей, адже зміст програми гуртка не обмежений нормативними документами, може змінюватись згідно тенденцій галузі та містити інформацію, яка не включена в програму, але допомагає учням поглиблювати свої фахові знання, орієнтуватись на інновації галузі, розвивати професійну творчість. Акцент у гуртковій роботі часто робиться на формування та розвиток професійного естетичного смаку, реалізацію творчих ідей і фантазії. Завдяки особливій атмосфері спілкування і діяльності, що створюється у позанавчальний час, учні працюють у невимушеній обстановці, яка сприяє їхньому індивідуальному розкриттю, допомагає позбутися відчуття страху зробити чи сказати щось неправильно. Умови неформального виробничого процесу сприяють розкриттю потенційних можливостей учнів, у тому числі творчих.

Згідно Національної доктрини розвитку освіти сучасний випускник професійно-технічного навчального закладу повинен бути готовим вирішувати нестандартні проблеми, швидко сприймати новачі та приймати правильні рішення. Аналіз стандартів, типових навчальних планів і програми із спеціальних дисциплін, виробничого навчання та виробничої практики для підготовки кваліфікованих робітників за професіями (5122) «Кухар» 3, 4 розрядів, а також (7412.2) «Кондитер» 3 розряду виявив, що розвитку творчого потенціалу приділяється незначна увага. У навчальних програмах інших предметів орієнтація на творчість є опосередкованою. З'ясовано, що тільки предмет «Малювання та ліплення» (10 годин), який вивчається під час підготовки фахівців за професією «Кондитер», орієнтований на творчий професійний розвиток.

У той же час у критеріях кваліфікаційної атестації випускників за професією «Кухар» 3, 4 розрядів вказано, що оцінку «10 балів» учень може отримати, якщо він: *виявляє* творчий інтерес до обраної професії, нової техніки (устаткування) та новітньої технології, може рецензувати відповіді інших учнів і здатний до самокерування у простих і у виняткових ситуаціях; оцінку «11 балів», якщо учень *виказує* творчий інтерес до обраної професії, нової техніки (устаткування) та новітньої технології, здатний до самокерування у простих і у виняткових ситуаціях, є *учасником і переможцем* загально-училищних конкурсів професійної майстерності; оцінку «12 балів», коли учень *виказує* творчий інтерес до обраної професії, нової техніки (устаткування) та новітньої технології, рецензує відповіді інших учнів, складає питання для взаємоконтролю, здатний до самокерування у простих і у виняткових ситуаціях, виконує дослідницьку роботу, робить висновки та узагальнення, є учасником і переможцем *міських конкурсів* професійної майстерності [5; 6].

З вище наведеного випливає, що кількість предметів, які включені у типовий навчальний план підготовки кваліфікованих робітників кулінарного профілю і спрямовані на розвиток творчого потенціалу, є незначною. У зв'язку з цим, виникає невідповідність між критеріями кваліфікаційної атестації випускників, у яких передбачено формування творчих здібностей майбутніх кваліфікованих робітників харчової промисловості, і змістом професійної підготовки.

Оскільки, для одержання високої оцінки обов'язковою є участь учнів у конкурсах професійної майстерності, до яких можна віднести й фестивалі, виставки, ярмарки тощо, то очевидно є необхідність надання відповідних можливостей учням. У програмах підготовки робітників кулінарного профілю є недостатня кількість варіативного

компоненту, тому доцільніше подібні заходи впроваджувати через позаурочну і позанавчальну діяльність, з урахуванням наступності професійної підготовки та кваліфікації учнів.

Професійно-орієнтована позаурочна і позанавчальна діяльність у професійно-технічних навчальних закладах здійснюється несистемно і не охоплює усього спектру теоретичних знань, практичних навичок та особистих якостей, які сьогодні потребує суспільство. Досліджено, що для розвитку творчого потенціалу майбутніх кухарів-кондитерів немає у достатній кількості навчально-методичного забезпечення, а те що є, не спрямоване на замкнутість навчального циклу. Система розвитку творчих здібностей у контексті підготовки фахівців передбачає врахування зв'язків, які виникають у межах професії, по курсах і в загальному навчально-виховному процесі закладу (освітній і виховний процеси), що забезпечує замкнутість навчального циклу.

Відсутня методична література узагальненого характеру щодо організації і проведення позаурочної та позанавчальної діяльності для майбутніх кухарів-кондитерів. Окремі розробки уроків і заходів можна знайти в Інтернеті, але вони не завжди належного методичного рівня. Сьогодні обставини склалися так, що відповідну інформацію може мати той, хто сам безпосередньо бере участь у таких заходах: уроки обміну досвідом теоретичного і виробничого навчання, конкурси фахової майстерності, майстер-класи, міські гастрономічні конкурси, фестивалі, ярмарки, виставки тощо.

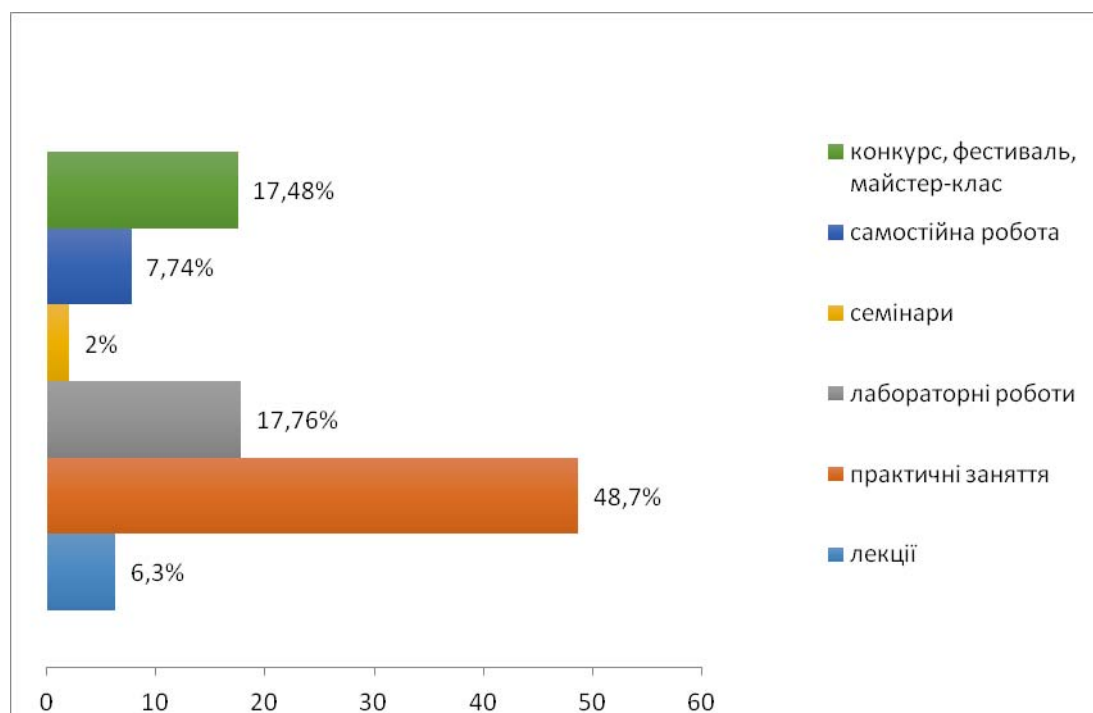
Для виявлення проблем в організації навчання у контексті розвитку творчого потенціалу майбутніх кухарів-кондитерів було проведено анкетування, яке дало інформацію не лише про самі проблеми, але й шляхи їх подолання. Обсяг опитаних становить: 319 учнів ПТНЗ, 39 педагогів, 163 випускників, 15 роботодавців.

При опитуванні 100% педагогів вважають, що для підвищення якості професійної підготовки необхідно удосконалити матеріально-технічну базу, покращити методичне забезпечення, яке було б адаптоване до сучасного ринку праці, та підвищити рівень взаємозв'язків ПТНЗ із роботодавцями.

Як показує аналіз опитування випускників, рівень задоволеності отриманою професією становить: високий – 13%, середній – 83%, низький – 4%; причиною не працевлаштування 69,5% респондентів називають відсутність вакантних місць, хоча тільки 14% випускників не працевлаштувались за отриманою професією. Достатньо високі показники «високого» та «середнього» рівнів задоволення отриманою професією пояснюється постійним попитом роботодавців на фахівців даної професії. У той же час, роботодавці вважають рівень підготовки випускників ПТНЗ таким, що відповідає їхнім потребам не повною мірою – 73%, не відповідає – 27% і відповідає – 0%. Отже, виникає суперечність, розв'язок якої, на нашу думку пов'язаний з готовністю фахівця реалізувати свій творчий потенціал у професійному середовищі, яке дуже чутливе до зміни потреб і вимог споживачів. Не було б відмінності між реальним станом підготовки і бажаним, якби мала місце тісна співпраця роботодавців із навчальними закладами, де готують фахівців відповідної галузі. Тому не дивно, що роботодавці вважають співпрацю підприємства з ПТНЗ формальною – 73%, неефективною – 26%, ефективною – 1%.

Анкетування учнів дало змогу виявити, що найбільші труднощі, які виникають під час навчального процесу, це перевантаженість навчальним матеріалом (28,87%). Такий результат опитування можна пояснити невисоким рівнем знань, а також і тим, що учні після дев'ятого класу прийшли у нову освітню систему і не встигли адаптуватись до особливостей навчального процесу у ПТНЗ. У великої частки учнів (21,34%) труднощі виникають у зв'язку із відсутністю необхідних засобів навчання, що є очевидною проблемою більшості навчальних закладів України.

Під час оцінювання способу подачі навчального матеріалу у процесі професійної підготовки, учні відзначили, що завжди (31%), часто (40 %) педагоги подають матеріал цікаво і зрозуміло, але й досить значна кількість учнів вважає, що матеріал подають на заняттях цікаво тільки іноді (28%), або майже ніколи (1%). Такий розподіл відповідей респондентів свідчить про те, що змістове наповнення професії має великий пізнавальний інтерес, який при вмілому скеровуванні перетворюється у внутрішню мотивацію, яка в подальшому призводить до бажання учнів творчо самореалізуватись.

Рисунок

1. Вплив форм позанавчальної діяльності на удосконалення професійної майстерності

Як видно з рисунку 1, більшість учнів вважають, що удосконалення професійної майстерності майбутніх фахівців, більш продуктивно відбувається під час практико-орієнтованої навчальної діяльності (лабораторні та практичні роботи). На таких заняттях є можливість реалізувати свою фантазію, проявити творче мислення, отримати естетичне задоволення, показати професійно-орієнтований смак. Оскільки учні знайомі з формами навчальної роботи, вони віддали перевагу тим організаційним формам, які більше пов'язані з можливістю проявити і реалізувати свій творчий потенціал. Те, що 17,48% респондентів високо оцінили можливості позанавчальних форм діяльності, свідчить про розуміння перспективи розвитку професійної творчості.

В анкеті учням було запропоновано обрати з наведених форм (тематичний вечір, тематичний концерт, тематичний тиждень, диспут, екскурсія, KBK, майстер-клас, фестиваль, виставка, конкурс, вікторина, вечір запитань та відповідей, гурток, клуб, студія, інше) позанавчальної та позаурочної діяльності такі, що сприятимуть розвитку творчого потенціалу майбутніх кухарів-кондитерів. Серед запропонованих варіантів відповідей, учні надали перевагу позаурочним формам практичного спрямування. На їхню думку найбільше впливає на розвиток творчого потенціалу участь у майстер-класах – 21%, виставках – 12,5%, гуртках – 11,7% та конкурсах – 11,3%. Позаурочні форми, які спрямовані на закріплення та набуття теоретичних знань (вікторини, олімпіади), за аналізом результатів опитування учнів, мало сприяють розвитку творчих здібностей.

Професійна компетентність фахівця ресторанного сервісу, на думку Павлова Ю.О., витлумачена, насамперед, як спосіб особистісної поведінки у здійсненні професійної діяльності, яка інтегрує пізнавальні й творчі перетворювальні можливості та здібності, спрямовані на розвиток професіоналізму фахівця [3]. При пошуках шляхів формування і розвитку творчих здібностей учнів відповідно до психологічних закономірностей слід враховувати, що ці здібності не лише проявляються, а й створюються в діяльності. Проблема творчої діяльності актуальна у всіх сферах як виробничих, так і невиробничих. Тому, в навчально-виховному процесі необхідно особливу увагу приділяти організації самостійної роботи учнів, що має творчий характер, не тільки в урочній, але й в позаурочній роботі із загальноосвітніх і спеціальних дисциплін.

Нові форми організації праці на підприємствах сфери харчування та ресторанного сервісу, розширення виробничих функцій і збагачення трудових навичок, творчі аспекти професійної діяльності кондитерів потребують наявності у них фундаментальних (фізична і розумова розвиненість, самостійність, організованість,

комунікабельність, уміння працювати в команді, відповідальність, ініціативність, наполегливість у досягненні мети, критичне ставлення до себе, вміння об'єктивно оцінювати результати своєї роботи, здатність до навчання) і специфічних професійно важливих якостей (художньо-образна пам'ять, чітка координація рухів, розвинені смакові рецептори, здатність розрізняти запахи й кольори, схильність до образотворчості) [1]. Результати анкетування учнів показали, що вони мають уявлення, яким має бути сучасний фахівець кулінарного профілю, і воно збігається із вимогами ринку праці. Опитувані вказали, що майбутній кухар-кондитер повинен володіти такими якостями як: відповідальність, охайність, комунікабельність, оперативність, сумлінність, досвідченість, працелюбність, майстерність, уважність, чіткість, оригінальність тощо. Також зазначили, що сучасний фахівець повинен бути розумний, досвідчений, креативний, творчий і любити свою професію. Розуміння того, якими якостями повинен володіти затребуваний робітник, сприяє оволодінню професією і зорієнтовує учнів на те, якими вони повинні прагнути бути після закінчення навчального закладу.

У цьому контексті аналіз відповідей на запитання «Що означає творчий кухар-кондитер?» дає можливість підсумувати, кого учні вважають творчим фахівцем: який уміє креативно оздоблювати та презентувати, придумувати нові та удосконалювати вже існуючі страви; поєднувати смаки і кольори; вирішувати нестандартні проблеми; має розвинену фантазію і тонкий естетичний смак; любить експериментувати та робити щось прекрасне; втілює свої ідеї і з простих продуктів робить шедевр; це та людина, яка щось вже досягнула і прагне далі професійно розвиватись тощо.

Висновки. Проаналізувавши статистичні дані по Україні, з'ясовано, що 54,6% від загальної кількості навчальних закладів, які здійснюють професійну підготовку кваліфікованих робітників, готують фахівців кулінарного профілю. Порівняння набору абітурієнтів та випуску засвідчують попит, а також позитивну динаміку цього напрямку підготовки. На основі інформації Будинку техніки (позашкільного закладу в системі ПТО Львівської області) проаналізовані дані щодо залучення учнів до гуртків кулінарного спрямування. Виявлено, що у період з 2014 по 2017 роки по області функціонувало 74 гуртки державного фінансування, які охопили 1534 учнів. Обґрунтовано популярність гуртка серед педагогів та учнів, як організаційної форми, що має великий потенціал під час професійної підготовки майбутніх творчих фахівців.

Проаналізовано стандарти, типові навчальні плани і програми із спеціальних дисциплін, виробничого навчання та виробничої практики для підготовки кваліфікованих робітників за професіями (5122) «Кухар» 3, 4 розрядів, а також (7412.2) «Кондитер» 3 розряду. Виявлено, що розвитку творчого потенціалу приділяється незначна увага і є невідповідність між критеріями кваліфікаційної атестації випускників та змістом професійної підготовки. З метою виявлення проблем в організації навчання у контексті розвитку творчого потенціалу майбутніх кухарів-кондитерів, було проведено анкетування, яке дало інформацію про проблеми й шляхи їх подолання. У результаті опитування педагогів, учнів та роботодавців з'ясовано, що всі учасники навчального процесу задоволені якістю професійної підготовки неповною мірою.

Отже, на нашу думку, причинами невідповідності професійної підготовки вимогам сучасності є: відсутність оновленої нормативно-законодавчої бази, яка регулює функціонування і співпрацю професійно-технічних навчальних закладів, бізнесу та держави на взаємовигідних умовах; застаріла матеріально-технічна база більшості навчальних закладів, яка знижує рівень професійної підготовки майбутніх фахівців; недостатнє фінансування, що тягне за собою відставання в економічному плані; неадаптована навчальна програма до вимог сучасного роботодавця; недостатній рівень навчально-методичного забезпечення процесу підготовки майбутніх кухарів-кондитерів, недостатньо використовується потенціал поза навчальних форм діяльності для розвитку творчих здібностей; відсутність налагодженої співпраці між навчальним закладом і, безпосередньо, роботодавцем, що призводить до проблем із зайнятістю населення та інші.

Оскільки система освіти є дуже інерційною, доцільно досліджувати тенденції галузі саме через позаурочну та позанавчальну діяльність. Особливістю участі у подібних заходах є те, що учні не відчувають тиску педагогів, щодо оцінювання рівня знань, спілкування відбувається у неформальній обстановці, що сприяє реалізації їх

творчого потенціалу. Рішенням цієї проблеми є застосування професійно-орієнтованої комплексної методики, спрямованої на розвиток творчого потенціалу майбутніх кухарів-кондитерів у межах професії, починаючи з першого курсу і аж до завершення навчання. Ця методика органічно поєднує методи, способи, форми і засоби розвитку творчих здібностей учнів в урочній, гуртковій і позанавчальній діяльності. Це передбачає наявність відповідного навчально-методичного забезпечення.

Література

1. Висоцька, Л. Є. Формування професійної культури майбутніх фахівців кулінарного профілю у вищих професійних училищах : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. Є. Висоцька. — Київ, 2011. — 43 с.
2. Дмитрієва, С. Методи дослідження творчих здібностей школярів [Текст] : посібник-практикум / С. Дмитрієва, Н. Гаврилова. — Житомир : [б. в.], 2002. — 40 с.
3. Павлов, Ю. О. Теорія і практика формування основ професійної компетентності майбутніх фахівців ресторанного сервісу у професійно-технічних навчальних закладах : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. докт. пед. наук : 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Ю. О. Павлов. — Черкаси, 2013. — 43 с.
4. Сліпчишин, Л. Методичні засади впровадження сучасних підходів у роботу гуртків [Текст] : посібник / Л. Сліпчишин. — Львів : СПОЛОМ, 2015. — 116 с.
5. Державний стандарт професійно-технічної освіти з професії «Кухар» [Електронний ресурс]. — Режим доступу : — <http://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/documents/educational/?page=13>.
6. Державний стандарт професійно-технічної освіти з професії «Кондитер» [Електронний ресурс].
7. Наказ МОН України від 10.07.2015 № 733 «Про затвердження обсягів державного замовлення на підготовку робітничих кадрів і молодших спеціалістів у 2015 році для професійно-технічних навчальних закладів та навчальних закладів інших типів, підпорядкованих Міністерству освіти і науки України» <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4233->

References

1. Vysotska, L. E. Creating professional culture of future specialists culinary direction in higher professional colleges : avtoref. dis.: 13.00.04 "Theory and methodology of professional education" / L. E. Vysotska. — Kyiv, 2011. — 43 s.
 2. Dmitrieva, S. Methods of Research of creative abilities of students: User practical work. S. Dmitrieva, N. Gavrilova. — Zhytomyr, 2002. — 40°s.
 3. Pavlov, Y. O. Theory and practice of fostering basic professional competence of future specialists restaurant service in vocational schools : avtoref. dis.: 13.00.04 "Theory and methodology of professional education" / Y. O. Pavlov. — Cherkasy, 2013. — 43 s.
 4. Slipchushun, L. Methodical principles of introduction of modern approaches toward the work groups: guide / L. Slipchushun. — Lviv : SPOLOM, 2015. — 116 s.
 5. State standard of vocational education of the profession "Cook" [An online resource]. - The Mode: [Http://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/educational/?page=13](http://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/educational/?page=13).
 6. State standard of vocational education of the profession "Cakeman" [An online resource]. - The Mode: [Http://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/educational/?page=18](http://proftekhosvita.org.ua/uk/resources/educational/?page=18).
 7. Order of MON of Ukraine from 10.07.2015 № 733 "On approval of the volume of state order for vocational training and junior specialists in 2015 for vocational and technical schools and educational establishments of other types, subordinated to the Ministry of Education and Science of Ukraine" [Http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4233-](http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/4233-)
- Серед вимог, які ставлять роботодавці до працівників, одними з найважливіших є відповідальність, професійна творчість і самомотивація. Працівник, який виявляє ці якості на робочому місці, долучається до формування конкурентоспроможності підприємства.*

У статті розглянуто стан залучення учнів профтехучилищ до творчої діяльності, її методичного забезпечення, проаналізовано труднощі розвитку творчого потенціалу майбутніх кухарів-кондитерів, які

виявлені у сучасних умовах і пов'язані з недосконалістю організації та методичного забезпечення творчої діяльності у ПТНЗ. У контексті цих вимог випускники тих професійно-технічних навчальних закладів, де недостатня увага приділялась розвитку творчих здібностей та реалізації творчого потенціалу особистості, мають проблеми із працевлаштуванням. Самореалізація в професії кухаря-кондитера потребує застосування творчого підходу у вирішенні виробничих завдань.

На основі проведеного аналізу визначено шляхи подолання труднощів, які передбачають удосконалення організації творчої діяльності у навчально-виховного процесі закладу з орієнтацією на: в загальному на професію, по курсах, по видах і формах навчання. Особлива увага звертається на можливості позаурочної і поза навчальної діяльності.

Ключові слова: професійно-технічний навчальний заклад, позаурочна і позанавчальна діяльність, професійна творчість, творчий потенціал.

International Journal of Education & Development

**2017 / 3
Psychology**

Editor in Chief O.Vlasova, Dr.Sc. in Psychology, Professor
Executive Secretary V.Lunov, PhD, Associate Professor
Copyright 2016

Ukrainian association of educational and developmental psychology
Kiyiv, Glushkova Avenue, 2,a – 205
Co-Publisher

Accent Graphics Communications
1807-150 Charlton st.East, Hamilton, Ontario, L8N 3Y3 Canada
2016/05/28
<http://www.uaped.com/journal>